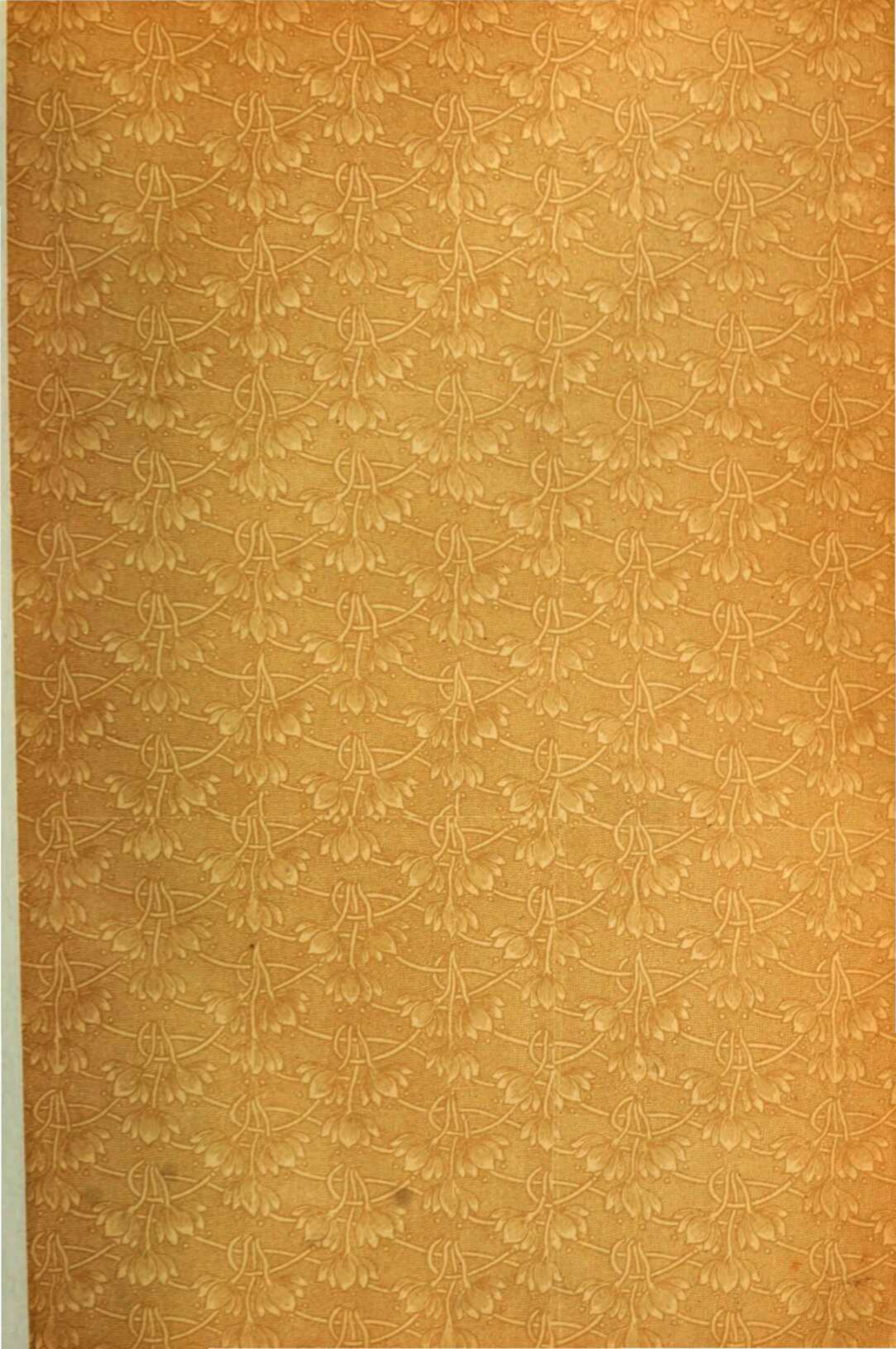

3 1761 04634949 4

TERAPIESZETTUDOMÁNY
KÖNYVKIADÓ
* VALLALATI *

420/21

30.-

TERMÉSZETTUDOMÁNYI
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

MEGINDULT 1872-BEN.

LXX. KÖTET.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

A M. TUD. AKADÉMIA SEGÍTKEZÉSÉVEL

KIADJA

A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

LXX.

HERMAN,

A MAGYAR NÉP ARCZA
ÉS JELLEME.

A XI. (1902—1904. ÉVI) CZIKLUS

ELSŐ KÖTETE

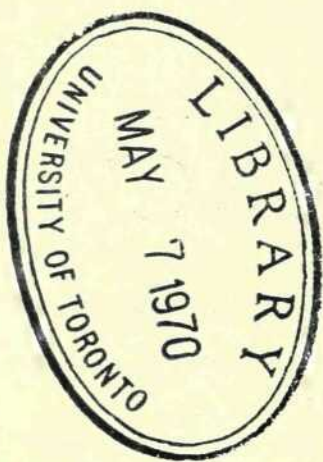
A KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT ALÁÍRÓI SZÁMÁRA.

A
MAGYAR NÉP ARCZA
ÉS
JELLEME.

IRTA
HERMAN OTTÓ.

TIZENEGY TÁBLÁVAL ÉS NEGYVENÖT SZÖVEGRAJZZAL.

BUDAPEST
KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
1902.

GN
64
H4

ELŐLJÁRÓ SZÓ.

MINDAZOK, a kik a magyarságnak az elmúlt XIX-dik század utolsó harmadrészában folytatott küzdelmét és irányzatait már érett észszel figyelemmel kísérrhették, és még inkább azok, a kik a magyar nemzet közéletében munkás részt vettek, igen jól tudják, hogy annak a századnak utolsó harmada jól-rosszul, de mindig tudatosan annak volt szentelve, hogy közéletünk egész mezején, megfeszített erővel, a végsőig menő áldozattal is „századok mulasztásait pótoljuk“.

A haladásnak mintegy fokmérői, a különböző szakgyűléseken, utóbb kongresszusokon kívül, ezek között nemzetközieten is, különösen az általánosabb jellegű kiállítások voltak, a melyeknek hol ipari, hol gazdasági keretei közé mind erőteljesebben nyomult be a művelődés, majd a tudomány és művészet szervezete.

Jól tudjuk azonban azt is, hogy itthon begyakorlódva és nekierősödve, a művelt nyugaton nem tudtuk, mert csakugyan nem is bírtuk a kiállításokon mint nemzet és állam teljes önállóságunkat kifejteni, ezt föltétlenül bebizonyítani; így minden elismerés, a mely mégis jutott, az ismeretes „érdekes népség“ mellékízével bírt.

De azért nem lankadtunk!

S a nagy erőfeszítés, melynek végcélja mindenkor és tudatosan a magyar nemzet elismertetése, befogadása az európai művelt népcsaládok közé volt, egyre csakugyan megtanított, arra, a mi nem tartozott a régi magyarság ősi és jellemző erényei közé: megtanított egyesült erővel, tervszerűen dolgozni, a munkát idejekorán megkezdeni és határidőre be is végezni.

Ennek a valóban nagy haladásnak mintegy próbatétele, a mint tudjuk, a magyar állam fennállásának ezredéves fordulóján rendezett, valóban nemzeti kiállítás volt, melynek keretébe külön és a legtávolabbi multba visszaérő történelmi osztálya tartozott.

Az a szerencsés gondolat, hogy a kiállítás e részének megítélésére Európa nyugatának legkiválóbb szakférfiai kértettek föl, ezek a meghívást elfogadták és a történelmi részről fényes, elismerő és komoly véleményt adtak, ez a legközelebbi jövő alakulására döntő hatású volt.

Senki sem tagadhatja, hogy az 1896-iki nagy próbatét és a történelmi részszel elért nagy siker szülte azt az elhatározást, hogy a magyar nemzet a XIX-ik század nagy zárójelenetében, az 1900-iki nemzetközi világkiállításon Párisban megjelenve, ott bármily anyagi áldozat árán is, mint önálló nemzet és állam mutatkozzék be.

Nem tisztem, de nem is tartozik erre a helyre e vállalkozás tervezetéről és végrehajtásáról részletes véleményt mondani és éppen ezért itt csak azt érintem, a mi némileg e könyvvel is kapcsolatos.

Ismeretes tény az, hogy Magyarország a rengeteg tárlat minden tagozatában külön és önállóan rendezte be osztályait, és hogy szervezetének betetőzése, megkoronázása a magyar történelmi pavillonban csúcs-

sodott ki, mely az örök fényű „Rue des Nations“ derekán, az angol pavillon tőszomszédságában foglalt helyet és közfigyelmet keltett.

A vállalkozásnak éppen történeti része volt merészségében példa nélkül álló; mert a magyarok nem vittek ki másolatokat, hanem kivitték a meg sem becsülhető értékű nemzeti, történeti kincsek eredetijét! Elvitték ezeket oly helyre, a hol igaz, összejött mindaz, a mi nagy, dicső és nemes; de az is, a mi bűn. És ez utóbbi azon a világalkalmon ugyancsak felgyülekezett!

A magyar kiállítás legfőbb intézőit csak akkor fogta el a félelem, a mikor a külföld legilletékesebb férfiai azt kérdezték: hogyan merhették Önök ezeket a kincseket annyi veszedelemnek kitenni?

Ám ez a merészség, a mely alapjában véve abban gyökerezett, hogy a valódival küzdjük ki az elismeretet, éppen az utóbbi oknál fogva bizonyult szükségesnek.

Hiába! korunk társadalma még a leghívebb másolattal szemben is tartózkodó — és ott, a hol elismeretéről van szó, csupán az eredetinek hisz.

És bebizonyult az is, hogy hiába való minden okoskodás, mert bizonyos az, hogy a hol a világ ítélőszéke előtt egy adott nemzet elismertetése kerül szóba, ott nem kevés jelesének, esetleg a lángésznek fénye és bármily ragyogása, hanem az egész történeti fejlődés a döntő.

Az ember kiválósága, a lángész, minden időben és mindenütt elsősorban egyéni tulajdonság, melynek fénye, egyéntől eredve, erre sugárzik vissza; a nemzetre, a melynek kebeléből kelt, közvetett, visszaverődő és azért hideg fény áradhat csupán. Magára

az adott nemzet egészére csak a történelmi fejlődés menetének kimutatása vethet igazi világosságot, esetleg valódi fényt.

És éppen azért gyakorolta az 1900-iki világkiállításon, a legnagyobb, döntő hatást az, a mit az ú. n. „Petit Palais“ egybefoglalt, a mi a nyilvános, állami gyűjtemények érintése nélkül, magántulajdonból telt ki és annak a nagy francia nemzetnek egy ezredévre terjedő történetét nyomról-nyomra, kézzelfogható módon magyarázta és bizonyította; és bizonyította a nemzet kulturális fejlődésének fényes menetét, szervesen összefüggő egymásutánban.

A francziák evvel a ragyogó kiállítással alapjában ugyanazt tették, a mit tettek a magyarok történelmi szakaszunkban 1896-ban. És minthogy mi magyarok 1900-ban Párisban is, éppen mint a francziák, összefüggő sorozatban, kézzelfoghatóan és a valódiság alapján bemutattuk történeti fejlődésünk rendjét és menetét, ebben a döntő súlyú történeti alapot: ki is vívtuk az elismertetést.

De máskülönben is rajta volt a magyarság, hogy jóval és valódival vegyen részt az 1900-dik évi világversenyen; különösen avval is, a mi a magyar művelődés fokát és irányait bizonyíthatta. E törekvés keretébe tartozott az az élénk részvétel is, a melyet Magyarország felső művelődési és szakintézményei az 1900-ik évi világverseny alkalmával rendezett kongresszusok töméntelenségében a maguk részére kivettek.

Ezekre az „akkori világkongresszusokra“ nézve a tudományos körök közvéleménye az, hogy tárgyalásaikban, így közvetetlen eredményeikben, nem szántottak nagyon mélyen, a mi különben érthető is volt. Maga a világváros ezernyi-ezer vonzópont-

jával, hozzá a kiállítás szinte elbűvölő fénye, nem kedvezett a kongresszusokat alkotó értelmi erők tömörülésének, elmélyedésének; és akadályozta ezt a nyilvánvaló sokatmarkolás természetes következménye is.

Azonban mindaz, a mit egyesek és intézmények e kongresszusokra a világ minden tájáról készen egybehordtak, kivált a tudományos irodalom képében, mindez kincset jelentett.

És ebben a tekintetben minket magyarokat a kongresszusok már ismerni kezdenek, mert a kormányzat áldozatkészsége, mely az elismertetésért való küzdelemből folyó tudatos cselekvés, lehetővé teszi, hogy művelődési intézményeink igen értékes kiadványokat ajánlhassanak fel.

Az 1900-ik évi nagy alkalomra sem ment el a magyarság üres kézzel. És a mennyiben a magyarok szereplését áttekinthetem, a kongresszusoknak felajánlott tudományos irodalom nagyon értékes volt; mindenki igyekezett, hogy a legjobbat nyújtsa, mert mindenki tudta, hogy a világkongresszusok asztalára letett kiadvány a világ legilletékesebb köreiben fog elterjedni és meg fogja alkotni a magyarság szellemi tartalmának mértékét, ebben értékét is.

Ilyen körülmények között igen helyes volt az a vállalkozás, mely azon a világalkalmon, a hol a magyarság a legkomolyabb alakban vette föl a harcot elismertetéséért, azon volt, hogy ezt a magyarságot tudományos értékű arczképekben, mint emberfajt is bemutassa; még pedig a legilletékesebb testületnek, a Párisban összeült XII-ik nemzetközi anthropologiai és régészeti világkongresszusnak.

Az illető kiadvány főcíme szerint: „Magyar típusok“ — „Magyarische Typen“ 1900., szöveg

szerint magyar és német; kiadatott pedig a magyar királyi közoktatásügyi kormányzat támogatásával, mint a magyar Nemzeti Múzeum ethnografiai osztályának hivatalos írata.

Ez a két utóbbi körülmény nagy súlyt kölcsönöz a kiadványnak és ennek rendén az e kiadványban közrebocsátott arczképek ez idő szerint mint hiteles, magyar típusok szerepelnek az anthropologia ismeretkörében; nemcsak, hanem mintegy hitelesített fogalmát akarják megalkotni annak a magyar nemzeti arczatnak, a mely 1900-ban Európa művelt népcsaládjainak rendjébe sorakozott.

Csupán és egyedül az az erkölcsi nagy súly, a mely ennek a kiadványnak a kormányzat és egy központi tudományos intézet részéről megadatott, csupán ez birt reá, hogy e könyvben magával a dolgozattal is foglalkozzam.

A kiadott arczképek nagyban és egészben elütnek attól, a mit közfelfogásunk és nemzeti érzületünk „magyar típus“ alatt ismer. Különösen a mi az arcok kifejezését illeti, a nyújtott anyagban nem tükröződik a magyarságnak egyetlen jellemvonása sem; sőt sokszorosan annak ellenkezője jut érvényre.

Annak, már a magyar közrendű ember szemében is megnyilatkozó nyugodtságnak, határozottságnak és önérzetnek, azokban az arczképekben még nyomát is hiába keressük.

Már pedig semmi kétség, hogy az arczképnek az anthropologia szolgálatában minden tekintetben jellemzőnek, az ábrázolt ember lényét is visszatükrözőnek kell lennie.

Nagyban és egészben azokkal az arczképekkel szemben az a benyomás támad, mintha úgynevezett

„Lombroso-tipusokkal“ volna dolgunk. E benyomás okával is foglalkozik e könyv, mert a tisztázás a tudomány érdeke.

Legfőképpen azonban ellenkezik a hivatalos kongresszusi kiadvány mindavval, a mit saját kutatásaimmal megállapítottam s a mit az ősfoglalkozásról készülő munkám keretébe szántam.

Minthogy nem lehet czélszerű a tudományos köröket a kongresszusi kiadvány tartós behatása alatt meghagyni, ez is indított arra, hogy a típusra vonatkozó részt már most közrebocsássam.

Hogy ebben a tekintetben mire törekedtem, azt a következő pontok foglalják magukban:

1. Tisztázni igyekeztem a faj fogalmát.
2. Igyekeztem, hogy a „régí szabásból“ annyit mentsek meg, a mennyit még lehetséges volt.
3. Az arcz tekintetében belevontam a somatikus — testi — rész mellett a lelki — psychikus — részt; ennek rendén pedig az arczjáték — mimika — és arczulat — fiziognomika — kölcsönösségét is; még pedig szélesebb alapon, mert irodalmunkban előzményük nincs.
4. Az irodalomból, illetékesek közléseiből és a magam tapasztalatából összeállítottam a magyar ember jellemzését, mely nélkül az anthropologiai kép tökéletlen, mert néma.

A nem éppen könnyű feladat megoldásánál sokszorosan éltem jó embereim támogatásával is.

Hálám és köszönetem legelső helyen VÁMBÉRI ÁRMINT, az örökifjú mestert illeti, ki egyetlen szavamra azonnal megajándékozott a magyarság származására vonatkozó tömör diagnózissal és összehasonlító jellemzésével. Lekötelezett régi jó emberem BABARCZY-SHWARTZER OTTÓ, a kitűnő pszichiater, ritka

irodalom átengedésével; MAKFALVAY GÉZA jó barátom sok és igen kitűnő összeköttetés megszerzésével; ezeknek révén köszönettel tartozom VASDINNYEY ALADÁR-nak, Somogy-Nagybajomban, sok, szerfölött becses fényképért; KACSOH PÁL körjegyzőnek az ősi „csimbók“ szabatos megfejtéséért; TUBA JÁNOS régi jó barátomnak közbenjárásáért; KOVÁCS JÁNOS-nak Szegeden és gyulai GAÁL GASTON hű emberemnek becses arczképért; RUDNAY BÉLA Budapest székesfőváros főkapitányának azért, hogy a gonosztevők arczképgyűjteményét megtekinthettem; SATRÁL keszthelyi fotografusnak kiválóan gondos felvételekért, ugyan- ezért WITTMANN fotografusnak Komáromban; ugyan- ott pedig SEBESTYÉN, MÓRO CZ és PATI-NAGY uraiméknak szives készségökért. És a kit elsőnek kell vala elősorolnom, köszönetet mondok mindig készséges, kitűnő művészemnek és barátomnak KOSZKOL JENŐ-nek rajzaiért.

LAUFENAUER KÁROLY barátomat, a kitűnő pszichi- atert, ki alig egy héttel halála előtt végignézte arczulati meghatározásaimat és irodalommal is támogatott — fájdalom — már csak haló porában köszönhetem.

Kelt Noviban, a magyar tengerparton 1902 július havában.

HERMAN OTTÓ.

I.

A MAGYAR NÉP ARCZA.

BEVEZETÉS.

A KIINDULÁS.

Alíg képzelhető nehezebb feladat annál, a mely egy adott nemzet arczát úgy akarja jellemezni, hogy ebben a jellemzésben a nemzet összességének arczulata tükröződjék vissza; vessen világot a nemzet lényére.

Legnehezebb e feladat az „ó-világ“ művelt nemzeteivel szemben, a melyeknél a történelmi menetnek változatos mozzanatai már maguk is sokszorosán keverődést és ennek rendén az eredeti, vagyis kisebb-nagyobb mértékben faji jelleg módosítását, elmosódását, nem egyszer enyészetét jelentik; még pedig leginkább az arczban.

Az értelmi tekintetben legmagasabb fokra emelkedett népek — ma kizárólagosan a mérsékelt égövben Európát lakók — már nem is „fajok“, hanem fajok keveredéséből alakult nemzeti egységek, a melyekre nézve kiegyenlítő, bizonyos fokig jelleget alkotó tulajdonságok, sokszorosan az értelmi fok befolyásától is erednek, a mely a hajlamokra, szokásokra és ezeknek kifejező következményeire nézve nagyon kiható és így alakító is. Hogy azok a különböző természeti viszonyok, a melyek között a nemzetek éltek és

élnék, reájuk nyomták bizonyos egységesítő bélyegüket, az igen világos.

Állanak pedig mind ezek főképen az arczra nézve, melynek vonások szerint való összealkotása legfőbb és legbiztosabb kifejezője az ember belső életének, vérmérsékletének, hajlamainak, érzéseinek, indulatainak, a nyugalomtól föl a szenvedélyek legvadabb kitöréséig; a szellemi nyugalomtól és „lelki egyensúlytól“ az örületig; a legmagasabb értelemtől a butaságig.

És kifejezője különösen az értelmi fok átlagának, a melyet az adott nemzet elért; ezen belül pedig annak az értelmi foknak is, a mely az egyén tulajdona s a mely egyénről-egyénre különböző; így az arczulat kifejezésében is az. De kifejezője annak a tudatnak is, a melyet az adott nemzet történetének menete benne kifejtett.

Európa mérsékelt övének különösen az a része vesztette el arcz szerint szorosán vett faji jellegét, mely rész földirati fekvése szerint medrét és útját alkotta annak az emberáradatnak, a mely egykoron Ázsiából, „az emberiség bölcsőjéből“ indulva, napnyugotnak vette irányát, halomra döntve mindazt, a mit a klasszikus ó-kor teremtett; elsöpörve, vagy elvegyítve erős fajnépeket; eltörölve, vagy elvegyítve hatalmas nyelveket, a melyek klasszikus, magas művelődési fok tényezői voltak és a melyek, későbbi korra maradt emlékekből föltámasztva, a legfejlettebb művelődés forrását, eszközét szolgáltatták és folyton szolgáltadják ma is.

Annak a nagy emberáradatnak a maga egészében és részei szerint nincs pragmatikus története; nem ismerünk ilyet Európa sok részére az előzményekre

nézve sem. Nem pedig különösen abban a megbízható formában, vagy bárcsak elfogadható valószínűségben sem, hogy arra arcok jellemzésének első kísérleteit alapíthatnók.

A népáradatnak elemei pedig még aránylag ifjak, korunkhoz közelállók, ahhoz képest, a mi „*azelőtt*“ volt.

Most furakodunk csak az értelem és az érczadta szerszámmal a Diluvium rétegzeteibe, hogy a palaeolith-embernek — a mammut kortársának — nyomdokait felkutassuk.

Mit nyújthat ennek a néma, alvó rétegnek legfényesebb eredménye az akkori ember arcza és arczulata tekintetében?

Megbízhatót semmit!

Ebben a tekintetben még azokra a délszaki szigetlakókra sem támaszkodhatunk, a ki még ma is a kőkorbán élnek, mert a földirati és vele az éghajlati eltérés óriási, ezeknek befolyása az arczatra szükségképen nagy és mélyen járó, mihelyt a mérsékelt öv egykori emberéről van szó.

De térjünk vissza a középkort megelőző ázsiai népáradat medréhez. Ez a népáradat egymást követő, sokszorosán egymásra toluló emberhullámokat alkotott. És tényleg a hullámozás törvénye nyilatkozott meg benne: hömpölygött, vágatott, míg akadályba ütközött; ezt csapkodva ostromolta, annyi erővel, a mennyi hadakozó elemében lakozott; néha meghágta az akadályt, egy részével át is csapott rajta; a másik része visszahullott; a vége pedig legtöbbször felszívódás vagy elvegyülés volt. Áll pedig az elvegyülés különösen azokra az elemekre nézve, a melyek a hatalom megtörése után nem tértek vissza az eredet pontjára, hanem helyt maradtak; áll tehát a tulajdonképeni *népre* nézve.

Különösen az arcz kérdésében így egy valóságos „kháosz“ elé kerülünk, melynek alkatelemeit, azoknak leszármaztatását megkísérteni hiábavaló fáradozás; különösen lehetetlen akkor, a mikor konkrét alkalmazás a feladatunk.

Így állunk az arcznak ú. n. somatikus, azaz testi része dolgában.

Másképen alakul azonban a viszony, mihelyt a psychikus — lelki — részt állítjuk előtérbe, vizsgálva ezt hatásában különösen az arcz testi részére. Ezen a téren nincs kizárva annak lehetősége, hogy pragmatikus történet nélkül is bizonyos összefüggést kaphassunk, vagyis az őseredettől fogva induló sorozatot alkothassunk, melynek lényege im ez:

A mennyire az emberi Nem fejlődését egyáltalában elgondolhatjuk, még pedig viszonylatban az állatvilág közös tulajdonságaival is, el kell fogadnunk azt, hogy a psyche bizonyos hatásokra, illetőleg ingerekre mindig felelt és hogy ez az arczban ki is fejeződött. Az öröm és ellentétje a bánat, a szeretet és a gyűlölet, az önzés és ellentétje, a gőg és a szerénység, a vágy, az irigység, a jóindulat stb. és ezeknek ellentétjei, ezek mindenhá nyilatkoztak, kifejeződtek és nyomot is róttak az ősök-ősénél éppen úgy, mint a mai kor emberénél. A különbség annyi, hogy az összes viszonylatok nyersebbek, kezdetlegesebbek voltak, a minthogy ősbibb állapotban levő népeknél nyersebbek és ebben egybehangzóbbak még napjainkban is. De megvoltak, hatottak és megnyilatkoztak mindenkor. És ebben a „mindenkorban“ megvan az az összefüggés, a melyet az emberre nézve más téren, nevezetesen a történelmin, hiába keresünk.

De hogyha erre a psychikus, szakadatlan sorra

nézve keressük az első kiindulást, szakasztottan ugyanazon lehetetlenségbe ütközünk, a melyet az emberi nem keletkezésének kérdése alkot, vagyis: hol, hogyan és miképen keletkezett az ember? fejlődése melyik fokán keletkeztek emberi érzelmei és indulatai?

Evvel a gondolatmenettel csodálatosan egybehangzik az, a mit ifjú filozófiai iskolánk egyik legképzettebb tagja, ALEXANDER BERNÁT, a „Shakespeare és Katona“ között vont páros huzamban így fejezett ki:

„ . . . a szervezetet genetikusan kell magyaráznunk; a szellem terén csodás *continuitás* tárul fel előttünk, sűrű szövevénye a jelenségeknek, mely néha a legtávolabbt is egybeköti. Hogyan érthetnők meg az egyest, ha nem ebben a kapcsolatban nézzük?“

„Igaz, hogy sűrű fátyol takarja a szelleminek fejlődését és minél nagyobb ennek az értéke, annál rejtelmesebb a keletkezése. De éppen azért minden kis világosság hasznunkra válhatik“.

„A tömegnek, mint ilyennek, megvan a maga külön lélektana . . .“

Ehhez hozzá tehetjük, hogy mindazoknak az egységeknek is, a melyeket „népek“-nek, „nemzetek“-nek nevezünk, külön, mert sajátos, egész fejlődésükből folyó lélektanuk van; éppen úgy, mint a népek és nemzetek keretében alakuló kisebb egységeknek és le az egyes családokig is. A lélek sajátosságai pedig szükségkép kifelé is tükröződve, láthatóvá teszik azt is, a mi az egységekben közös, de azt is, a mi megkülönböztető tulajdonság.

Semmi kétség, hogy az a hatalmas genetikus alkotás is, a melyet az ó-szövetség öt könyve, a „Pentateuch“, foglal magában, a melyet a köztudat egy embernek, Mózsés-nek, tulajdonít, szakasztottan

ugyanazokba a nehézségekbe ütközött, a melyekkel megismerkedtünk. És éppen ezért kellett az ismeretlen előzményeket közérthető és reális alakban a psychéből kiteremtenie, hogy azután úgy a testi, mint a lelki — tehát somatikus és psychikus — részben a valóságig eljuthasson, ennek a jövőre irányt szabhasson.

Mielőtt azonban ebbe belébocsátkoznánk, álljon itt az, hogy a bibliával foglalkozó tudomány MÓZSES öt könyvét — a Pentateuch't — már nem egy ember művének veszi, sőt részei szerint még különböző korból is származtatja, hogy tehát azok, mint egyedül MÓZSES szellemének szüleményei nem is tekinthetők.

Áll azonban az, hogy a Pentateuchnak MÓZSES személyével való közvetetlen, szerves kapcsolata, mondhatni azonosítása, éppen a biblia roppant elterjedésénél fogva annyira belenőtt, meggyökerezett a közfelfogásban, hogy azt zavar nélkül rövidesen és egyszerűen kiküszöbölni nem lehet. Így talán célszerűbb lesz itt, a hol nem szövegek kritikai, eredet szerinti és chronologiai megállapításáról, hanem a Pentateuch tartalmának némi összehasonlító alkalmazásáról van szó, MÓZSES nevét mint összefoglaló médiumot alkalmazni.

MÓZSES KIINDULÁSA.

Elfogulatlanul vizsgálva MÓZSES kiindulását, belátjuk, hogy ő kétségtől az emberi nem legnagyobb és legtudatosabb történetírója és ezen az alapon törvényalkotója. Nem abban az értelemben véve a történetírói nagyságot és alkalmazva a mértéket, a mint ezt korunk történetíró nagyságaira értjük és alkalmazzuk, hanem egészen másban. MACAULAY, GIBBON, RANKE vagy MOMMSEN nagysága abban nyilvánul és gyökerezik, hogy ezek a nagyok kritikailag megállapítható, legtöbbször okmányokkal is támogatott tényekből szerkesztették meg történelmi képeiket és ezekből vonták le következtetéseiket és tanuságtételeiket.

Nem úgy MÓZSES!

Ő választott népének és ebből kifolyólag az emberiség egy nagy részének — nemcsak egykoron, hanem ma is elevenen hatva — megírta a világ teremtésének menetét, ezt a semmin, vagy a káoszon kezdve és kora társadalmáig építve; még pedig oly formában, hogy közérthetőség mellett megnyugvást nyújtott a közepes emberi elmének, tehát a legnagyobb társadalmi hatalomnak. És a midőn ezt véghezvitte, törvényalkotóvá alakult át.

Mintha kora göröncsérjét vette volna alapul, a ki

az anyaföld testétől elszakasztja az agyag-gomolyt; gyúrja, hogy formálásra alkalmassá tegye; rácsapja a korongra, hogy megtapadjon; elindítja a korongot és ekkor kezének nyomásával edényt alakít; tehát a nyers anyagból, mely formátlan kháosz, indul ki és műveletek egymásutánjával, melyek *időt* is jelentenek, edényt teremt; azon módon Mózsés-nél: az Úr a kháoszból nem csodával, egyszerre, hanem a műveletek egymásutánjával, számszerint hat fogással — időnapok — teremti meg a világot.

Így kapcsolja Mózsés össze az Úr hatalmát a közepes emberi értelemmel, mely minden téren, anyagiakban és szellemiekben egyaránt, csak időhöz kötött, így időt jelentő egymásutánnal tudja alkotni a leggyarlóbbat és a legmagasztosabbat egyaránt. A közepes emberi értelem, mely nem hajlandó a lét kérdésének végső okait kutatni, feszegetni, élete folyásának, a reáható jelenségeknek egymásutánját is így látva és érezve, a világ teremtésére nézve megnyugszik Mózsés kiindulásában — a folyamat szövésében. És csak miután az ember megélhetésének előfeltételei meg vannak alkotva, következik az ember maga.

Mózsés genezisében az Úr nem indítja meg a megalkotott világegyetem vajudásából eredő, tengerek fenekén serkedező protoplazmasejtelmes, titkon lappangó életét; nem gyűjti s nem csoportosítja a sejteket, nem indítja azoknak oszlását, ebben a különbségek legelső fokozatainak nyilvánulását; nem ebből és ezekből alkotja meg az első embert, hanem ismét csak mint a göröncsér: előveszi az anyaföld formálható fáját, az agyagot — azért az anyaföldét, mert a megalkotandó embert egész anyagi létével ehhez kell

kötnie — kiformálja azt az embert és aztán isteni lelkéből lelkezi teremtményét; a genesis szavaihoz alkalmazkodva: teremti az embert a maga saját képére. És éppen ez az, a mi a közepes értelmet megnyugtató, de föl is emeli, a kezdet feszegetésétől pedig távol tartja.

MÓZSES történetirői nagysága tehát abban nyilvánlik meg egész hatalmasságában, hogy ő kora és korok emberének felfogható és megnyugtató kiindulást nyújt, evvel a történet folyásának medret ásva irányt szab a jövőbe, mely a közepes elmét, tehát a nagy sokaságot távol tartja az eredet titkának feszegetésétől, mely titokkal csak nagy és fegyelmezett elme foglalkozhatik, nagy és nagyságukban legtöbbször végzetes tévedések veszedelme nélkül.

A SÓMA ÉS A PSYCHE.

Rendkívül vonzó elmebeli foglalkozás MÓZSES-t módszere kifejtésében és alkalmazásában követni: hogyan fejt ki a tilalom fogalmát abból, a mit nem az értelem, hanem „az ösztön“ megkíván, a mit az immár törvényhozó MÓZSES korlátozni akar; hogyan származtatja a paradicsomi tilalom megszegéséből a bűn fogalmát és mint az elkövetett bűn folyományát a büntetést, a megtorlást; hogyan kapcsolja össze ezt a sorozatot a veritékes munka fogalmával — a struggle for life első megnyilvánulásával, fogalmának megalkotásával — és végre a halandósággal.

Ekkor átmegy az első, mélyen megalapozott emberi arczulat és formáinak megalkotásához. Minthogy a halandóság fogalma meg van állapítva, a típus

szerint való megkülönböztetést az életből és ellentétjéből, a halálból fejt ki.

A mohó, önző vágy egybeszakad az irigységgel — Kain — és e kettőből fakad a gyűlölet, a bosszú indulata, melynek vége az erőszakos halál: a gyilkosság fogalma.

És íme előttünk áll a gonosz ember és merő ellentétje — Ábel — a jó; megnyilatkozik az első, új bűn; a számonkérés tényéből pedig kibontakozik az eltagadás vagy hazugság, melynek nyomán föl-támad a lelkiismeret, a kín egész hatalmával.

Az áldozásnál az Úr nem a Kainét, hanem az Abelét fogadja kedvezően. Kaint elfutja az irigység dühe és ekkor: . . . „mondá az Úr Kainnak: Miért gerjedett fel a te haragod? és *miért változott meg a te ábrázatod?*“ MÓZSES I. 4. r. 6. v.

A mezőre érve pedig, Kain *leüti* Ábelt!

Állapodjunk meg az Úr második kérdésénél egy pillanatra. Tisztán és világosan láthatjuk, hogy MÓZSES meríthetett ugyan hagyományokból, de nem meríthetett történelmi adatokból, mert hiszen azt vázolja, a minek történetileg megbizonyítható, reális multja nincs és nem is lehet; de a mit a végcél érdekében a közepes emberi elmével el kell fogadtatnia, még pedig mozzanatok meggyőző erejénél fogva.

Erre csak egyetlen módja és forrása van: *az emberismeret*, mely MÓZSES-nél úgy általános tekintetben, mint saját fajának tulajdonságaira nézve, valóban bámulatot keltő; sőt a korra való tekintetből szinte megfoghatatlan. MÓZSES történetíró színe alatt *törvényalkotó* s mint ilyennek hatalma, erőssége az *alapos emberismeret*.

ANTHROPOLOGIAI VONATKOZÁSOK.

Ezeknél fogva Mózsés bátran mint az anthropologia megalapítója fogadható el; e tudományszak felosztását véve a lelki — psychikus — részének és tartozékainak minden bizonynyal.

Éppen Kain esetéből indulva, az Úr második kérdése arra van alapítva, hogy az irigységre fölgerjed a harag, ez elváltoztatja az ábrázat kifejezését, mert a felindulás átalakítólag hat az arcz idegzetén át izomzatára, vagyis a psychikus gerjedelem visszatükröződik az arcz somatikus részén és mindez fokozódik a gyilkosság büntudata, a lelkiismeret föléledése, a furdalásnak kínja alatt; különösen az addig a szenvedélytől szűz ember első bűnénél.

Az analízisben eddig haladva, a helyzet így alakul: a tett nyomán fölébredt a büntudat, ennek behatására a lelkiismeret, és ezek *elváltoztatták az arczot*. Ez az elváltozás belső, ú. n. lelki ösztönből kelve, első alakulására nézve az arczon *mimikai* és mint ilyen áll a kutató szeme előtt.

A mimika, mint olyan, kapcsolatai szerint két részre bontható, ú. m, a lelki — psychikus — és a testire — somatikus. A lelki idegingerére megmozdul a testi — az előbbinek alávetett izom és mozgása, az arczizmok összességének vagy részeinek a lelki — vagy ideginger behatása alatti alakulása szüli az arcz különböző kifejezését — az Úr értelmében az „*elváltozásokat*“.

De ezekre a mimikai elváltozásokra nézve ismét két csoportot kell alakítanunk, ú. m.:

1. Az egymást követő behatások alatt rögtön keletkező és gyorsan múló, így tisztán mimikait

— ilyen például a nevetségessel szemben a hirtelen keletkező és múló nevetés egész skálája, melynek állandó nyoma csak idő során kelhet ki — a víg ember, a szomorú ember állandó arczkifejezésében.

2. Azt, a mely tartós, el nem múló, akár psychikus, akár somatikus behatás alatt keletkezik, megmarad és éppen ez által az adott arcz állandó jellegét alkotja meg. Vagyis: a *múló mimikait* a somatikus elemekre való igen tartós, vagy *állandóvá alakult behatás fizionomiára*, arczulatira változtatja; magyarul kifejezve: *állandó arczulattá* alakítja.

Hogy MÓZSES anthropológiájának psychikus részével végezhesünk, a mennyire t. i. itt bevezettük, KAIN-ra nézve az utolsó mozzanat az, hogy a bűntudat és a lelkiismeret állandó nyomása alá kerülve, mely psychikus hatalom, arczulata szükségképen somatice átalakult s így megszületett a *gyilkos arczulat*, mai szóval kifejezve LOMBROSO gonosztevője, a „*homo delinquens*“.

Az első emberpár keletkezésétől, tehát az éden abszolút ártatlanságától kezdve, e pár első ivadékáig, már meg van a rettenetes fokozat: a gyilkos típusáig.

Az emberiség mai, magasra fejlődött társadalmára, az ú. n. kulturnépekre alkalmazva: a fokozat az alvó csecsemő abszolút ártatlanságától és nyugalmatól, tehát a psychikus és somatikus egyensúlyon kezdve, megszámlálhatatlan változaton át elvezet a mámoros állapotban fetrengő, lelkiileg elaljasodott, somatice feldúlt arczú alkoholistaig és ezentúl a legaljasabb bűnök alkotta arczulatokig. Ez természetesen általánosságban van mondva, mert egyazon behatás különböző egyénre nem ugyanaz a kifejezés fokozatában; ám ez más lapra tartozik.

A FAJI VONATKOZÁS.

Visszatérek MÓZSES-hez, ki abban is megjelölte a kiindulási pontot, a mi népét az embertípusok sokaságára, eredetére nézve megnyugtathatta. Eljárása nagyon érdekes, nagy emberismeretre támaszkodó.

Mintegy a KAIN bűnéből eredve, a felszaporodó nemzedékek bűnbe süllyednek, ezeket elsöpri az Úr „Vízözöne“, kivéven Noë-t, családját és állattörzseit. Ezek, a vizek lefutása után, benépesítették a tájakat. De ekkor MÓZSES az elé a kérdés elé van állítva: hogyan nyugtassa meg népét az embertípusokra nézve, melyeknek különbségei már a nyelvek sokféleségében, úgy a bőr színezetében és egyebekben is nagyon szembeszökően láthatók voltak?

Ő nem folyamodott, mint mi, a jégkorszakhoz, mely oly kényelmes sok mindenféle kiindulási pont föltevésére; sem ahhoz, a mit BUCKLE az angol művelődéstörténetében oly nagy éleselműséggel magyarázott, t. i. a természeti viszonyoknak az emberre gyakorolt átalakító hatásához, hanem ismét elővette *emberismeretét*, a *fennhéjázó, hivalkodó ember* lelkületét és erre alapította a jelenség magyarázatát.

Az ő felszaporodott társadalma téglát kezd égetni, meszet olt, hozzáfog a város építéshez és hivalkodó, fennhéjázó indulattól sarkalva, oly torony építésébe kezd, mely a Föld göröngyétől a JEHOVA trónjáig érjen. Ezt az Úr nem engedi — fizikai lehetetlenség —; gátat vet azzal, hogy a nyelveket összezavarja.

Ez az osztó elv az, mely az értelmi középszernek egészen megnyugtató kiindulást nyújt az elszéledés tekintetében. A mai emberismeret nyelvén kifejezve: az

elemek a mű kivitele, lehetősége és módja fölött „szétkülönböztek“ és elszéledtek. Innen az emberfajok eredete és sokasága.

A FAJ ÉS A VALÓSÁG.

Megérkeztünk volna tehát a típusok kérdéséig; de nem úgy, mintha a keletkezésre nézve MÓZSES geneziséét fogadnók el anthropologiai alapul, hanem csak azért, hogy emberi elmével felfogható pontról indulhassunk ki.

Naptárszerűen a „világ teremtmése óta“ ez idén a 7773-ik évben volnánk; a geológia azonban arra tanít, hogy ez a szám a Föld korszakainak menetében egy másodpercznek oly töredéke, mely úgy viszonylik a korszakokhoz, mint az ember lépése valamely állócsillag távolságához. De hát azt a 7773-as számot az értelmi középszer fölfoghatja, nálunk magyaroknál is, kik a mostani területen elfogadhatóan az első ezer évet kitöltöttük. Azonban azt is tudjuk, hogy ennek minden előzménye és kivált kezdete, bizony sokszorosan ködbe borul. De hát haladjunk és vizsgálódjunk.

Annyi bizonyos, hogy a majdnem nyolcz ezredév lefolyása alatt az úgynevezett ó-világ emberisége roppant áramlatokon, helyváltoztatásokon ment keresztül, a melyek mind módosítólag és bizony átalakítólag is hatottak mindarra, a mit „típus“ alatt megállapítani lehetséges. És működött különösen az e téren legnagyobb alkotó és átalakító hatalom, melynek neve: *elvegyülés*.

Közszólást használva: az ember feje szédül az elvegyülés okainak és módjainak már egyszerű gondolatára is.

Íme egy kép: bizonyos faragványok nagyon való-

szinűvé teszik, hogy az Ázsia legészakkeletibb részén lakó csukcsok, kiknek életviszonyait NORDENSKJÖLD ismertette meg híres telelése rendjén, a mikor a „Vega“ hajóval Ázsiát körüljárta, hogy tehát ezek az éhenhalással folytonos harczban álló nyomorult lények Ázsia délibb tájairól kiszorultak abba a sivár kietlenségbe.

Vannak támasztópontok arra nézve, hogy az északi sarkkör igazi végvidékét lakó eszkimók törzsfájának gyökerei boldogabb vidékről is eredtek. Már pedig ezek a néptöredékek úgy viszonylanak az emberiség nagy tömegeinek korszakok során való áramlásához, mint a száguldó mén patáitól fel- és elrúgott földrögök legkisebb és éppen azért legmesszebbre eső morzsái. A felrúgás és kavarodás ott a legnagyobb, a hol a mén patája bevágott és a honnan kirúgott.

Ilyen tipró, elvegyítő, kirúgó száguldás volt az is, a mit a történelem és az archaeologia a „népvándorlás korszakának“ nevez, a mely Kr. u. a negyedik században az ó-világ keletjéről indul, elgázolja a hatalmas római birodalmat, irtja és elnyeli az akkoron élt népcsaládoknak egész sorát és elvegyülés révén új egységeket teremt.

Evvel ismét elértük a kiindulásban érintett népáradat medrét és felvethetjük a konkrét formát.

ALKALMAZÁS.

E tipró és elvegyítő száguldásból mi magyarok, még pedig kialakult, ránk nevelt történelmi tudat alapján már Kr. u. a negyedik század során szoktunk részt kérni, még pedig a hunnok rettentő fellépése révén, a melyeknek áldozatul esett a góthok hatalmas biro-

dalma és a kikkel a székelységet hozták némelyek kapcsolatba. Elfogadható az, hogy a hunnok a magyar Alföldön megtelepedtek.

A hunnok megtörttek. És ekkor, a mi reánk nevelt történelmi tudatunk „tabula rasa“-t gondol, a melyet azután avarok töltenek be, kiket Carolus Magnus, a germánok hatalmas császára, csak a nyolczadik század végén bírt megtörni, a mikor ismét „tabula rasa“-t szokás gondolni, a melyre végre a tizedik században a magyarság kerül.

De nemcsak lehet, hanem kell is föltennünk, hogy mindazoknak a száguldó néphullámoknak, a melyek a mai Magyarország területén megvetették lábukat, idők során itt csak hadihatalmuk tört meg; ez tünt le, enyészett el, — részben talán visszavándorlás során is.

Az azonban, a mi népelem volt, habár csak részben is, de megmaradt, hogy az áramlás rendén a hatalomra vergődő vagy lépő új hullámmal elvegyüljön. A magyar történelem az ethnográfiával és archeológiával karöltve *ezt* ismeri el mint megállapításainak elsőrendű feladatát és hogy ez mélyen belevág a *tipus* kérdésébe, az csak természetes. És ekkor itt az anthropologia feladata.

Ám a magyar tipus kérdését nemcsak a fölvetett nagy elvegyítő, elenyésztető népáradat nehezíti, hanem nehezíti különösen az is, a mi nagyban és egészben már történelmi időkben folyt. Az ország a világrész középpontjához tartozik; mélyen fekvő síksága hegyiségektől körülvéve, nyugotra nyíló medencze-feneket alkot; a medenczékbe pedig gördül minden felszabadult kavics, rög és ebbe siet minden megeredt vízcsöpp: a gravitáció törvényénél fogva. És a medenczék televényes fenekére ereszkedik minden idők hódító hatalma

is. Mert a televény a megélhetés hatalmas forrása. Ez is gravitáció.

Magyarország alföldjének televénye mindenkoron nagy marasztó és hívogató hatalommal bírt: azért dült végig rajta a tatárjárás, a török hódítás, a faj irtására vagy legalább elvegyítésére törő hatalmi vágy — el az új korig.

És áll az, hogy az ország területén csak a politikai egység, az egységes magyar állam képében van meg; a szó szoros értelmében vett *faji egység* nincsen; uralkodó, államalkotó a magyar; de ez az elemek áramlásából sokat olvasztott magába; nyelve tanúsága szerint a messze multak homályában is sok elemmel érintkezett és körülötte mai területén és mai napiglan is szünetlenül folyik az elvegyülési, kiválási, felszivódási, némely ponton mintegy endozmotikus folyamat. Ha ehhez hozzávesszük még azt is, a mit a mai magyarságnak úgyszólván már fölszínén is látunk, az oly megkülönböztött részeket, mint a kunok, jászok, bessenyők, palócok, barkók, csángók, székelyek stb., a melyeket a magyar nyelv kapcsa egybefűz és hozzávesszük mindazt, a mit csak az összehasonlító nyelvészet, a néplélek megnyilatkozásai — folklóre — a kritikailag tisztázott történet oldhat meg: akkor tisztán és világosan látjuk és bevalljuk, hogy a „*magyar faj*“ megállapítása az anthropológiának legnehezebb problémái közé tartozik.

De az is bizonyos, hogy a feladat megoldása első sorban magyar feladat, attól visszariadnunk nem szabad, mert mi állunk legközelebb saját történelmünk-höz, mi pillanthatunk be legmélyebben a néplélekbe és mi ítéltethetjük meg legbiztosabban a társadalmi alakulatok jelentőségét; egy szóba foglalva, mi tudhatjuk meg és érezhetjük is legjobban, mi az: „*magyar*“?

TÜZETESEBB MEGHATÁROZÁS.

Annak, hogy mi az „*magyar*“? meghatározásában tudományosságunk körülbelül oly helyzetben van, mint volt MÓZSES az emberiség kérdésében. Ennek somatikus-anthropologiai részét BÉLA király névtelen jegyzőjének krónikája alapján csakugyan nem tisztázhatjuk; nem dönthetjük el a faji kérdést *lege artis* az embertan mai követelménye szerint sem, mert erre nézve az a krónika semminemű alapot sem nyújt, a mennyiben följegyzései még a hatalmi menet és a nemzetségi egymásután tekintetében sem követelhetik maguknak a hiteles pragmatikusság erejét. És így vagyunk a krónikások összességével szemben is, mihelyt az abszolút anthropologiai és faji érték kérdését vetjük föl. A bizonytalanságok káoszából bontakoznak ki a „*Gesta Hungarorum*“, a melyeknek értéke maga is állításos.

Így és nem másképp állunk a „*magyar*“ kérdéssel a testi — somatikus — anthropologia tekintetében. Ez nem akar kisebbitése lenni azoknak a nagy, fáradságos kutatásoknak, a melyek a származás és fejlődés nagy problémáját ostromolták és folyton ostromolják és sok nagybecsű anyagot vetettek felszínre; de az állítást az okolja meg, hogy azok a fáradságos kutatások a végső következtetésben egymásnak sokszor, sőt legtöbbször merőben ellentmondanak és ebben az ellenmondásban rejlik tagadása az abszolút értéknek, mihelyt faji tekintetben a biztos döntést keressük. Az „*ethnos*“ tekintetében itt van a HUNFALVY kialakult iskolája, mely ethnografiai és nyelvészeti alapokon Ázsia északkeleti részeiből származtatja a magyarságot — és szemben evvel áll VÁMBÉRY iskolája, mely a magyarságot, mint *ethnost*, nyelvével egyetemben kizárja Ázsiából! Közbe

legyen vetve, hogy ez majd minden európai kialakult nemzetnél így van, másképpen nem is lehet, mert mindennek messze multja a *kezdetlegességből* indul, ez pedig éppen ezért szükségképpen bizonytalan.

Egészen másképen állunk a „*magyar*“ kérdésben, mihelyt a problema psychikus részét vetjük fel és ezt az emberismeret komponáján latoljuk, hogy következtetésekhez juthassunk.

Ha MÓZSES a felismert általános emberi tulajdonságok „lelki“ részéből indulva, ezeket „választott népe“ sajátos tulajdonságaival vetette egybe és a nyert eredményhez alkalmazta törvényhozói alkotását, ezt a mindenesetre helyes utat mi is követhetjük a „*magyarság*“ kérdésében, mihelyt az általános emberit vesszük és egybevetjük azokkal a „lelki“ tulajdonságokkal, a melyek a magyarságra nézve sajátosak ma és a melyeket a multban sem vonhatott kétségbe alaposan senki sem.

Ezeknek a sajátos tulajdonságoknak a megállapítása, az arczban való tükröződése e mű végcélja.

A BEOSZTÁS.

feladatnak szorosabb értelemben vett anthropologiai része most már így alakul.

Első helyen áll a testi — somatikus rész — mely a testi tulajdonságokat vizsgálja és egybeveti, hogy számbeli átlagokból sajátosságra következtessen. Ez a rész kiváló súlyt helyez a *méretekre*.

E mellett áll a psychikus rész, mely a szellemi tulajdonságok egészét a maga egész kihatásában karolja fel, így tehát az ú. n. „folklore“ vagyis néplélektan körét is alkotja meg, mely a nép lelkének szavakban kifejezett eszmekörét s az ehhez kötött fogalmakat és cselekményeket öleli fel, világot vetve a jellem sajátosságaira is.

A históriai anthropológia a harmadik ágazat, mely a szaktudomány szempontjából véve az ember keletkezésével és testi fejlődésével foglalkozik, e dolgozat köréből azonban tudatosan ki van rekesztve, mert sorozatai — mint tudjuk — szakadozva-ingatagok.

A méretekre alapított *somatikus* anthropológiához szegődik azonban a *fiziognomika*, az arczat tana is, mely a magasra fejlődött fotografozást fogadva szolgáltatába, az arczatok kifejező jellegének összehasonlító tanulmányozását teszi lehetővé és igen fontossá; de éppen ezért a *psychikus* anthropológiának azt az ága-

zatát is rendkívül jelentőssé avatja, a melyet *mimikának* nevezünk, a mely az arczatnak hajlam, vérmérséklet szerinti, de indulatok, szenvedélyek és érzelmek behatása alatti változatait is jelenti és tárgyalja és az ethikai tartalmat és értéket sugározza vissza.

A fiziognomika és mimika szerves kapcsolatban hatnak egymásra. És minthogy a kölcsönös hatás bizonyos föltételek mellett állandó jegyeket teremt, semmi kétség, hogy mind a két ágazat az anthropologia következtetéseire és tanuságaira nézve súlylyal bír. Éppen ezért ezeket számon kívül hagyni, vagy elhanyagolni nem is szabad, nem is lehet. Semmi kétség, hogy kellő számú méretekből kivont arányszámok alapján megkülönböztethetjük az egyik nemzetet oly nemzettől, melynek méretekre alapított arányszámai lényegesen vagy észrevehetően mások; de a pusztán testi méretekre állapított tanuság csak a test mérhető anyagi különbségeit mutathatja ki; a lelki, jellembeli sajátságokat, a melyeket csak a lelkület tükrözésével, az arcz izmainak játékával és a nyomon támadó kifejezéssel bír kimutatni: ezeket a szokásos mértékvételekkel megállapítani nem lehet.

A magyar típus arczatának meghatározásánál tehát, ezúttal némely somatikus viszonyon kívül, különösen a két utóbbi ágazat, a fiziognomika és mimika mindavval, a mi hozzájuk megokoltan fűzhető, lép elénk, mint a feladat megoldásának legfontosabb része.

Vessünk azonban egy futó pillantást az ágazatok állására is, úgy, a mint az a magyarságra nézve eddig kivehető.

Mindaz, a mi a letűnt XIX-dik század utolsó napjáig a közönségesen vett somatikus irányban a

magyarság kérdésében történt, csak parányi töredék, mely az egyetemes somatologikus részben is csak magamagát példázta, a „*magyar*“ fogalomra nézve pedig még csak halavány feltevéshez sem nyújtott elfogadható alapot, mert egyebeken kívül a történeti és társadalmi, ethikai stb. kritériumok vagy teljesen hiányoztak, vagy elégtelenek voltak.¹

Nem kisebb baj volt eleddig a „magyar típusoknak“ vett, vagy föltett egyének ábrázatáról, illetőleg arczulatáról fölvett fényképeknek vagy jó rajzoknak hiánya, mely oly szövevényes és éppen azért szerfözlött nehéz kérdés megoldásánál, a minő a „*magyar arcz*“ fogalmának anthropologiai teljes meghatározása, rendkívüli fontossággal bír. És merőben hiányzik még a kísérlet is arra, hogy a magyarság jelleme ethikai tartalma szerint, élete viszonyaival kapcsolatban egy egységes képben és ezen túl összehasonlító alapon összefoglalva megalkottassék.

Így ennek a szerfözlött nehéz problémának az említetteken kívül egyáltalában finomabb részeiben való megoldásához még a nyelvészet, folklóre, história és összehasonlító ethnografia is hozzájárul; ezentúl igen lényeges szerepe és súlya van az *arczképhez* kötött összehasonlító vizsgálódásnak, tehát a fizionomikának és mimikának is kölcsönös és alakító

¹ Ide tartozik WEISBACH művében „Körperuntersuchungen verschiedener Menschenrassen“ Berlin, 1878, a magyar fajra vonatkozó rész, mely mind-össze húsz magyar katonán végzett méretekről akarja a „magyar“ fogalmát megállapítani, a nélkül természetesen, hogy e katonák leszármazására vonatkozó finomabb kritériumokat megszerezhetette és számításba vehette volna. Ugyanebbe a sorba tartoznak azok a töredékek is, a melyek irodalmunkban LENHOSSÉK JÓZSEF, KÖRÖSI JÓZSEF, LÁZAR ISTVÁN és újabban mások neveihez fűződnek. Ez nem kicsinylő kijelentés akar lenni, mert a feladat nagysága és nehézsége töredékül mutatja ki a korlátolt alpra fektetett, különben jó művet is.

hatásukban. Minthogy pedig ezek — tudtom szerint — a „magyar“ fogalomra nézve tüzetes vizsgálat és meghatározás tárgyát mindeddig nem alkották, e fejtegetésnek célja pedig éppen ez, elkerülhetetlennek vélem, hogy a vizsgálat alkalmazott részét mindenekelőtt a fiziognomika és mimika tanának lényegesebb tartalmával bevezessem.

A FIZIOGNOMIKA ÉS MIMIKA ÁLLÁSA.

ARISTOTELES.

ARISTOTELES. Mint sok egyebekre, úgy a fiziognomikára is az első, legrégibb ránk maradt forrás ARISTOTELES¹, ki azonban megjegyzi, hogy már előtte is népek kísérletet tettek, bizonyos népek — egyiptomiak, thrákok, szittyák — sajátosságainak meghatározásával, hogy azoknak más népeknél való fölismerése esetén, emezeknek lelki sajátosságaira következtethessenek.

Ez volna tehát az összehasonlító módszernek első lépése.

Azt is kétségtelennek tartja Aristoteles, hogy az emberi ábrázatban a szenvedélyek nyomot vésnek; de erre nem fektet súlyt; mert szerinte ugyanazok a lelki tulajdonságok nem egyformán nyilatkoznak; az ábrázatba pedig ugyanazokat a nyomokat különböző lelki ingerek is véshetik. Ám, csodálatosképen, Stagira nagy bölcse, ismételve mondva, éppen ezekre nem fektet súlyt, noha már bennök van mai felfogásunk csirája s e valóban nagy elmének induktív — tapasztalati — iránya tulajdonképen az elemző

¹ TAFEL, OSIANDER und SCHWAB: Griechische Prosaiker. B. 226. v. ö. PIDERIT D. Th. „Mimik und Physiognomik“ II. neubearb. Auflage 1886. p. 146. é. t.

és összehasonlító eljárást kellett volna megragadnia és ajánlania.

E helyett ARISTOTELES azt vitatja, hogy az embereket az állatokkal kell egybevetni és a közös jegyekből a közös tulajdonságokra kell következtetni. Ez a módszer azután Aristotelesnél kisüti, hogy a vastag orr — mint az ökörnél — az embernél is lustaságot jelent; a tompa orr — mint az oroszlánál — az embernél is nagylelkűség jele; a durva szőr — mint az oroszlánál és vadkannál — bátorság; a puha szőr — mint a nyúlnál — gyávaság stb. stb. jele. Tehát nemcsak a vonás, mely az ember és a gerinczes állat arczatában már a koponya alapjában véve egységes alaptervezeténél fogva bizonyos fokig megvan, s a mi, mint látni fogjuk, DARWINT is vizsgálatokra indította, hanem már a pusztán anyagi tulajdonság is, mint a szőr durvasága vagy puha volta egyező jel akart lenni. Aristoteles így nem boldogulhatott.

SCHACK SOPHUS.

SCHACK. Ez a teljesen tarthatatlan nézet azonban időnként csodálatosképen föl-föléled és egész komolysággal széles alapon — alig húsz évvel ezelőtt — a dán festész és fiziognomikus SCHACK¹ foglalkozik vele. Egész sorát adja az ugyancsak összeerőszakolt fejrésznek, melyek szerint össze vannak hozva a francziák vitéz tábornoka, KLÉBER feje az oroszlánéval, BERNADOTTE a sassal, VOLTAIRE a majommal, TALLEYRAND a rókával, FERENCZ császár a birkával, egy jütlandi egyházfi a pudlival, a párisi rikkancs az agárral, ROBESPIERRE a hienával stb. stb. Az egészet PIDERIT²

¹ SCHACK, Sophus: „Physiognomische Studien. Autorisierte deutsche Ausgabe. 1881. von Eugen Liebich. pag. 42, 115. é. t.

² PIDERIT i. h. p. 149—150.

„módszeres örütségnek“ bélyegzi. — De azért van SCHACK-nál egy becses tétel is, az, a hol a szemre nagy súlyt fektet, ezt a „lélek tükrének“ nevezi, a „legközvetlenebb átmenet pontjának, a melyen a test a lélekbe átszáll“, mi megfordítva helyesebb.

SCHACK szerint az arczatban a szemé a főszerep, mert ez nyújtja „a láthatatlan szellem látható formáját“.

Ennek az ARISTOTELES-SCHACK-féle irányzatnak megvilágítására szolgáljon itt a többek által is fölhasznált „KLÉBER és az oroszlán“-féle párosság kiábrázolása.

1. Kléber tábornok. (1753—1800).

2. Schack oroszlánja.

SCHACK az oroszlánt BUFFON nyomán így jellemzi:

„Az oroszlán haragja nemes, rettenthetetlensége nagylelkűséggel párosult, természete sensibilis“.

KLÉBER francia tábornokot — 1. kép — azután így viszonyítja az oroszlánal:

„Óriás, tagbaszakadt test; és a midőn szája és szeme a daczot, a vad és féktelen bátorságot árulta el, haja pedig bozontosan és szabadon árnyékolta be homlokát, mégis a többi nemes vonása megfontoltságról és nemességről tanuskodott, a mely bátorsága fölött uralkodott, azt irányította“.

Hozzáteszi SCHACK, hogy MIRABEAU, a francia forradalom nagy szónoka is, hasonlítván az oroszlán-hoz, mitől sem rettent vissza.

Egy pillantást vetve KLÉBER és az oroszlán feje rajzára, — 2. kép — mely a SCHACK-félének faksimiléje, legott meggyőződünk róla, hogy SCHACK mondásához híven, mely szerint a szem a lélek tükre, mindenekelőtt a szemeket erőszakolta össze, a nélkül, hogy különben helyes fogalma volt volna az oroszlán fejealkotásáról, szájáról, szeméről, orra alkatáról és sörényéről. Ha a két fejet hajától, illetőleg sörény-szőrözetétől megfosztjuk, ki fog tűnni, hogy minden hasonlatosság megszűnik, így tehát a hasonlatosságot nem a vonások rokonsága, hanem inkább a szőrözet, illetőleg hajzat alkotja meg, a mennyiben ez egyáltalában lehetséges.

Különben is mindaz, a mit KLÉBER-ről, az első francia köztársaság tábornokáról tudunk, bizonyítja,

3. Kléber tábornok feje
Guérin szerint.

4. Az oroszlán feje
Specht szerint.

hogy bátorsága semmiben sem hasonlított az oroszlánéhoz, úgy t. i. a mint az oroszlánt a természet-

história ismeri. Az oroszlan tud futni, tud félni is; prédáját meglopja és nem irtózik az oroszva támadástól sem. Kléber megvetette a veszedelmet, ezt kifejezte szájának metszése; daczosan elszánt volt; de nyilt és egyenes jellem. A szemközön álló merőleges ráncz, mely a tekintetnek sötét kifejezést ad, Klébernél nem volt meg; az oroszlan helyes képén ellenben megvan. Az igazságot a 3. és 4. kép mutatja, a mely művészkéztől eredve, a viszonyt helyesen tünteti föl.

Az ARISTOTELES-SCHACK-féle alapon sokkal inkább hasonlítható az oroszlanhoz például a már süketülő BEETHOVEN, a kivel e műben találkozni fogunk.

LAVATER J. C.

LAVATER J. C.¹ a XVIII. század végén igen nagy zajt ütött fiziognómiai „tudományával“, mely azonban nem volt az; de a kor áramlatai kedveztek az emberek kiismerését czélzó okoskodásnak és maga GOETHE sem tudta magát teljesen kivonni a hatás alól. A sok, részben hatalomban levő hívő, roppant népszerűségre segítette LAVATER-t és e népszerűség még ma is rezeg. Leghatározottabb ellenese

LICHTENBERG G. C.

LICHTENBERG G. C. — a szó legszorosabb értelmében LAVATER kortársa — volt, a mennyiben az előbbi 1742-ben, az utóbbi 1741-ben született. LICHTENBERG főművében² tulajdonképen két mondatban foglalja össze bírálatát és nézetét. Az egyik ez: „A pathognomikus — szenvedély — jegyek, gyak-

¹ LAVATER J. C. „Physiognomische Fragmente“. 1775—78. Leipzig — és: „L'Art de connaitre les Hommes. Édition Moreau“. 1807.

² LICHTENBERG G. C. Ueber Physiognomik gegen Physiognomen, pag. 516—517 et pag. 481., mind a III-ik kötetben.

ran ismételve, nem tűnnek el egészen, hanem fizionómiai nyomokat — állandókat — hagynak hátra az arczatban“.

A másik ez: „A működő szenvedélyeknek vannak jegyeik és tagadhatatlan, hogy ezek nyomot is vésnek; *ebben rejlik az, a mi a fiziognomikában igaz*“.

Ez a felfogás egészen helyes és visszasugárzik a genezis idézett helyére is, a mikor t. i. az ÚR KÁIN-tól ábrázatjának elváltozását kérdi.

Nem lehet e mű feladata, hogy az irodalom megközelíthető részének fonalán a fiziognomikának, mint tudományos disciplinának ingadozását fejlődése során kifejtse; messze vezetne és a végcélra nézve nem is lényeges; de érinteni kell

GRATIOLET, PIERRE¹ vizsgálatait, mert ő inkább a testtörzsszel foglalkozott s az indulatok hatásának symbolikáját adta. Az tagadhatatlan, hogy a psyche behatása alatt álló és megnyilatkozó testmozgások vizsgálata szintén fontos, mert szerves összefüggésben áll részei szerint az indulatokkal és azoknak az arcban — a szóban — való kifejezését kiegészíti, érthetőbbé, hatásosabbá teszi. A kérő, áldó, visszautasító stb. arczkifejezéssel a kéznek, karnak és a testtörzsnek is megfelelő mozdulata, illetőleg tartása van, és ebben nemcsak sok az egyéni, de a faji és nemzeti jellem is.

DARWIN, CHARLES.

Most már átmegyünk DARWIN művére², nem azért, hogy alapul vegyük, hanem azért, mert úgy-

¹ GRATIOLET, Pierre : „De la Physiognomie et des Mouvements d'Expression“, Paris, 1865.

² DARWIN Ch. „Der Ausdruck der Gemüthsbewegungen bei dem Menschen und den Thieren. Aus dem Englischen übersetzt von Victor Carus. Stuttgart, 1872.“ V. ö. Henry HUGHES : „Die Mimik des Menschen auf Grund voluntarischer Psychologie“. Frankfurt, 1900. Bevezető rész.

szólván egy tételbe foglalható jellemzésével nyitható meg vele a modern felfogás és áramlatainak sora. Mint mindenben, úgy a fiziognomikában is DARWIN felfogása tökéletesen tudományos és az, a mit valamely művével meg akar világítani, lapidáris rövidséggel ugyan, de ki van fejezve már műve címében is. Ide tartozó művének címe: „The expression of the emotions in Man and Animals“, magyarul: „Az indulatok kifejezése az embernél és az állatoknál“ legott és tisztán megmondja, miről van szó. Megtudjuk mindenekelőtt, hogy noha az emberrel az állat viszonyítva van, ez nem történik sem ARISTOTELES, sem SOPHUS SCHACK értelmében, mert DARWIN nem a külső tulajdonság vagy hasonlatosság, hanem a belső ingerből támadó indulat *mimikai* kifejezését tartja szem előtt, mely forrása és eredete szerint embernél és állatnál egységes. Ezt azonban nem állítja az általános ember- vagy állattan szolgálatába, hanem erősségeket keres benne leszarmaztatási tanának kiépítéséhez. Ezen az ösvényen valóságos mérhetetlen finomságokhoz juthatunk el, melyeknek szavakba foglalt meghatározása szinte lehetetlen. Így egyebek között, hogy minden ember, szakismeret nélkül is, mintegy ösztönszerűleg tudja: mikor örül, mikor búsul, mikor figyel, mikor haragszik, mikor dühös, mikor fél stb. a kutya? Veszi pedig ezt észre az illető indulat külső kifejezéséből, a mint ez a psychikus, vagyis belső ingerből kelve, *mimikai* alakot ölt, melyet azonban finomságai szerint szavakkal meghatározni akarni, lehetetlen. Így van az az embernél is, noha — mint látni fogjuk — ennél az indulatok tükröződése és meghatározása kérdésében már sok történt.

Még ezeknél is mérhetetlenebb finomságokhoz

jutunk el, ha a hangot vesszük. A kis fitiszmadár egyetlenegy, csak párszor ismételt szólamából „kiérezzük“, hogy a kis szárnyasnak bánata esett — ezt *kiérezzük* az emberéből is!

DARWIN nagy fáradsággal végzett vizsgálatokkal még azt is megállapította, hogy a természetes állapotban élő népek mimikája — szemben a művelt népekével — sokkal több közös vonást, mint eltérést mutat.

DARWIN műve azonban csak nagyon közvetve tartozik e dolgozat végczéljához; de DARWIN-t mellőzni nem lehet, mert mindenképen súlylyal bír és PIDERIT — kire nemsokára reátérünk — műve bevezetésében kimondja, hogy bármit is tartson a kritika DARWIN művéről, bizonyos az, hogy a tárgy tudományos, beható művelését ez indította meg.

DUCHENNE DE BOULOGNE.

DUCHENNE de Boulogne, egy kitűnő francia anatómus és kísérletező fényesen kiállított műve,¹ DARWIN és PIDERIT művét megelőzőleg, tehát úgy jelent meg, hogy a két előbb nevezett tudós még tekintetbe vehette.

DUCHENNE irányát már a „mécanisme“ szóval jellemzi; de ezenfelül a bevezető részben kiemeli, hogy ő verulami BACON következő tételéből indul: „*A kísérlet kérdés a természethez, annak megszólaltatására*“.

Nem figyeli meg az embert, mikor indulatai belső ösztönből, tehát psychikus behatásból kelve, az arczon tükröződnek, hanem az így keletkezett, ismert — sokszor azonban csak feltett — arczatokat az elektromosságnak az arcz különböző izmaira való reáhatása útján, tehát mesterségesen állítja elő; hozzá

¹ DUCHENNE de Boulogne G. B. „Mécánisme de la physiognomie, du analyse électro-physiologique de l'expression du passions“. Paris, 1870.

még nem is különféle, más-más természetű emberen, hanem túlnyomóan nagy részét egyazon, már koros és láthatóan, nagyon kifejlődött és gyakorlott arczizmokkal bíró színész arczán. Így alkotja meg az indulatok felszínes képeinek egész skáláját a nyugalomtól a halálfélelemig, a mosolytól a féktelen dühig.

PIDERIT¹ kritikája erre nézve a következő: „Az izmoknak e mozdulatai — t. i. elektromosság behatása alatt — nem belső, hanem külső ingerből, nem saját, hanem másnak — a kísérletezőnek — akara-

5. Duchenne, a sirás két faja egyazon arczon.

tából folynak, azért ily arczfintorítások — „Grimaszen“ — kevéssel járulnak ahhoz, hogy bizonyos indulatoknak, bizonyos arczizmokkal való összefüggését földerítsék“. Ez a kritika tökéletes volna, ha PIDERIT hozzáfűzi ezt: annyiival is inkább, mert ugyanaz az indulat a különböző vérmérsékletű egyének arczán nem egyazon módon és különösen más-más fokban tükröződik.

¹ PIDERIT: „Mimik und Physiognomik“ — v. ö. 1. jegyzet — pag. 6.

Az nagyon természetes, hogy DUCHENNE-nek az arcz mind a két fele hatalmában áll és így az arczfeleken más-más izmot téve ki az elektrikus ingernek, a két arczfélnek külön kifejezést is adhat.

Hogy az olvasónak legalább fogalma legyen DUCHENNE eljárásáról és ennek hatásáról, erre szolgál a bajosan megszerezhető és drága műnek egyik felemás arczulata, 5. kép.

Tisztán látható, hogy a jobb arczfélén a száj fel van rántva, a bal félen nem, ahhoz képest, a mint az elektromosság a kis járomizomra és a felső ajkat emelő izomra is reá hat, a melyeknek megfelelően a ránczozat és a szem összehúzása is alakul s így a sírásnak két fokozatát alkotja meg. Úgy látszik, hogy DUCHENNE-nek különösen ilyen kísérletei indították PIDERIT-et kicsinylő és kemény ítéletének kimondására.

DARWIN ítélete DUCHENNE művéről ellenben ez:¹ „DUCHENNE nem bocsátkozott annak bizonyításába: miért húzódnak össze bizonyos izmok bizonyos szellemi behatások alatt és miért nem mások? De mégis kimutatta azokat az izmokat, a melyek legkisebb mértékben állanak az akarat ellenőrzése alatt“. Be kell vallani, hogy ez az ítélet igazán az imponderabiliák legszélsőbb határait érinti.

Amde DUCHENNE műve a mi feladatunkra nézve nagy értékkel bír, a mint ez alább az ú. n. „*magyar típusok*“ méltató tárgyalásánál világosan ki fog tűnni. Addig is folytatjuk.

PIDERIT THEODOR.

PIDERIT már többször idézett művének második kiadása — mely itt alapul van véve — szavakban

¹ DARWIN : Der Ausdruck der Gemüthsbewegungen etc. etc. 1872. pag. 4.

és megfelelő rajzokban rendszeresen tárgyalja az indulatoknak — de a hajlamoknak és vérmérsékletnek is — az arczatban való kifejezését; sematikus képeit pedig, a hol szükséges, tipikus egyének arczképeivel is támogatja. Az utóbbiak között Goethe, II. Frigyes király, Richelieu, Locke, II. Katalin, Jean Paul, Beethoven, Kléber, I. Napoleon, Luther, Franklin Johannes Müller stb. és ezentúl több ókori szobrászati remek, mint Laokoon, Brutus, Nero. El kell ismerni, hogy ez a mimikának és a fiziognomikának első, rendszeres kézikönyve, mert az okot és okozatát szerves kapcsolatban adja és nem feledkezik meg a külső behatást követő ú. n. ösztönszerű mimikáról sem.

Igen szép és jellemző különösen némely részében a mű bevezetése: „Az arcz játéka a szellem néma nyelve. A népek szóbeli nyelve különböző és változik; az arczat néma nyelve ellenben valamennyi embernél ugyanaz. A vadembernél éppen úgy, mint a művelt európainál, a rabszolgánál éppen úgy, mint a királynál, a gyermeknél éppen úgy, mint az aggnál a hangulat, az érzés, a vágy és a szenvedély egyazon módon nyilatkozik meg. Az arcz nyelve oly világos, hogy a gyermek már zsenge korában kiolvassa anyja arczából a szomorúságot, a kedvetlenséget“, — hozzátehetjük, hogy a jókedvet és szeretetet is. „Minden ember megérti a szellem néma nyelvét; megtanulja empiricze és nem vesződik nyelvtanával. De az is igaz, hogy a mennyire felkarolták a nyelvek tanulmányozását, épp annyira hanyagolták el az arczkifejezés néma nyelvének művelését.“

„Johannes MÜLLER az ember élettanáról írott korszakalkotó művében,¹ még a XIX-dik század első

¹ MÜLLER, Johannes: „Handbuch der Physiologie des Menschen.“

felében is azt mondta: „Az arcizmok viszonya bizonyos szenvedélyekhez teljesen ismeretlen“. BELL, OKEN, HUSCHKE, HARLESS még mindig bizonytalanságban tapogatódnak s így tart ez DARWIN-ig, ki azonban csak azt veszi, a mi tanát támogatja; a tárgy tudományos felfogását és művelését azonban tagadhatatlanul ő indította meg.“

PIDERIT felfogása szerint — éppen úgy, mint SCHACK-nál is — az arcz mimikájában a kifejezés legfőbb szerve, igazi „organum principale“, *a szem*, és mint-hogy fejtegetéseink rendén, lényeges oknál fogva, ugyanerre a szervre kell a legnagyobb súlyt fektetnünk, már itt adjuk azt, a mit PIDERIT a szemre nézve megállapít.

„Nagyonkellemetlen behatásoknál, különösen akkor, ha azok hirtelenséggel következnek be, a szem erősen hunyorít; de ily behatásoknál csak ritkán zárul egészen és tartósan, azért, mert a szemén át kapcsolódunk legbensőbbben a külvilághoz és éppen ezért a szem teljes behunyása rendén elveszne annak lehetősége, hogy önállóan fölismerjünk, cselekedjünk, a mi pedig a veszedelemmel szemben tehetetlenséget jelentene.“

„Minden hirtelen támadó behatás, mely a látást éri és a szemet esetleg veszélyeztethetné, azonnal és villámgyorsasággal hozza mozgásba a védőszerkezetet és még mielőtt hogy a veszedelmet helyesen felfoghatnók, a védelemről tudatosan gondoskodhatnánk, ez a becses szerv már, mintegy ösztönszerűleg, védve is van.“

„Ha a szemet hirtelenül támadó, vakító fény éri, a szem rendesen nem zárul be egészen, hanem a homlok bőre az, mely merőleges ránczot vet, azaz a szemöldökizmok — összerántó — megfeszítésével előkészíti a szem behunyását. A merőleges homlokránczokban tehát

a behunyás szüksége jelentkezik és így ezek a ránczok a látás érzékének kellemetlen érintését jelentik.“

De jelentenek más okból mást is!

Külön a szemhunyorításról szólva, PIDERIT ezeket mondja: „A szemizmon két rész különböztethető meg: egy belső, központi és egy külső, körzeti; mindkettő külön-külön mozgatható. A hunyorításnál a belső, központi izomrostok mozdulnak meg s ez vagy tudatosan, vagy ellenkezően történik. A szemet behunyhathjuk, a hányszor csak akarjuk; de akaratunkon kívül is bezárul, még pedig:

1. A művi érintésnél;
2. A hirtelen, erős látási behatásnál;
3. A hallást erősen érő ingereknél.“

Nagyon jellemző, helyes és e mű végcéljaira nézve fontos az, a mit PIDERIT a mimika és fiziognomika közötti szerves kapcsolatról mond, a mint következik.

„Fiziognomiai jegyeket csak azokon a részeken kereshetünk, a melyek a szellem működésének hatása alatt állanak. — Ezek különösen az izmok és ezek között különösen az *arcz izmai*. Ezeknek az izmoknak futólagos, mimikai mozgásai, sokszoros ismétlés rendén, fiziognomiai vonásokká alakulnak, vagyis állandó — habitualis — jegyekké válnak.“

Ha figyelembe vesszük azt az irányt, a melyet a mimikára és fiziognomikára nézve eddig jeleztünk, csak természetesnek fogjuk találni, hogy a bekövetkezett haladás az élesebb megkülönböztetések és tüzelesebb meghatározások terére lépett. És valóban LOMBROSO CÉZÁR a rendellenességek felé fordult, míg MANTEGAZZA PAOLO inkább a normális jellegeket vette elő.

LOMBROSO CÉZÁR.

LOMBROSO inkább szellemes, mint rendszeres. De éppen előbbi tulajdonságánál fogva sok meghatározása szálló igévé vált. Így a lángelme és az örülség szerves rokonságáról szóló. Ő abból indul ki, hogy a gonosztevő mint olyan születik és hogy szervezetének, különösen fejének, alkotásánál fogva az. Ebből az elvből indulva ki, megállapítja a jellemző jegyeket.

Főművében¹ a legfőbb jegyeket így adja:

A született gonosztevő.

Füle. elálló.

Haja: tömött.

Szakáll: gyér.

Homloküregei: boltozatosak.

Állkapcsa: roppant.

Pofacsontja: széles.

A gyilkos.

Szeme: vérbenforgó, üveges, jeges, merev tekintetű.

Orra: nagy, sokszor sas vagy héjjaorr.

Állkapcsa: csontos, erős.

Pofája: széles.

Haja: göndör, tömött, sötét.

Szakáll: gyér.

Ajaka: keskeny.

Szemfoga: nagy.

Álmatagsága: — nystogonus — gyakori.

Előfordulnak még:

Féloldalú arczrángatás, vigyorgás, fenyegető fogvicsorítás úgy, hogy a szemfogak láthatókká válnak.

Füle: mindig elálló.

¹ LOMBROSO C.—Fränkl M. O. „Der Verbrecher — Homo delinquens — in anthropologischer, aerztlicher und juristischer Beziehung.“ Hamburg, 1887—90.

De — LOMBROSO szerint — a nemes arczú gazemberek sem ritkák; ilyenek voltak: Lacenaire, Bouchet, Sutter, Golardi, Jacovone, Malagutti és mások.

Hogy milyen eljárás során, az nem tartozik ide, de LOMBROSO eljut a gonosztevő-típus két csoportjának felállításáig, a melyeket a jellemző jegyek szerint így osztályoz:

Első csoport:

Roppant állkapocs.

Gyér szakáll.

Tömött haj.

Második csoport:

Elálló fül.

Hátraszegett homlok.

Kancsalság.

Görbe orr.

A szem jelentőségére nézve jellemző az, a mit LOMBROSO a hirhedt VIDOCQ-ról jegyzett fel — élt 1775-től 1857-ig — ki kalandos életet folytatva, tolvaj, gályarab, hirhedt rendőrkém volt és azt mondta, hogy „egyetlen jól kilesett pillantásról biztosan fölismeri a gazembert“.

A rendes — normális — jelenségeket széles alapon
MANTEGAZZA, PAOLO

tárgyalja.¹ A tulajdonságokat részben GHIRARDELLI és mások alapján így osztályozza:

Vad: a tobas, pampa, maori, viti.

Szelid: a chiriguano, guarána.

Apatikus: a patagon, aimara stb.

Komikus: a néger.

¹ MANTEGAZZA, Paolo: „Physiognomik und Mimik. Vom Verf. genehmigte Uebersetzung von R. Löwenfeld I., II.“ Leipzig, 1890.

Buta: a hottentotta, ausztráliai.

Intelligens: az európai.

Tüzetesebben meghatározva ezeket adja:

Egyiptomi: ravasz, zsugori, buja, de tanulékony és ügyes.

Thrák: alattomos, lusta.

Szittyá: kegyetlen.

Gall, a transalpin: nehézfejű, durva, büszke.

Olasz: kiváló a tóga nemességétől (ez egy kissé „*laus propria*“).

Görög: élénk.

Sziriai: zsugori.

Ázsiai: fajtalan, buja.

Spanyol, Szicíliai: tüzes.

Portugál: melancholikus, de sanguinikus is; erőteljes, de nehézfejű.

Német: flegmatikus, de cholerikus is; nagy és együgyű.

Franczia: flegmatikus, cholerikus.

Svajczi: *ezt csak a nyílt tekintet jellemzi.*

Zsidó: hadaró, kapkodó, kurtán végező. LENZ szerint aránylag több epével bír.

A mi a testtartás, mozgás jelentőségét illeti, itt MANTEGAZZA FUESSLIN nyomán a következőket adja:

„A tartás és mozgás minősége sokszor élesebben jellemez, mint az arczat. A tartás, illetőleg mozgás a nyugalomtól föl a szenvedély, az indulat kitöréséig oly jellemző lehet, hogy a *magyart* — szószerint „*Hungar*“, — szlávot, illirt és oláhot a testtartás tisztességtől — Anstand, — a fej hordozásából és a taglejtésből lehet felismerni és jellem szerint is osztályozni.“

Itt egyszerűen rámutatok GRATIOLET irányára — v. ö. pag. 38, — mely a testtörzs symbolikájával foglalkozott.

Annak megfelelően, hogy az európai „intelligens“-nek osztályozta, fejtegetéseinek során azt is hozzáteszi, hogy Európa különböző népeinek mimikája első sorban a legkiválóbb lelki — psychikus — sajátosságoktól ered.

Ehhez képest Európára nézve két csoport alakítható, ú. m.:

Expanzív mimikája van az olasz, franczia, szláv és orosz népnek.

Koncentrikus a német és a skandináv népnek.

És evvel megérkeztünk ahhoz, a mit MANTEGAZZA a szemről mond:

„Úgy az igaz, mint a színlelt érzelmek mimikája legvégül abba szorul, a mit a „*lélek tükrének*“ nevezzünk, ez pedig a *szem*“ — tehát éppen úgy, mint SCHACK és PIDERIT“. Mikor látszólag már minden mimikai kifejezés elsimult és azt hinnők, hogy a teljes nyugalommal van dolgunk, mintegy összefoglalva látjuk az ember bensejében uralkodó érzelmeket, dúló indulatokat *a szemben*. Ezt az éles megfigyelő nem is téveszti el.“ Talán nem is kell itt külön reámutatni VIDOCQ imént felhozott állítására.

MANTEGAZZA-nak itt kifejtett sorozata a következőben tetőz és ezt immár képhez kötjük:

Az intellektuális energiának két legkiválóbb képe:

1. *Az alkotó képzelő* erő, 6. kép.

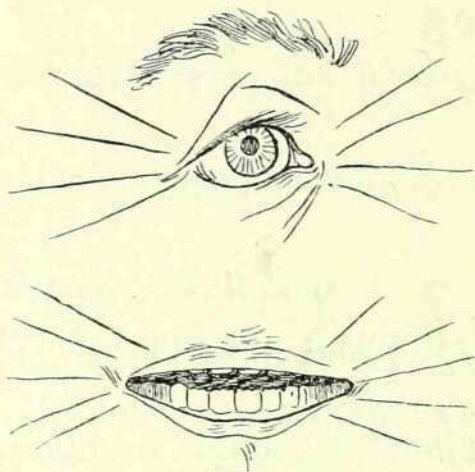
2. *A kutató gondolkodás*, 7. kép.¹

A képzelő erő kifejezésénél mindazok a mozza-

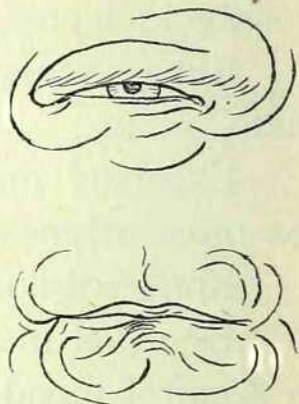
¹ MANTEGAZZA i. h. p. 464—466. Fig. 4, 5, 6, 7.

natok, a melyek a *szem és száj* központjában tetőznek, az arcz periferiája felé *kisugárzók*, tehát centrifugálisok. 6. kép.

A gondolkozó arczkifejezésnél ellenben a mozzanatok az arcz közepén a *szemre és szájra* nézve összpontosulók, tehát a centrifugálissal ellenkezők. 7. kép.

6. Mimikai központ: „Az alkotó képzelő erő kifejezője.”

7. Mimikai központ: „A kutató gondolkodás kifejezője.”

Az inspirált ember létén kívül, a nyílt szemhatáron keres; a gondolkozó mintegy önmagába fordul.

A képzelődő kifejezés sokszor átcsap pathologiái alakzatokba, ilyenek a lelkesedés, a költőiség és fel az örületig.

A gondolkozó kifejezés, ha túlhajtásba csap, átmehet elragadtatásba, merevségbe, sőt butaságba is.

Egyáltalában a mimikában a végletek törvénye uralkodik; a végletek érintkeznek és sokszor egyazon színben összefolynak.

MANTEGAZZA szerint tehát az arczat mimikai középpontja a *szem* és a *száj* kifejezés kölcsönösségében nyilatkozik meg.

HUGHES HENRY.

HUGHES műve a legújabb mű, a mely azonban inkább csak fölemlítendő, s egyfelől és némileg összefoglalója, másfelől elméleti és bölcséleti kifejtője a mimikáról és fiziognomikáról írott forrásműveknek, így azoknak is, a melyeket itt tárgyaltam. HUGHES HENRY¹ műve az ember mimikájáról szól a „voluntarius lélektan” alapján, mely a közönséges lélektanhoz oly viszonyban áll, mint a CARTESIUS-féle alaptétel elváltoztatása a voluntárius, mondjuk akarati irányban — az „akaratatos” t. i. kétértelmű volna.

Az elváltoztatás íme ez: CARTESIUS tétele, mint végső foglalatja az emberinek: „*cogito, ergo sum*”, azaz: „**gondolkozom, tehát vagyok**”; voluntáriusan elváltoztatva, vagy módosítva: „*volo, ergo sum*”, azaz: „gondolkozom” helyett „**akarok, tehát vagyok**”.

Ennek kifejtését azonban még megelőzi egy költemény, mint világos bizonyítéka annak, a mit, a kiindulást keresve én is hangsúlyoztam, hogy a szakadatlan összefüggést, a continuitást csupán a lélektani viszonylatokban találhatjuk — a fajiakban, vagy történelmiekben nem. Ám álljon itt két jellemző versszak:

Als durch des Allmächt'gen Arm
Babels Turm in Schutt zerstoben,
Hat ein unzählbarer Schwarm
Völkersprachen sich erhoben.

Gleich, nur eine Sprache blieb
Allen Zeiten, allen Ländern:
Wie auf der Gefühle Trieb
Unsre Mienen sich verändern.

¹ HUGHES Henry: „Die Mimik des Menschen auf Grund voluntarischer Psychologie.” Mit 119 Abbildungen, 402 pag. Frankfurt a/M. 1900.

Magyarul:

A midőn a nagy Úristen
 Bábel tornyát összetörte:
 A népnyelvek áradatát
 A világon szétsöpörte.

Csak egy maradt érintetlen,
 És ez ma is uralkodik:
 Az, mely belsők ösztönéből
 Az arczunkról sugározik.

Az egész kötött formában, de bizony csak halavány kifejezése annak, a mit PIDERIT, tudásból indulva, oly szépen fejezett ki — l. pag. 43, — a midőn az arcz játékáról, mint a szellem néma nyelvéről szól.

Ezenkívül élesen jellemzők az előszó következő részei: „A jelenkor a tett ideje. A míg a XIX. század első fele a szemlélődésnek hódolt, addig a második fele erélyes cselekvésre készítetett. Azelőtt a művészet és a bölcselem uralkodott a szellemeken, most a technikáé és az orvostané az elsőbbség, a fölény. Ez a változás Európának valamennyi kulturnépénél következett be, leginkább azonban Németországban, hol egykoron GOETHE-ben az oly magasra becsült Ideál — eszmény — jelent meg, manapság azonban BISMARCK, mint el nem ért példa — Vorbild — áll előttünk“.

„Ugyanennek az átalakulásnak a lélektan is alá kell hogy vesse magát, mint a mely a szellem tudományának alapját nyújtja . . . hiábavaló minden idegenkedés, vonakodás, SCHOPPENHAUER merész vállalkozása után már csak idő kérdése, hogy mikor tér át a lélektan értelmi — intellektuell — felfogásától a voluntarius irányhoz“.

„Éppen úgy, mint az értelemről szóló tan, a *voluntas* doktrínája is empirikus módon talált, élettanilag biztosított erősségek sorozatára van fektetve, a mely erősségek a feltevések és magyarázatok — Interpretationen — kiválogatásánál ellenőrzésül szolgálnak; a tulajdonképeni analizisek és dedukciók, természetesen mindig az önönmegfigyelésből vétetnek“.

Ha a könyvben letárgyalt kategoriák bizonyos sorozatát iktatom ide, meg fogunk győződni, hogy a könyv egy adott nép jellemző arczulatának meghatározásához csak kevéssel járulhat hozzá. Tárgyaltatnak az ellenszenv, az undor, a tisztelet, a félelem, a gyanakvás, a figyelem, a felháborodás, a szem meresztése, a szájtátás, a gond, a borzalom, a kegyetlenség, a vidámság, a keserűség, a fennhéjázás, a gúny, a csók, a mosoly, a nevetés, a megvetés, az irigység, a fütyülés, a köpés, a nyelés, a büszkeség, a rosszakarát, a sírás, a düh, a harag stb. stb.

A tárgyalás nem összehasonlító, sem nem az egyazon belső ingerből támadó okozatnak személy — de sokszor nemzet — szerint való különböző megnyilatkozásának méltatása, abban az értelemben, hogy p. o. a féktelen düh vérmérséklet szerint az egyiknél felordítással, fogvicsorítással, az arcz összes vonásainak feldúlásával, a test féktelen mozdulataival járhat, mely körmölésben, harapásban, fojtogatásban tetőzhet, — míg másnál csak a szem beszél, vérben forog; a testtörzs nyugodt; a kitörés pedig az, hogy a kéz tört ragad és belédöfi áldozata, az okozó, szívébe; fejszét, követ ragad és egy csapással sujtja agyon azt, a ki az okozó; a vakdühben azt is, a ki éppen útjába kerül — — —.

Hogy különösen a szenvedély, az indulat nemcsak

különböző egyéneknél, hanem népeknél is különbözően nyilatkozik meg, még pedig mimikailag is, így tehát mindez alkalmas arra, hogy az egyén és az egész nép arczatában állandó, tehát jellemző vonásokat teremtsen, az bizonyos.

A midőn még megjegyzem, hogy HUGHES minden sémái, diagrammái és matematikai formulái, vagy képletei mellett is sokszor lényeges anatómiai viszonyok meghatározásánál igen nagyokat botlik, mint p. o. abban, hogy a könnyed mosolynál némelyeknél az orcán képződő gödröcskét onnan származtatja, hogy az orca bőre a *járomcsonthoz (!)* hozzánőtt,¹ holott az, a mint későbbben látni fogjuk, egészen másképen keletkezik, álljon még itt az is, hogy a képek legnagyobb része PIDERIT-ből van véve s hogy felhasználja a BORÉE² féle mimikai arczképeket is, a melyek azonban nem az arcznak belső, érzelmi ösztönből eredő elváltozását ábrázolják, hanem igen fejlett arczizmokkal bíró és rendkívül gyakorlott színész arczának mondvacsinált kifejezései; mint ilyenek pedig bizonyos tekintetben alatta állanak a DUCHENNE-féle arczoknak, mert teljesen egyéniek, holott DUCHENNE előre jelzett izmok elektromos ingerlésével bármely egyén arczán azonos kifejezést tudott teremteni, ha a fokozatban nem is, mert az izmok fejlettsége és gyakorlottsága egyénenként különböző, de lényegben mindenesetre.

Evvel bevégeztük azt, a mit e könyv végcéljára nézve történelmi szempontból elmondani szükségesnek tartottunk.

¹ HUGHES, p. 350. „... bisweilen tritt ein Wangengrübchen auf wo die Haut an das Jochbein angewachsen“.

² BORÉE, „Physiognomische Studien“ Stuttgart 1899.

AZ ANATÓMIAI KÉSZSÉG.

Mindenekelőtt meg kell ismerkednünk az emberi arczjáték — mimika — készülékével, vagyis azokkal az izmokkal, a melyek különböző behatások alatt, majd ösztönszerű, majd tudatos, majd visszaható mozgást végezve, mint okok okozatai az arczkifejezést alkotják meg; kizárásával azoknak, a melyek mesterségesen — DUCHENNE — vagy gyakorlás útján, mondva támadnak — BORÉE.

Ezeket az izmokat teljes egyensúlyban, tevékenységben és azokban az elváltozásokban kell némileg megismernünk, a mely utóbbiak állandó arczulati jegyet vagy jegyeket alkothatnak vagy alkotnak meg.

Az IZMOK magyarázatát avval kell megelőznünk, hogy a szerzők a beosztásban és megnevezésben nem egybehangzók. Nagyban és egészben PIDERIT és DUCHENNE összeállítását követjük. Az eredményt a 8-dik kép tünteti föl, a magyarázat pedig ím ez:

- A. Homlokizom.
- B. Szem körizma, felső fél.
- C. Felső szempilla.
- D. Alsó szempilla.
- E. Szem körizma, alsó fél.
- F. Járomizom, kisebb.
- G. A felső ajak tulajdonképeni emelő izma.

H. A felső ajak és orrczimpa közös emelő izma.

I. Nagy járomizom.

J. Nevető-izom.¹

K. Száj körizma.

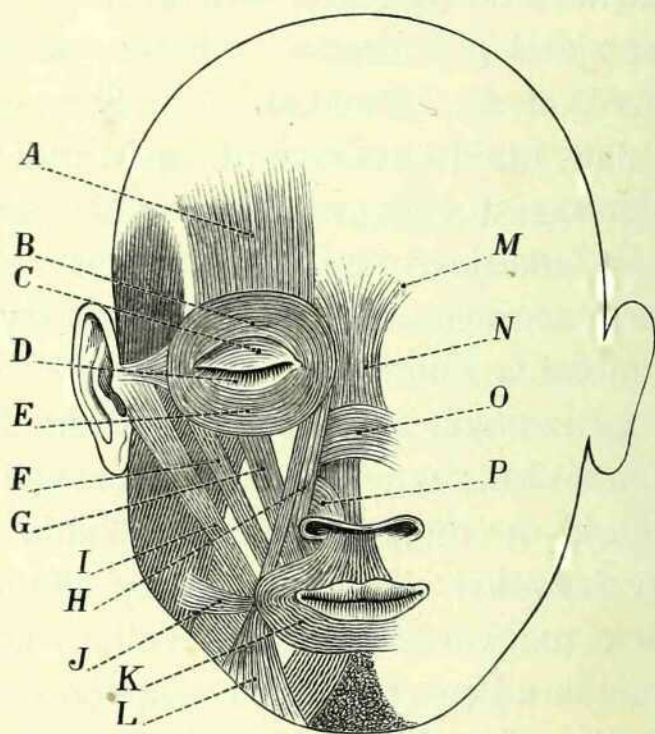
L. Háromszögizom.

M. Szemöldök-összerántó izom.

N. Gula-izom.

O. Pallóizom.

P. Orrczimpatágító izom.²

8. Az emberi arcz mimikai készsége.

¹ PIDERIT-nél, i. h. fig. 5, *h.*; szöveg pag. 121. sub. „Schwächere Grade des Lachens“. MIHALKOVICS-nál: „Leíró emberboncztan“: mosolygó-izom.

² A tudományos elnevezés szerint: *A.* Musculus frontalis. *B.* M. orbicularis palpebrarum, pars superior; *C.* Palpebra superior; *D.* Palpebra inferior; *E.* M. orbicularis palpebrarum, pars inferior; *F.* M. zygomaticus minor; *G.* M. levator propius labii superioris; *H.* M. levator communis labii superioris et alae nasi; *I.* M. zygomaticus major; *J.* M. risorius; *K.* M. orbicularis oris; *L.* M. triangularis; *M.* M. corrugator supercilii; *N.* M. pyramidalis; *O.* M. transversalis nasi; *P.* M. dilatator alae nasi. A magyar elnevezéseknél, e könyv természeténél fogva a közérthetőségre törekedtem.

MIHALKOVICS.

Egyetlen pillantás az arcz izmainak sémájára legott arról győz meg, hogy azoknak játéka rendkívüli változatosság mellett, sokszorosan kölcsönös és úgyszólván egyénről-egyénre nézve fokozat szerint módosítható.

Az érzékszervekről szólva MIHALKOVICS¹ a nyílások körül levő izmok szerepét érinti s áttér az arczizmok játékára is: „Az arczizmok a homlokizommal együtt, a kedélyhangulatot és a szenvedélyeket fejezik ki s az arczjáték — mimika — tőlük függ. Hogy ez annyira változatos és *egyéni*leg jellemző, annak okát az arczizmok változó fejlettségében és végződésük finomabb viszonyainak eltéréseiben kereshetjük. Nevetéskor és síráskor minden embernél ugyanazok az izmok működnek; de a finomabb árnyalatokban rendkívül sok a változat“.

Ezekben a jól megfontolt és éppen azért messzevágó szavakban azután közvetlenül az is benne van, hogy a műveltségi fok, a vérmérséklet s a jellemet alakító összes viszonyok hatása, egyénről-egyénre, de nemzetről-nemzetre is, árnyalat képében észrevehető és kifejthető.

Lássuk azonban, hogyan osztályozza működésük szerint az arcz izmait DUCHENNE.

Az elektromos áramnak kitéve — tehát nem természetes, benső ösztönből — megteremti:

- A. a homlokizom: *a figyelést;*
- B. a szem körizmának felső fele: *a megriadást;*
- C. } *a szempillák izmai: a megvetést;*
- D. }
- E. a szem körizmának alsó fele: *a jóakaratot;*

¹ MIHALKOVICS Géza: Leiró emberboncztan, p. 623.

- F.* a kisebb járomizom } *a sírást;*
G. a felső ajakemelő izma }
I. a nagy járomizom: *az örömet;*
L. a háromszögizom: *a szomorúságot;*
M. a szemöldökizom: *a fájdalmat;*
N. a gulaizom: *a támadó indulatot;*
O. a pallóizom: *a bujaságot;*
P. az orrczipa-tágító: *az iszonyatot.*

A mint tudjuk, DUCHENNE mesterségesen előidézett arczkifejezéseinek inkább csak sematikus értelme és értéke van; a séma próbaköve, tehát értékének meghatározója a természetes alapokon, belső ösztönből alakuló arczkifejezés.

KISÉRLET.

Tegyük itt ezen a helyen egy kísérletet az arczjáték egy szövevényesebb formájának megfejtésével.

A gula-, homlok-, szemöldök-, szemkörizom, a száj körizmával és az ajakemelővel összejátszva, az

9. Az iszonyat.

orrczipa kitágításával és a száj nyitásával: megalakítja belső ingerből, tehát természetes indulatból kelve, az iszonyatot kifejező arczot — 9. kép.¹ — De bizonyos

¹ PIDERIT i. h. fig. 19.

az is, hogy a ható erő az idegrendszeren át nemcsak az arcz izmait ingerli és készíti az arczkifejezés megfelelő alakítására, hanem a hatás másban is megnyilatkozik: az iszonyat hangot is ad, sőt bizonyos paralitikus állapotba ejti az egész testet, melynek közkeletű kifejezője a „*kővé meredt az iszonyattól*“ magyar mondás.

LEONARDO DA VINCI.

Ha tehát DUCHENNE mesterséges eljárásával az iszonyatot csak az orrczimpát tágító izomhoz köti, ez elégtelen, mert PIDERIT szerint — s ezt már a 9-ik képre vetett egyetlen pillantás is kiveheti — az iszonyat kifejezését alkotó mozzanatok rendkívül szövevényesek. Magát a kifejezés egészét PIDERIT a nagy LEONARDO DA VINCI¹ szavaival adja, a mint következik: „A legyűrteket, megverteket, a rendetlenségbe hozottakat halavány arczczal, *felhúzott szemöldökkel* fessétek, melyeknek köze s a *fölöttük levő hús tele legyen ránczokkal*; az orrlyuk tája kívülről néhány ránczczal, a melyek a szem kezdeténél végződnek. Az orrlyukak — illetőleg czimpák — mint a mondott ránczok *okozói, fölvetve legyenek* s az *ívalakban felhúzott felső ajak* láthatóvá tegye a fogakat, a melyek az alsóktól távol állva, a legyűröttnek panaszos kiáltását jelezzék“.

A nagy mester leírása fedi a 9-ik képet, így lehetővé teszi az illető arczizmok meghatározását, a mint ezt fentebb láttuk is.

A többi mozzanatot, mely az iszonyattal járva, nem az arczon folyik, DARWIN i. m.² így adja: „A szív gyorsan és erősen húzódik össze, úgy, hogy

¹ LEONARDO DA VINCI: „Tractat von der Malerei“, Nürnberg, 1724.

² DARWIN i. h. 297.

a bordákhoz ütődik. A bőr halaványnya lesz, akár csak az elájulás kezdetével, alkalmasint azért, mert az idegközpont, a mely az edényidegzetet befolyásolja, oly mértékben ingerelve van, hogy ennek következtében a bőr kis élőerei összehúzódnak. Csodálatosképen a hideg bőrön hideg veríték is kitör, a mi annál különösebb, minthogy a veríték-mirigyek akkor szoktak működni, mikor a bőr meleg. A bőr szőrözete fölmered s a felület izmai reszketnek. A szív megzavart működésével egybevág a lélekzet meggyorsítása is. Egyike a legjobban kifejeződő mozzanatoknak: valamennyi izomnak a megrázkódtatása. Ez okból és a száj kiszáradása folytán a hang rekedtté, bizonytalanná válik, vagy el is veszhethet: *Obstupui, steteruntque comae et vox faucibus haesit*“.

Tisztán és világosan kivehetjük ezekből, hogy az egyetlen kitétellel „*iszonyat*“ kifejezhető, az arczon kiválóan és élesen tükröződő mimikai kép csupa összetartozó, egymást kölcsönösen kiegészítő mozzanatból áll, melynek gyökérzete a szervezet egészébe is terjed. És könnyen belátható, hogy a könnyen iszonyodó egyénnél az iszonyat bizonyos jegyei állandó nyomokat is hagyhatnak, tehát arczulatiakká — fiziognómiaiakká — válhatnak.

A SZEM OSZTÁLYOZÁSA.

Mielőtt néhány arcz elemzésébe fognánk, szükségünk van még némely részlet letárgyalására, mely a mű végső céljára nézve igen lényeges.

Ezek között első sorban áll a szem, mely, mint tudjuk, a szerzők egybehangzó ítélete szerint „*a lélek tükre*“.

PIDERIT többször idézett művében így osztályozza a szem pillantását:

1. *Fáradt vagy lusta* a pillantás, a mikor az ember testi ok nélkül fáradtan vagy álmosan néz; ebből a szellem lustaságára, gondolatszegénységre lehet következtetni. PIDERIT ennél a meghatározásnál csupán a határozott ok okozatát tartja szeme előtt, a midőn rámutat arra a körülményre, hogy a legélénkebb szellemű ember is lehet fáradt, álmatag vagy lusta tekintetű — ha nem érdeklődik vagy éppen unatkozik; ekkor, ZIMMERMANN¹ szerint: „Der weiseste Mann sieht gerade so aus, wie ein Dummkopf, wenn er Langeweile hat“ — magyarul: A legbölcsebb ember is, ha unatkozik, olyan, mint a filkó. Ám ez a meghatározás csak a mimikára vonatkozik; a reánk nézve fontosabb állandó viszony, az arczlati — fiziognómiai — másképen alakul. Mi magyarok, kik sok, részben fajilag meglehetősen tisztán maradt keleti elemekkel — örményekkel, zsidókkal, délszlávokkal — együtt lakunk, igen gyakran találkozunk a fátyolozott pillantással, mely különösen a sémi tipussal sokszorosan együtt jár — 10. kép — s a melynek jellem-

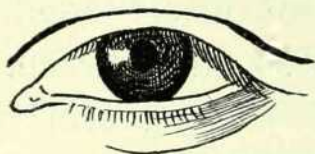
10. A fátyolozott pillantás.

zése a következő: a szem kiválóan szép, hosszúkás metszésű; a pillák kiválóan hosszúk, ezért árnyékolók, selymesek; a szem fejrje a szemcsillag *alatt* is látszik, maga a szemcsillag ellenben, majdnem fele átmérőig, a felső pilla *alá* van bevonva. A szem tekintete látszólag fáradt, révedező, bánatos, epedő; ha a

¹ ZIMMERMANN: „Der Mensch“, V. ö. PIDERIT, p. 174.

jellegek fokozottak, akkor a szem *álmos* benyomást tesz, sokszor oly mértékben, hogy az álmoság másra is úgy átragad, akár csak az ásítás.

2. *Az élénk pillantás*: „A ki különös ok nélkül, közönségesen gyors és élénk tekintetet vet, a szemét élénken ide-oda veti, az élénk szellemű“. A pillantás e nemének ábrázolására elégséges a teljesen rendes szem képe — 11. kép — mely, kissé jobban nyitva,

11. Rendes pillantás.

úgy azonban, hogy a szem fejrje sem a szemcsillag fölött, sem alatta ne legyen látható s a szem élénk járása mellett, jól kiadja az élénk szem *élénk* voltát, míg abban a helyzetben, a melyben itt rajzolva van, kiadja PIDERIT harmadik fajtát:

3. *A szilárd tekintet*. „A kinek tekintete átható, szilárd, vagyis a kinél a szemgolyó izomzatának mozgása sajátosan feszes: az erélyes a cselekvésben, a gondolkozásban, vagy mind a kettőben is. Ilyen természetű szeme, valóban klasszikus formában, JOHANNES MÜLLER-nek, a XIX. század egyik legnagyobb tudósának volt, ki átható tekintetével „kinézte“ előadás közben a hospitánsokat“. Ez volt tekintete DEÁK FERENCZ-nek és LORD DERBY-nek — 1799–1869 — is, hozzá kell azonban tenni, hogy a szilárd, átható tekintetnek alkotó járuléka a szemköz merőleges rándozata és a szemöldök ívezete is, a mint majd ki fog tűnni.

4. *A szelíd tekintet*. Leginkább a nőnemhez van kötve és a szemcsillag bizonyos árnyalásával előállítva.

Piderit rámutat a növényevő állatok szemére, a juhokéra, a tehenekére, hozzátehetjük az őzsutáét, szarvas-
tehenét, a gidákét. Ezeknek szeme nem kereknek látszó,
mint az átható tekintetű ragadozóké, hanem a felső pilla
ráborulása egyesülve a hosszú pillaszőrökkel, vonzó,
nagy szelídséget kölcsönöz a tekintetnek. Ezért Homé-
rosznál a szelíd tekintetű Juno istennő: „*βωπις* =
tehén szemű“.

5. A *kalandozó tekintet*-nek rendesen erkölcsi alapja
van: a könnyelműség jellemzője.

6. A *nyugtalan tekintet*, mely bujkál, meg nem
tapad sokáig; lehet szégyenlősség, félénkség kifolyása,
de a gonosz lelkiismereté is; nem tekintve azt, hogy
betegség következménye is lehet.

KAULBACH.

Kiegészítésül álljon itt még a meredező szem
— 12. kép — melynek az a jellege, hogy a szem

12. A meredező szem.

fejérje a szemcsillag fölött és alatt is látszik. Mimikailag
a legnagyobb meglepetés kifejezője; pathologiailag
kivált bizonyos örültséggel jár — kitűnően adta KAULBACH
az „Irrenhaus“ egyik boldogtalanján¹ —; de más
betegségek járuléka is lehet.

A többi tekintet, mint: a titkos, a pedáns tekintet,
az elragadtatás, a rajongás tekintete éppen csak meg
legyen említve, mert csak kevésbé tartozik e műre.

¹ PIDERIT, i. h. fig. 77.

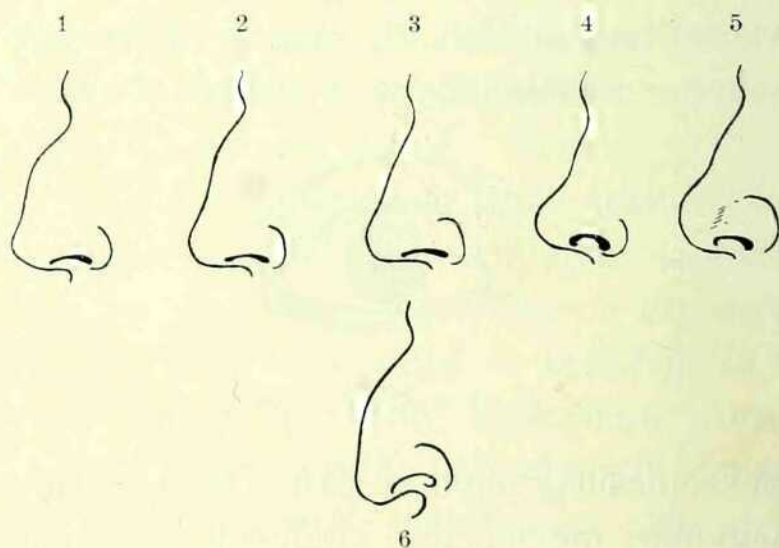
AZ ORR OSZTÁLYOZÁSA.

A szem után legnagyobb súly az orra esik, mint a mely az arcz és arczat megalakulásához, jellemzéséhez igen kiváló módon hozzájárul; hiánya a legszebb arcot, kivált a mi európai szemünkben, azonnal visszataszítóvá teheti.

A kiálló és merész ívben előtörő sasorrtól a pisze vagy fitos alakzatúig, az átmeneteknek egész sorozata bontható ki; de bizonyos jellemző formák, a melyek a hozzájuk fűződő átmeneteket úgyszólván egybefoglalják, azért mégis felállíthatók.

TOPINARD¹ öt ilyen törzsformát állít fel, ú. m. a *sas*-, *héjja*-, *egyenes*-, *pisze*- és külön a *sémita* orrformát.

Én itt hat törzsformát állítok fel azért, mert a *húsos* orrnak még nem rendellenes formája, nálunk

13. Orrformák.

Orrok: 1. sas; 2. héjja; 3. egyenes; 4. pisze; 5. húsos; 6. sémita.

gyakori. Ehhez képest a 13. kép adja meg e törzsformákat a mint következik:

1. *Sas*; az orrtőben *tágas* nyergességgel, tömpább csúccsal.

¹ RANKE, Johannes: „Der Mensch“, 1887. II. Band, pag. 43.

2. *Héjja*; az orrtőben *szűkebb* nyergességgel, sokszor a gerinczen külön púppal; hegyesebb csúcscsal.

3. *Egyenes*; enyhén hullámos orrgerinczczel.

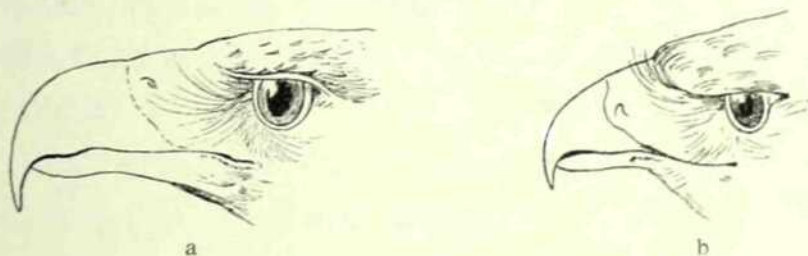
4. *Pisze*; behorpasztott gerinczczel, fölvetett orr-hegygyel.

5. *Húsos*; tetemes, tompa orrhegygyel.

6. *Sémita*; szűkebb nyergességből azonnal domboruló ívvel, mely majdnem, vagy elébe is vág a hegynek.

A mi a *sas*- és *héjja*-orr különbségét illeti, a mennyiben ezt a két formát igen gyakran összeza-varják, megkísértem itt a tisztázást, mert mind a kettő a magyarságnál nem ritka.

Amennyiben a két elnevezés madarakról van véve, adom a *sas* és a *héjja* csőrének — népiesen

14. 1. sas feje; 2. héjja feje.

orrának — pontos rajzát és hozzáfűzöm az ornithologiai jellemzést is.

A *sas* csőre = orra, tövétől fogva *egyenesen* indul — 14. 1. — és csak a vége felé konyul le íves kampóban; az *egyenesen való indulás* megfelelője a tágasabb nyergességnek.

A *héjja* csőre = orra, tövétől kezdve rögtön ívesen konyul kampóba — 14. 2. — és ez a rögtönösség megfelelője az orrtőben való szűkebb nyergességnek.

A *sémita* orr (13. k. 6.) az előbbiektől abban különbözik, hogy az orrtő szűkebb nyergességéből kelve,

rögtön nagyon boltozatos ívbe megyen át, a melylyel az orr hegye egy vonalba esik; de néha valamivel hátrább is áll, a mikor közszólás szerint: „*papagáj-orr*“-á alakul.

Egészen általánosságban legyen mondva, hogy a szemnek és az orrnak bizonyos alakulata: rézsüntös metszés az egyiknél, laposság a másiknál, melyeknek kiegészítője rendszeren a kiálló pofacsont és széles száj, nagy népegységeknek élesen jellemző és oly arcz-kifejezést kölcsönözhetnek, mely a mimikát lényegesen befolyásolja.

ARCZOK ÉS ARCZULATOK.

Térjünk át immár némely arczkifejezés taglalására és alakulásának elemzésére, még pedig azokhoz a kitűnő rajzokhoz alkalmazkodva, a melyeket PIDERIT sokszor említett művében közrebocsátott s a melyeket, mint tudjuk, HUGHES is fölhasznált, mert nem is nélkülözhetette.

PIDERIT egyazon arczon mutatja meg az arczjáték változásait, vévén az arczot majd szembe — en face, — majd oldalt — profil — ahhoz képest, a mint így, vagy úgy emelheti ki jobban rajzban a jellemző vonást, vagy a vonások összejátszását.

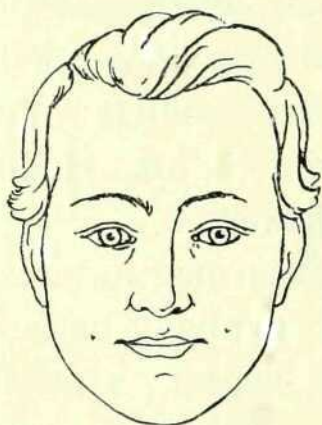
A NEVETÉS ÉS FOKOZATAI.

A nevetés skálája, a könnyed mosolytól a féktelen röhögésig így alakul:

A MOSOLY.

A nevetés legenyhébb formája a *könnyű mosoly*, mely bizonyos esetekben az orcza gödröcskéjében is jelentkezik — 15. kép. — A gödröcske keletkezése nem az, a mit HUGHES állít, hogy t. i. az arczbőr a járomcsonthoz van hozzánőve, mert ebben az esetben a gödröcske igen magasan állana és nem lehetne a mosoly járuléka.

A gödröcske úgy keletkezik, hogy a nevető-, MIHALKOVICS szerint mosolygó-izomnak — 8. kép J. — néhány rostja nem ér a szájzugtájig, hanem már előbb odatapad az arcz bőréhez s ekkor nagyon természetes, hogy a midőn a mosoly ingerére a száj könnyedén szét húzódik, vagyis a nevető-izom megfeszül, megfeszülnek az orcza bőréhez tapadt izomrostok is és megalkotják a gödröcskét, mely kivált ifjú nőknél, gyermekeknél nagy bájt és kedvességet kölcsönözhet az arcznak. Előrehaladott korban a gödröcske mély, gödörszerű

15. A mosoly, az orcán gödröcskével.

16. A nevetés.

ráncczá alakulva, részben állandóvá s így az arczulatot jellemző, nem mindig vig jegyévé válik.

Hozzá kell adnunk, hogy a gödröcskék, kétoldalt állva, a száj tengelyébe, vagyis a hasítás vonalába esnek; hogy a száj csukott, vonala hullámos és ez egybevág a szem szelíd, vidám tekintetével, a melynél a szemrés alig észrevehetően összeszűkül.

A NEVETÉS.

A mosolyon túl kezdődik a *nevetés* mérsékeltabb foka — 16. kép, — melynek jellemzése ím ez: a gödröcske jellemző hatása eltűnik — a hol t. i. van, — helyébe egy-egy ránccz lép, a száj mindkét zugának megfelelően s mint vonás, az orrczimpáig is terjedve. A szem

észrevehetően összehúzódik s alatta ránczok keletkeznek; azonképen igen gyöngék a szem külső zugának megfelelő ránczok is. A nevetés e fokánál a száj már kinyílik, a felső ajak egyenesbe húzódik úgy, hogy a felső fogsor láthatóvá válik; az alsó ajak homorú vonalban levonul. A nevetés e fokánál a szemközön és homlokon még ráncz nem keletkezik; de a lélekzetre való hatás már kifejlődik s hozzá simul a mérsékelt hangadás is. Az arczulati állandó elemek a sokat nevetőknél, leginkább a száj két zuga táján föllépő ránczozatban s a szem külső zugától eredő finomabb „szarkaláb“ ránczokban vannak kifejezve.

A tulajdonképeni nevetésnél legfőképen az I. J. L. izmok működnek — 8. kép — még pedig a száj széthúzódásánál, továbbá az F. G. izmok a felső ajak fölemelésénél.

A KACZAGÁS.

A nevetést követő fokozat a *kaczagás*, — 17. k. — a melynél mindaz, a mi a nevetés mimikáját meg-

17. A kaczagás.

alkotja, fokozottabb mértékben áll elő s hozzájárul még a szemközi izom beléjátszása is, a mely merőleges redőzetet vagy ránczozatot alkot; de az orr

gerinczvonala a kaczagás fokozatánál még nincsen megbolygatva.

A szemrés még inkább összeszűkül, a száj tágabbra nyílik, a szájzug melletti ránczozat kiélesedik; úgy a szemkörüli és a „szarkaláb“ ránczozat is. A lélekzetre való visszahatás fokozottabb és erős szakgatottságának megfelel a kaczagás hangadása is, melyet a magyar elnevezés rithmusa: „kaczagás“ kitűnően fest.

A kaczagásnál tehát az előző I, J, F, G izmok játékához még a szemközi „M. corrugator supercilii“ is csatlakozik.

Nagyon természetes, hogy a kaczagó embernél a megállapodó ránczozat sokkal élesebb, állandó arczlati jegyeket alkothat meg.

A RÖHÖGÉS.

A nevetés fokozatossága a *röhögésben* tetőz — 18. kép — és mint tetőző, nagyon érthető, az izmok játéka is annyira fokozódik, hogy az arcz fel van dülva.

18. A röhögés.

De ha az arczjáték alakulását szorosan szemléljük, egészben azt látjuk, hogy a nevetéstől a röhögésig szerves kapcsolat áll fenn s a három mozzanat alapjában véve ugyanazon izmok megfeszülésének fokozódó egymásutánját állítja szemünk elé.

A kaczagással szemben a röhögést kiválóan az jellemzi, hogy az orrgerincz vonala fel van dülva s a szemköz ránczatában valami sajátos jelleg tükröződik vissza, mely mintha fájdalomtól eredne, és az úgy is van.

Tudnunk kell ugyanis, hogy az arczizmok játéka a nevetésnél és a sírásnál, a mennyiben a lélekzéshez viszonyban áll, kevésbbé mimikus, mint inkább reflex-mozgás. Az arczizmok az arczideg — nervus facialis — uralma alatt állanak és minthogy ez a nyúltagyból, tehát az érző idegek központjának közvetlen szomszédságából ered, éppen azért erős és tartós ingereknél nemcsak a lélekzési idegekre, hanem az arczidegre is reflexinger hat.

Az egymásután és a fokozatosság így alakul:

a) A mosolynál a lélekzetre és más folyamatokra nincsen kivehető hatás.

b) A nevetésnél rithmikus elem jelentkezik, melyet hang és lélekzet szerves kapcsolatban is jeleznek.

c) A kaczagásnál a tartós hatás fájdalomérzetet szül és ekkor jelentkeznek a *szemköz merőleges ránczai*.

d) A röhögésnél, ha tartós és hatalmas, a szemzáró izmok erős nyomást gyakorolnak a könnymirigyekre és ezeket forma szerint kipréselik; az arczizmok görcsösen feszülnek; a tartós és erős kilélekzés folytán fulladozás áll be s ez kínos érzést szül, mely a keserű vonást is kiszólítja. A hatalmas, tartós röhögéssel járó jelenségeket jól jellemzi a magyarság közszólása: úgy röhögött, hogy *a hasát fogta*, és úgy kaczagtam, hogy azt hittem „*megpukkadok*“. Hogy ez utóbbiakkal sajátos testtartás is jár, az természetes.

Némileg kivételt alkot a *hahota*, melynél legfő-

képen a szemköz ránczozata marad el, a száj egész öblösségében kinyílik, így a kilélekzés szabadon történik, a fej hátraszegződik, a mozzanatok összessége a magyar „*hahota*“ szóban kitünően festett hangadást lényegesen előmozdítja.

Magától érthető, hogy a nevetés formái evvel nincsenek kimerítve; még azok sem, a melyek természetté válva, nyomokat vésnek az arczulatba. A gúnyos mosoly, a keserű mosoly bizonyos egyéneknél nemcsak mint futólagos hangulatok jelenhetnek meg, hogy azonnal eltűnjenek, hanem jellemző alapvonássá válhatnak, mely az illető arczba állandóan bevésődik. A fél mosoly, a kényszerű mosoly, a fájdalmas mosoly, a leplező mosoly, mely sokszor a haragot, a szégyent leplezi stb. mindezek nem jöhetnek tekintetbe.

A SÍRÁS.

PIDERIT szerint az ember lelki világában az ellentétek uralkodnak. Túlságosan nagy öröm bánatos hangulatot teremt; igen nagy bánat kiszólíthatja a fájdalmas mosolyt, sokszor a nevetést is.

SÍRÁS ÉS KACZAGÁS.

Mikor az embert szerencsétlenség, végveszedelem a kétségbeesésig viszi, mint ellentét, hirtelen a kaczagás környékezi. Gyermekéknél, a kiknél az érzelmek közvetetlensége még nincsen megtompítva, a kaczagás átcsaphat sírásba, a sírás kaczagásba. Vannak érzékeny lelkek, melyeket a viszontlátás öröme karjainkba dönt, hol csupa nagy örömtől hangos zokogásba csapnak át; és az érintetlen lelkületű gyermeknek könnyeken át mosolygó arczát ki ne ismerné?

Így csak természetes, hogy az arcz kaczagó kifejezése is könnyen átcsap a síró arcz kifejezésébe, mely utóbbi megalakul, mihelyt az orrczimpákat izmaik lehúzzák. E kis izmok játéka lényegesen hozzájárul a nevető arcznak síróvá való alakításában.

A KÖNNY.

A száj széthúzásánál a zugok táján megjelenő redő vagy vonás, a síró arcznál *íves* és nem hullámos, mint a nevetőnél. A felső ajak nem *egyenes*, mint a nevető arcznál, hanem a két G izom — 8-ik kép — megfeszülése folytán kettősen íves. A homlokon a merőleges ránczok határozottan kifejeződnek, mint a

19. A síró arcz.

fájdalom jelzői, a szájon a keserű vonás jelentkezik; a *könnyek* nem művi nyomás alatt, mint a röhögésnél, hanem a belső inger hatalmasságánál fogva jelennek meg,

Fiziológiailag véve azonban a *könnyek* nem kizárólagosan avval járnak, a mit sírásnak nevezünk, hanem kiszólítja azokat a csípős füst, a szembe bejutott porszem, a száruhártya durvább érintése stb. A könnyek kiválása folytonos is és arra való, hogy a szemgolyót nedvesen tartsa, a nedvesítést az önkénytelen

pislogás eszközli. Arczulati járulékot a nedvesítő könnyek szaporább kiválása alkot meg, a midőn, különösen rajongó lelkületű embereknel, állandóan élénkebb fényt kölcsönöznek a szemnek, mely így bizonyos irányban fokozottabb mértékben válhat a „lélek tükrévé“.

De azt is tudjuk, hogy igen hatalmas, különösen lelki fájdalomtól eredő ingereknél — kedveseink elvesztése stb. — a könnyek kiválása a sűrű hullásig hatalmas lehet és hogyha ez az inger tartós, a könny „kiapadhat“; a szem ilyenkor elveszti fényét s e fénytelenység lényeges járuléka a néma fájdalom mimikai kifejezésének. Annak a tüneménynek, hogy t. i. a kisírás könnyít, enyhít, lélektani és fiziologiai magyarázata bonyolult, nehéz, némely mozzanatában ma még meg sem közelíthető.

Nagyon érthető azonban az is, hogy a síró természetű embernel a sírással járó ránczvetés is állandó, tehát az arczulatot jellemző nyomot véshet és vés is.

A sírás fokozatainak, mint a pityergés, gajdolás, rívás, bőgésnek tárgyalása más lapra tartozik.

A nevetésről és sírásról szóló fokozatos sorozatban láttuk azt, hogy mennyire kölcsönösen kiegészítő a szem és száj alakulása bizonyos mimikai viszonylatokban és egységekben, így arczulati kihatásaiban is.

MÁS SOROZAT.

Most átmegyünk egy más sorozathoz, mely ugyan csak a szem és száj alakulásának kölcsönösségét magyarázni alkalmas.

AZ ÉDESKÉSSÉG.

Az *édeskéstség*, mint ellentétje a *keserűségnek*, emettől így válik el: a keserű íznek a nyelven való

megérzése, mely azonban attól függ, hogy a nyelv előzőleg a szájpadráshoz szorult legyen — az íznek a nyelv felületén való elterjesztése s így megérzése végett — arra ingerel, hogy a száj megnyílik, a nyelv a szájpadrástól minél messzebbre húzódik, a felső ajak is messze felhúzódik az alsótól, a felső ajak emelője és az orrczimpáé — 8. kép. G — útján. Éppen az utóbbi mozzanatnál fogva az orrczimpa tája is ránczot kap és előáll a keserű érzésnek is mimikai képe. Az édeskészség ennek éppen ellentétje, mert az

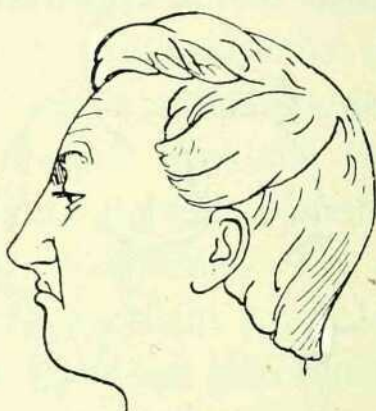
20 Édeskészség elragadtatással.

izmok munkája nem arra van irányítva, hogy a részek eltávolodjanak egymástól s ezzel a kellemetlen hatást kerüljék, hanem ellenkezőleg, az izmok működése az édességnél az, hogy a kellemes benyomást, az édesség hatását tökéletesen fölvehessék. A száj bezárul s az orczákkal együtt a fogakhoz szorul. E hozzásimulás folytán az ajkak nem dagadnak ki, hanem meglaposodnak — 20. kép — s az ezek révén támadó mimikai alakzat nemcsak édes, kellemes íznel, hanem kiválóan kellemes lelki hangulatoknál is megalakul. A szem szerepe nagyon jellemző. Az édeskés vagy édes vonásnál, inkább kifejezésnél, a szemgolyó fölfelé fordul, így a szemcsillag a felső pilla árnyékába kerül, körülbelül

mint a fátyolozott tekintetnél — 10. kép. — A fokozottabb kifejezés előáll, ha a szem, a száj édes kifejezése mellett, tágra nyílik és a szemgolyó fölfelé fordulva, a szemcsillag árnyékba kerül és a szem fejrje alatta kilátszik — édes emlékeken vagy képzeteken való elmerengésnek mimikai képe.

A MEGVETÉS ÉS FITYMÁLÁS.

Igen határozott és ellentétes hatású p. o. a *megvetés* mimikai kifejezése — 21. kép. — Itt is a *szemé* és a

21. A megvetés.

szájé a főszerep. A testtörzs symbolikájához tartozik, hogy a megvetés kifejezésének egyik mozzanata az, hogy a fej fölemelkedik, mintegy felibe kerekedik annak, a kit megvetéssel sujtani akar; nem szegezi szemét egyenesen a megvetés tárgyára, hanem kicsinylőleg oldalt pillant rá; a szempillák lecsukódnak a nélkül, hogy záródnának s a szem bizonyos kedvetlen figyelmet árul el, melyet a homlokon keletkező harántos ránczok és a szemöldök felvonása alakít meg. Fokozott megvetésnél közbejátszik a száj alakulása is; a két szájzug lekonyul, a száj közepe feltolódik, így a száj ívet alkot, mely az orr felé tetőz, ugyanakkor a szorosan zárt ajkak alatt egy harántráncz támad, ez a „*száj biggyesztése*“. Rokon evvel a *fitymálás* mimikai képe is, a mikor a meg-

vetést kifejező szájalakulat hirtelen mozgásban támad és enyészik.

A megvetésnek rendesen és erősen kifejeződő mimikai képe könnyen arczultatívá válik és a modern társadalomban igen gyakori. Megrögzítve, a homlok ránczai, a szem, de mindig tudatosság révén megszokott lesültött volta és a száj ívessége fejezi ki.

A FESZÜLT FIGYELEM.

Az előzővel szemben a *feszült figyelem képe* — 22. kép — mintegy fölengedést tüntet föl; de ismét a *szemé* és a *szájé* az alakítás főszerepe. Feszült hallgatózásnál az alsó állkapocs mintegy leesik, a száj meg-

22. A feszült figyelem.

nyílik, hogy ez is fogja föl a hanghullámok egy részét, magyar szólás szerint: „*úgy bámult, hogy leesett az álla.*“ A feszült figyelem legmagasabb fokozatánál az elcsodálkozással való rokonság is áll elő és a száj mimikai alakulatához hozzájárul a tágra nyitott szem, a felvont szemöldök és a homlok harántránczozata. A közszólás a figyelem legmagasabb fokát így jellemzi: „*rámerez-tette szemét, leesett az álla; a csodálkozástól eltátotta a száját.*“ Korlátolt elméjű, nehéz felfogású, mindenben elbámészkodó embernél a leírt mimikai kép könnyen és élesen rögződik meg arczultatívá.

Az eddig letárgyalt mimikai képletekből eléggé kivehettük a *szem* és a *száj* jelentőségét, döntő szerepét az arczjátékban; de kivehettük arczulati, fiziognómiai jelentőségét is. Ezeket jól kell emlékezetünkbe vésnünk.

Most átmegyünk egy rövid sorozatra, a melynél a *száj* ki van iktatva és csak a *szem* uralkodik a mimikai képleten.

A MEGLEPETÉS.

Már előzőleg megismerkedtünk a feszült figyelemmel — 22. kép — és avval a körülménynyel is, hogy a csodálkozással rokon vonású. A *száj* kiiktatása mellett

23. A legnagyobb meglepetés.

24. Nagy ijedelem.

a 23. kép a *meglepetés* legmagasabb fokát adja. Mint-hogy a meglepetés mimikai képlete a dolog természeténél fogva *hirtelen* támad, a szem hirtelenül nagyra tágul, egyben a szemöldök is magasra felrántódik és közbejátszik a homlokizom is, mely a harántránczozatot megalkotja. A meglepetésnek és *csodálkozásnak*, hozzáadva a *feszült figyelmet* is, legélesebb jellege — a *szem* kifejezésén kívül — az, hogy a *szem* *közén merőleges ránczok sohasem alakulnak*.

NAGY IJEDELEM.

Noha a szem erőszakos meresztése az előző mimikai képlettel azonos, a *nagy ijedelem* — 24. kép — mégis lényegesen különbözik. A nagy ijedelem is hirtelenül

támad s e hirtelenség rántja fel a szemet oly tágra, a minőre csak lehet; de a homlok harántránczozatához, mely a meglepetést jellemzi, a meglepetésszerűen támadó nagy ijedelem mimikai képébe már vegyülnek a szemközön az erős, merőleges ránczok is és ezek döntik el az ijedelem mimikai képének jellegét. Az nagyon érthető, hogy ezekből a képletekből fokozatosságra nézve sok változat telnék, ezeknek letárgyalása azonban nem e mű keretébe tartozik.

PIDERIT¹ a szem nyitására vonatkozó és idetartozó mimikai mozzanatokat így összegezi:

„A fáradtan lesütött szempillák testi fáradtságot, vagy szellemi közönyösséget jelentenek. Fölemelt szempillák, tágra nyitott szem a meglepetés, de a feszült figyelem mimikai kifejezői is.“

„Ha ezekhez még vízszintes homlokránczok, fölrántott szemöldökök járulnak, akkor a szemek mimikai

25. Rosszkedv, harag.

kifejezése a nagy meglepetés vagy a nagyon feszült figyelem.“ És evvel ennek a sorozatnak utolsó képéhez jutottunk el.

ROSSZKEDVŰSÉG ÉS HARAG.

A sorozatnak utolsó képe a 25-ik, mely a *rosszkedvűség* haragos fokozatát mutatja be, a mint az

¹ Piderit, i. h. p. 67.

nagyon élesen és jellemzően tükröződik az emberi arcban.

A szem a *harag* ingere alatt rendes nyílású, de szegező tekintetű, mintha az indulatot okozót át akarná hatni. A homlokon a vízszintes ráncoknak semmi nyoma; annál hatalmasabban jelentkezik a szemköz merőleges ráncozata, még azzal is fokozva, hogy az orr kellő tövén, a gula-izom — 8. kép N — összehúzódása folytán egy harántredő támad. Tévednénk azonban, ha azt gondolnók, hogy a ránczvetésnek ez a neme kizárólag a rosszkedv, illetőleg harag mimikai képletét alkotja meg. A ránczozat e neme sokszorosán kifejezője szerencsétlenségnek, boldogtalanságnak, a *kedvetlenségnek*, mely még nem az, a mit rosszkedv alatt értünk; de képe a beható gondolkozásnak is, különösen annak, a mely megerőltető a nélkül, hogy a gondolkodót kielégítené.

ÖSSZEGEZÉS.

Mielőtt az alkalmazásra térnénk, jó lesz az eddig elemezve mondottakból néhány tételt levonni.

1. Az emberi arcz rendesen muló jegyei *belső* ingerek tartós vagy állandó behatása alatt arczulati — fiziognómiai — jegyekké válhatnak és ekkor az arcznak egyénileg sajátos, ú. n. tipikus kifejezést adhatnak.

2. Ugyanilyen jegyek *külső* ingerek behatása alatt is keletkezhetnek, arczulatiakká válhatnak s az arcznak sajátos kifejezést kölcsönözhetnek.

3. A *belső* és *külső* ingerből támadó vagy eredő arczulati jegyeknek legbiztosabb és legfinomabb ellenőrzője a *szem* kifejezése és vele a *száj* kiegészítő, azaz kölcsönös alakulása.

GYAKORLATI ALKALMAZÁS.

AZ IRÁNY.

Az eddig mondottak alkalmazására két út áll előttünk: vagy követjük a mimikusok és fiziognomok eddigi eljárását, illetőleg útját, mely abban áll, hogy meghatározásaikat, sémákon kívül, nagyhírű, határozott jellemű emberek arczmásához és jellemrajzához kötik, avval ellenőrzik; vagy önállóan választjuk meg az utat úgy, a mint azt az irány, az anyag és a végső cél megszabja.

ARCZKÉPEK ÉS SZOBROK.

A végső célra nézve, mely a *magyar arc* és vele a magyar jellem meghatározását jelenti, kevés, sokszorosan semmi haszna sincsen p. o. a PIDERIT igen kitűnő művének fiziognómiai részéhez tartozó arczképekből, részben antik szobrokról és újabbkori festményekről vett jellemző sorozatoknak, a melyek természetesen csak arra szolgálhatnának, hogy a magunk nagy, ismeretes férfiainkat összemérjük velük és igyekezzünk meghatározni, melyik kivel vagy kikkel talál mimikai, fiziognómiai tekintetben és mennyire fedik ezek azt a képet, a melyet jellemükről birunk?

Magyar hadvezéreinkben megvan-e a Napoleon, Kléber, Nagy Frigyes stb. fiziognómiai képe? Emberbarátaink mennyiben mutatják a Franklin Benjamin jellemző vonását, miben és mennyiben? Találunk-e drámaíróinknál shakespeare-i jegyet? Protestáns papjainknál Luther- vagy Kálvin-vonást és mennyit?

Nem tekintve, hogy az ilyen összehasonlításoknál már a faji kérdés — a mennyiben egyáltalában felvethető — mindenképen nagy akadályul szolgál, vannak még más igen lényeges okok arra nézve is,

hogy ezen az úton egy adott nép vagy nemzet sajátos, jellemző vonásait nem állapíthatjuk meg.

Azok a kiváló módon kifejlett mimikai és arczlati egységek, a melyek az igazi nagy jellemekben tükröződnek, éppen úgy, mint a jellemek magok, az *embriségre* tartoznak, csak önmagukat példázzák és bizonyítják; kivételesek és éppen azért nem általánosíthatók s nem lehetnek összefoglalók sem.

A magyar arcz meghatározása tekintetében még egy más, igen lényeges nehézségbe ütközünk, a melynek legyőzése, mihelyt az általánosságot vesszük, lehetetlenség elé állít.

BAJUSZ ÉS SZAKÁLL.

A mimikusok és fiziognomusok összes típusai, a mennyiben sematikusok: *bajusztalanok és legtöbbször szakálltalanok is*; ez nagyon természetes, mert a *szem* és a *száj* egymást kiegészítő alakulása más-kép ki sem vehető, tehát nem is méltatható; azonképen rajta vannak, hogy bizonyító típusaiknál is szabad legyen kivált a *száj*, — lévén a szem természetétől fogva az.

Így PIDERIT bizonyító típusainál csupán JOHANNES MÜLLER visel ú. n. Kossuth-szakállt, mely a mult század közepe táján oly divatos volt a magyar úrrendnél, de a java népies elemeknél is, az utóbbiaknál a korosabbak még ma is hívei; ugyancsak MÜLLER bajuszos is, a bajusz azonban alig árnyékolja be a felső ajkat, úgy, hogy a száj alakulása tisztán kivehető. RICHELIEU spanyol — kecske — szakáll mellett fölfésülve viselte bajuszát, úgy, hogy a száj szabadon maradt, alakulása kivehető volt; még az emberbarát SPENER-nél akadunk igen gyenge bajuszra és úgynevezett „légyre“. A többi fiziognómiai típus bajusztalan, szakálltalan.

Merőben kopasz arcú a kegyetlenség örök tipusa, NERO; a fájdalomé és félelemé, LAOKOON. Ezek mellett az „olympusi“ GOETHE, a filozofus LOCKE, a zenész WEBER, a szellemes JEAN PAUL, FR. RICHTER, CROMWELL, CHODOWIEZKY stb., stb., mint látjuk, mind önálló, nem általánosítható és nem gyűjtő, összpontosító alak.

A nehézség ott kezdődik, a hol a mimikai és arczlati képletet lényegesen alkotó rész fedve van, mint fedi a száját a lényegesen árnyékoló bajusz és a szakáll is, ha az orcán a száj közeléig tolul.

Vizsgáljuk meg ezt a viszonyt és jelentőségét.

SCOTT ÉS IRÁNYI.

SCOTT WINIFIELD amerikai tábornok — 1786—1860 — mint az eltökéltség, hajthatatlanság, mondhatni nemes konokság mintaképe ismeretes és ez a tulaj-

26. Scott amerikai tábornok.

donság leghatározottabban tükröződik arczában — 26. kép — is. Az átható tekintetű, mondhatni szegező szem, a szemköz merőleges ránczozata, de különösen a föltétlenül, keményen csukott száj lekonyuló zugai-
val, a száj alatt az éles harántránczczal, oly fiziogno-

miai képletet alkotnak meg, mely világosan mondja, hogy ez komoly, eltökélt, hajthatatlan férfi, a ki nem alkuszik, nem lágyít, eltökélt szándékát végrehajtja, ha belepusztul is, az igazi: *Et si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae*“.

Ez a mimikai-fiziognómiai képlet nagy részben volt meg IRÁNYI DÁNIEL magyar képviselő arczában, avval az egy különbséggel azonban, hogy szeme nem volt oly szegező és inkább fokozott önérzetet, hozzá bizonyos fokú rajongást tükröztetett vissza; különösen mikor szónoklata tetőzött s ő maga hirdette saját hajthatatlanságát. De szája annyira SCOTT-féle volt, hogy azt az árnyékoló bajusz és a szakáll sem tudta elfedni, mindkettő a vonás, a szájmetszés menetéhez illeszkedett.

Evvel természetesen az amerikai ember nincsen fajmagyarral szembeállítva, mert tudvalevő, hogy IRÁNYI a Szepességnek nemcsak szülöttje, hanem ősi soron származottja is volt.

BEETHOVEN.

A hajzat és szőrözet jelentőségét még ennél is élesebben magyarázza és bizonyítja p. o. BEETHOVEN arczképe és az azzal végzett kísérlet.

A mi a BEETHOVEN arczából sugárzik, az a szemben bizonyos rajongás, a szemközön a gondolatokba való elmélyedés, bizonyos keserűség; de PIDERIT jól jegyezi meg, hogy a száj ezekhez képest túlságosan lágy, majdnem mosolygós kifejezésű és lehet, hogy a rajzoló, noha camera lucidával dolgozott, nem adta vissza teljesen a szájnak keményebb kifejezését, a mint azt a szem és szemköz alakulata követelné. Hozzá tudnunk kell, hogy BEETHOVEN siketült is, tehát fizikailag és ezen át psychikailag oly állapotba jutott, mely nagyon is mély és határozott barázdákat von

különösen a művelt, érzékeny lelkületű ember arczába, a szemet pedig különösen szegezővé teszi, mert a süketség fokozza a figyelést, sokszorosan a gyanakvást is.

De ezen a helyen nem BEETHOVEN lelkületének és mimiko-fiziognómiai következéseinek elemzéséről van szó, hanem igenis arról, hogy arczáról határozottan sugárzott a *titáni* természet; ezt hajzata, szeme fokozta, és alkotni segítette és semmi kétség, hogy ha SCHACK ismeri az oroszán arczatát és redőzetének alkotó szerepét, hozzá a sörényét, és ismeri BEETHOVEN-t, mondjuk, semmi kétség, hogy ez utóbbit teszi az oroszlánal páros huzamba, nem pedig KLÉBER-t, kinek arcza nyílt, ki BEETHOVEN borongó arczatával viszonyítva, majdnem a gondatlan bonvivant benyomását teszi — lásd elől 3-dik kép.

A HAJZAT JELENTŐSÉGE BEETHOVENNÉL.

Hogyha most a 27. és 28. számú ikerképet tekintjük, melyet a művész a döntő vonásokra nézve nem

27. Beethoven saját hajzatával.

28. Beethoven egy porosz tiszt hajzatával.

is a camera lucidával, hanem átlátszó papíron át másolt ki PIDERIT művéből — 67. kép — és szerelt

fel hajzattal, illetőleg szőrözettel, tisztán és világosan látjuk az utóbbi kettőnek roppant nagy alakító és átalakító hatását, nagy jelentőségét típusok vizsgálatánál és meghatározásánál. De látjuk a szemnek, mint a lélek tükrének, döntő jelentőségét is, mert határozottan kialakulva, *változatlan* marad.

És ekkor feldereng előttünk a felelet arra a kérdésre is: miért oly idegenek hozzánk a LAVATER típusai, noha vannak közöttük művészekről eredők is?

Nem tekintve, hogy a műveltség foka, az uralkodó világnézet is korról korra tükröződik a társadalom arczulatán, a haj és szőrözet kor szerint való viselete kiváló módon alakítja át az általános képet.

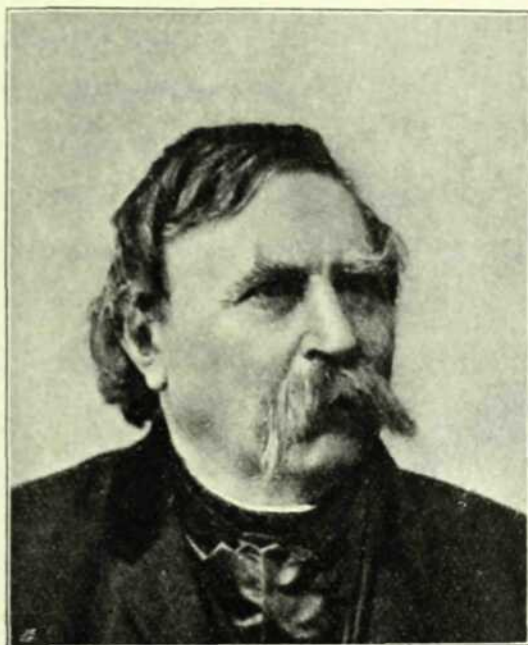
A midőn a mult XIX-dik század első felében a később úgynevezett és már említett „Kossuth-szakáll“ általánosan dívott, mely az arcz egész kerülékét szabadon hagyta; de azért a bajusz árnyékoló formában megmaradt, így nem volt kivehető a szem kifejezését kiegészítő szájalakulat, nehézzé vált tehát az arczképfestésnél az egyéni jellemzés. És innen van például BARABÁS MIKLÓS egykorú kőrajzain a férfi arczképeknek nagy hasonlatossága *egymás között*, mert valóban meg volt nehezítve a jellemző haj és szőrözet viselete uniformitásánál fogva az egyéni jellem kidomborítása.

Am ez a viszonylat még élesbíthető is, még pedig a következő kísérlettel.

DEÁK ÉS DERBY.

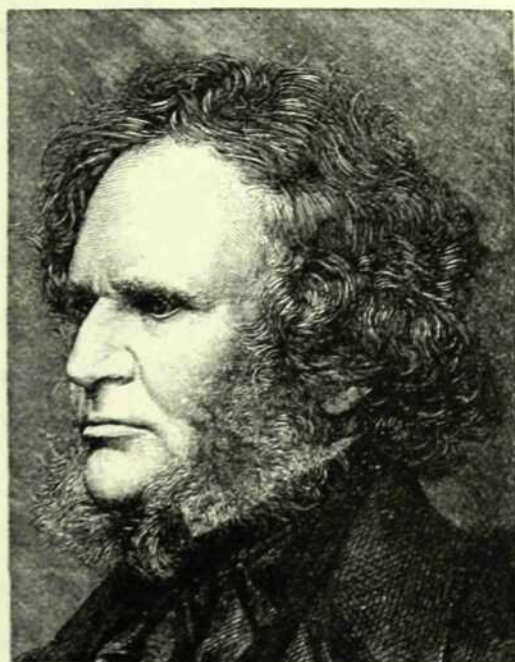
DEÁK Ferencz — 1803—1876 — és Lord DERBY — 1799—1869 — némely tekintetben egyező jellemű államférfiak és fiziognomiailag a szem tekintete, a szemköz merőleges ránczozatával mindkettőnél egyező; így az orrczimpától a szájzug felé futó ráncz vagy vonás is. Lord DERBY fiziognómiai képlete tisztán ki-

vehető, mert *bajusztalan*, így a szem és száj alakulásának kölcsönössége is érvényre jut. DEÁK FERENCZ-

29. Deák Ferencz. 1803—1876.

nek hatalmas, száját nagyon árnyékoló bajusza van, így fiziognomiailag tisztán a szemre, az orrkörüli

30. Lord Derby. 1799—1869.

ránczvetésre és az áll tulajdonságaira vagyunk utalva, mely utóbbi mindkét államférfinál egészben véve egyező.

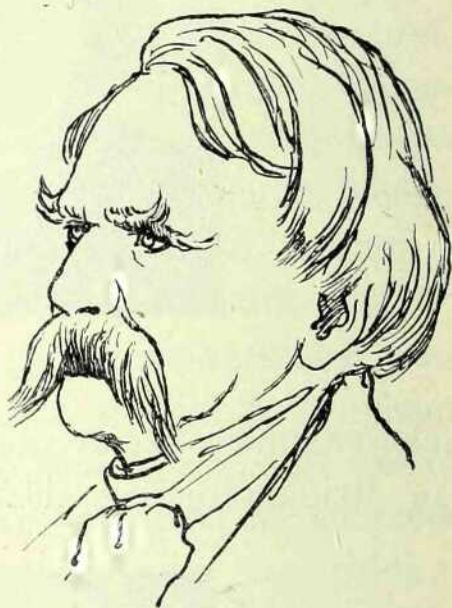
DEÁK-nál és DERBY-nél a szem szegező, akaraterőt kifejező; DEÁK FERENCZ-é áthatóbbnak látszik, a mi azonban a bozontos, hosszú szemöldöktől is függ.

DEÁK orra egyenes, DERBY-é sasorr.

DEÁK szakálltalan, DERBY pofaszakállt visel.

31. Deák Ferencz Lord Derby hajzatával.

32. Lord Derby Deák Ferencz hajzatával.

A kérdés immár az: mi lesz az eredmény, ha e két markáns és egészben egyező férfiarcz hajzatát és szőrözetét kölcsönösen átruházzuk?

Az eredményt a 31. és 32-ik kép mutatja.

A két államférfi arczulata az alkotó vonások szerint átlátszó papírra át volt rajzolva és a hajzattal való fölszerelés a lehetőségig a képek szerint történt.

Az eredmény meglepő, a mennyiben világosan mutatja azt a roppant alakító erőt, a mely a magyar bajuszban, szemöldökben rejlik, mely Lord DERBY

arczképét közel hozza a DEÁK FERENCZ-éhez, daczára az orr különböző voltának, holott DEÁK FERENCZ arczépe DERBY hajzatával nem hasonlít DERBY-hez, mert DEÁK szájalkotását nem ismerjük, orra egyenes s a bodros hajban és a pofaszakállban nincsen meg az az alakító jellemző erő, a mely az erős fejlődésű, szájborító bajusz tulajdona. A bozontos szemöldök elmaradása sem öregbíti a DERBY-vel való hasonlóságot.

Bizonyosnak vehető, hogy ha SCHACK úgy ismerte volna az oroszánt, a hogyan kell, minden bizonynyal Lord DERBY-t is választotta volna az oroszán párosának, a mint ezt a Specht-féle, arczélben adott oroszán

33. Oroszlán a seribában.

— 33. kép — Lord DERBY képével összehasonlítva, világossá teszi. Tiszta és világos azonban az is, hogy ilyen összehasonlítások és az azokból vont következtetések a játékok sorába tartoznak.

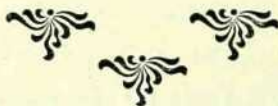
A GONOSZTEVŐK HAJZATA.

Nagyon érdekes viszont az, hogy a hajzat és szőrözet átalakító hatását gyakorlatilag a gonosztevők alkalmazták és alkalmazzák sikerrel; nem a vendég-haj és vendégszakáll formában, mert ez csak szorult-

ságban, magyarán mondva „futóban“, kisegítő eszköz ; hanem a természetes szakáll és bajusz átalakításával és egyebekkel, p. o. fogsorral és a nélkül. Legújabbán KLATS¹ tüzetesen foglalkozott a tárggyal, kimutatva fényképek útján, hogy a gonosztevők valóban csekély eszközzel majdnem teljesen felismerhetetlen arcot ölthetnek és elvegyülhetnek a társadalomban.

A midőn a magyar arcz meghatározásának nehéz feladatához teljesen tárgyi alapon és tárgyilagos formában átmennénk, az előzőkből már most is tudnunk kell, hogy a megoldásnál sok esetben nélkülöznünk kell az egyik lényeges alapelemet, t. i. a *száj* alakulásának tiszta képét, azért, mert a magyarság nemcsak bajuszos, hanem bajuszára büszke, ebben tisztességének és tekintélyének egyik nélkülözhetetlen elemét ismeri föl. A magyar arcz meghatározásánál tehát kétszeresen is a *szemre* esik a fősúly.

¹ Klats O. „Die Körpermessung der Verbrecher nach Bertillon und die Photographie“. Berlin, 1902.

AZ ARCZKÉP ÉS AZ EMBERTAN.

Semmi kétség, hogy a pusztán mérésekre, azoknak viszonyítására és némely arczulati viszonyok meghatározására alapított emberismeret, magáról az emberről és arczáról nem nyujthat tiszta képet; lényéről éppen semmifélet.

A midőn a „fölvétel“ megállapítja képletét és egy adott emberről kimutatja, hogy „magas termetű + kék komplexiójú + hyperbrachykephal + hypsikephal + chamaeprosop“, vagy kiteszi, hogy „a fej kerülete $570^m/m$, a fej jelzője $(166 \times 100 : 199 =) 83.4$ “, úgy ezek mind megfelelhetnek a valóságnak, de nem alkalmasak arra, hogy az illető egyén arczképéről, annak fiziognómiai alkotásáról, az ebből kisugárzó lényéről, bárcsak halavány fogalmat is nyujthassanak. Hogy ezt megkaphassuk, arra való az arczkép, mely nélkül a legrészletesebb és legpontosabb mérések és mértékviszonyítások mellett sem állapíthatjuk meg azt, a mit csak a leghívebb, minden föltétellel bíró arczkép világosíthat föl, úgy az egyénre, mint arra a faji, társadalmi vagy más egységre nézve — az oly fontos *közös vonást* illetőleg — a melyhez az egyén tartozik.

A FÖLVÉTEL.

A tételes összefoglalás így alakul:

1. *A feladat.* Hogy az arczkép, a fej és arcz

somatikus idomainak összealakulásán, tehát a fizionomián kívül, a psychikus — lelki — tulajdonságokra nézve is fölvilágosítást, egyáltalában támasztó pontokat nyújtson.

2. A föl vétel feltételei:

a) Az arcz *rendes* legyen; a föl vétel pillanatában ne dúlja fel sem külső, sem belső inger.

b) A szem *rendes*, kifejezése természetesen-normális legyen; mert csak ekkor lehet a „*lélek tükre*“.

c) Az arcznak és arczélnek tükör alkalmazásával egyidejűnek, egyazon világításúnak kell lennie, mert a társítás csak így válik lehetővé.

d) A járulékok, a melyek az arczulat tekintetében alkotó természetűek, mint haj, szakáll, bajusz, viselet szerint ne egyéniek, hanem lehetőleg közkeletűek legyenek.

e) Hogy egyazon eszme hatása alatt végezzük a felvételt. Rólam tudják, hogy az igaz magyarokat tanulmányozom, így evvel a tudattal ülnek a művész vagy fotografus előtt.

3. A *kiválasztás*. A mily könnyű fajnépek körében az anthropologia szolgálatában és érdekében a megfelelő egyéneket kiválasztani, oly bonyolult és nehéz ez a feladat oly népekkel szemben, a melyek szövevényes keveredések eredményei.

Súlyosbítja a feladatot a történeti kiindulás bizonytalansága, az elvegyülések menetének és alkotórészek szerint való ismeretének hiányzása; megnehezíti a családról való korszerinti fölfogás biztos képének ismeretlensége; súlyosbítja a történelem egyoldalú művelése, mely csak nagykésőre, napjainkban, ébredszik arra a tudatra, hogy a történet nem genealogiákhoz kötött chronologia, mely válogatottakat tárgyal, ezeknek ér-

dekében pedig néha oly erősen szinez, a mint ez nem egyezik sem a tárgyilagossággal, sem az igazsággal, a valódi történet feladatával éppen nem; hogy evvel szemben a történet feladata az, hogy az egészet minden részében összefoglaló, kifejtő legyen és hogy az egésznek megállapításából fejtse ki azt, a mi valónak bizonyítható, vagy legalább a legnagyobb valószínűséggel föltehető.

A KIVÁLASZTÁS ÉS A MAGYARSÁG.

Tudnunk kell, hogy mindaz, a mi régmúlt századok krónikája, alapnak ingatag; mert minél távolabb eső időről szól, annál korlátoltabb elemektől ered s annál inkább játszik belé a való és az igazság rovására menő érdek, a multak távolságával mindig növekedő emberi gyarlóság; nem tekintve még azt az ősgyarlóságot is, mely a krónikások és egyéb források emberi voltából fakad s melynek neve a minden áron való *jobbantudás*; nekünk szintén fokozott mértékben szinte nemzeti tulajdonságunk.

Lehetetlen volna ezen a helyen; de nem is szükséges annak részletes bizonyítása, hogy ha volt valaha nemzet, vagy nép, melynél az anthropologia szolgálatára szánt arczképi anyag kiválogatása az imént vázolt körülményeknél fogva meg volt nehezítve, *a magyar minden bizonnyal az*. És éppen mert az, nincs Magyarország területén rész, a melynek csak úgy vaktában nekimehetnénk, a melybe éppen csak belémarkolhatnánk, hogy a mit kimarkolunk, az biztosan mind csupa szemenszedett „*magyar típus*“ legyen. Nagy baj, hogy így van; de csakugyan így van!

Ezen a helyen csak azt a legkevesebbet érintem a mit szem előtt kell tartanunk, a midőn a magyar-

ság embertani arczkép-anyagának kiválogatásához fognánk.

1. Tudnunk kell, hogy a nemzetnek, az újkorig terjedve, *rendi* alkotmánya volt.

2. Hogy a birtok rang és hatalom szerint való *főrend*, vagyoni érdekből; de az indigenatus hatalmas befolyása alatt is, különösen Mohács után, nagyon elvegyült.

3. Hogy a jobbágyság intézménye, nagyon érthető okoknál fogva mert sokszorosán szolgaságból, sőt ősíleg rabszolgaságból eredő elem, nem lehet alkalmas; sőt legtöbbször elvetendő.

4. Hogy a nevekre igen nagy súly tartozik, nemcsak azokra, a melyek közvetetlenül más nemzetiségi származásra mutatnak, hanem azokra is, a melyek más területekre utalnak, vagy tartoznak.

5. Hogy számolnunk kell, nem a rendeket, hanem a nemzetet fentartó összes nagy foglalkozási ágakkal s az azokat űző ősi elemekkel, a melyek az eredetiségből legtöbbet tarthattak meg.

6. Hogy az összes ethikai alapot és tartalmat kell tekintetbe venni, annak sajátosságait ősi soron a jelenből visszafelé következtetve, kell megállapítanunk és csak ekkor szabad választanunk.

A MEGLEVŐ ANYAG.

mint az előszóból tudjuk, a magyar közoktatásügyi kormányzat és a magyar Nemzeti Muzeum tekintélyétől támogatva egy kiadvány osztatott szét az 1900-diki párisi világkiállítás alkalmával megtartott XII-dik régészeti és embertani világkongresszuson, mely „magyar típusok“ cím alatt 48 anthropologiai arczképet¹ foglal magában.

Minden egyén arczképe szemben — en face — és arczélben — en profil —, alatta a legszükségesebb tudnivaló, mint: név, származási hely, foglalkozás, kor, haj és bajusz színe, szem, orr, termet; a fej kerülete, a fej jelzője.

Az arczképek kellő nagyságban vannak fotografizva; a felvétel módjáról majd alkalmazottan lesz szó.

Minthogy ez a magyarságra nézve mindenesetre úttörő munka, mindenekelőtt el kell ismerni, hogy a somatikus részt az arczképivel összekapcsolva, a módszer, a melyet így követ, elfogadható.

Az arczkép-anyagot tájékoztató bevezetés előzi meg, a melyből megtudjuk, hogy a terület, a melyről ezek a „magyar típusok“ vétettek, a *Balaton* tava környékéhez tartozik, 50 falut foglal magában, a lakosok száma 55,500, ezek közül 99·01% magyar, 0·9% német, horvát, tót és „egyéb“. A megyei fel-

¹ A kiadvány 50-ről szól.

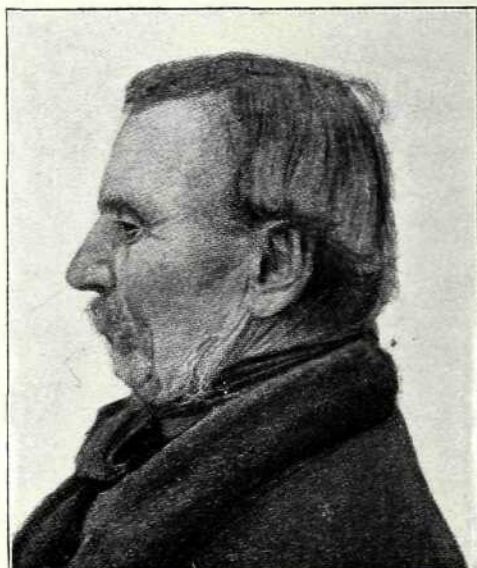
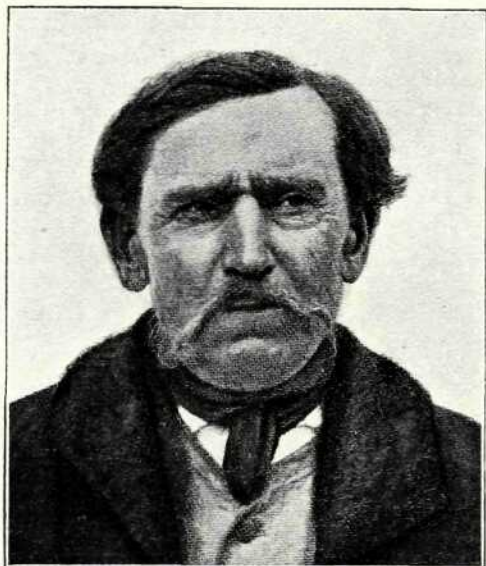
osztás szerint 8 helység Somogy, 1 helység Zala területéhez tartozik; Veszprém teljesen kimaradt.

Családnevek és származási hely szerint az anyag így alakul:

FÖLDIRATI FELOSZTÁS.

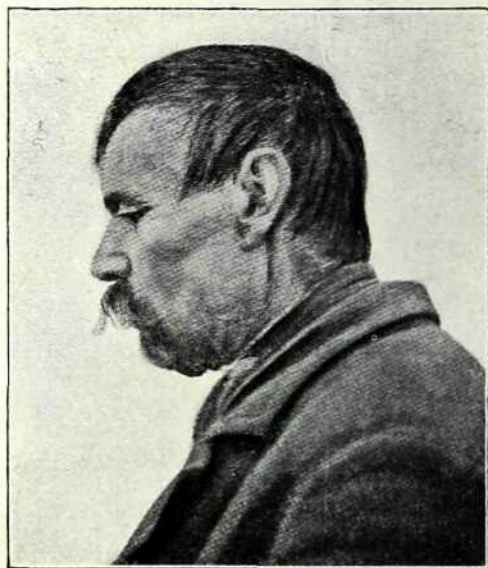
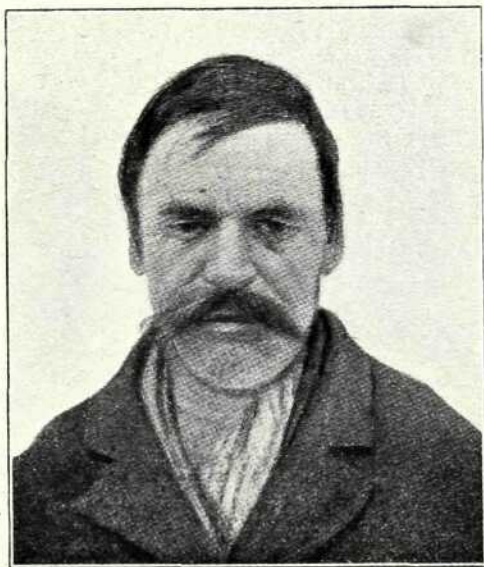
<p>1. KILITI helység, Somogy m:
Mitók,
<i>Kónyi</i>,¹
Mózsa,
Fejér,
Juhász,
Nagy,
Kis,
<i>Komáromi</i>,
Tót,
Póka.</p>	<p>5. SZÁRSZÓ, Somogy m:
Párej,
<i>Marácz</i>i.</p>
<p>2. ENDRÉD, Somogy m.
<i>Mányoki</i>,
<i>Hekeli</i>.</p>	<p>6. BALATON-CSEHI, Somogy megye:
Lukács,
Kocsis,
Aranyas.</p>
<p>3. ZAMÁRD helys., Somogy m.
<i>Matyikó</i>,
Halász,
Rezi,
Varga.</p>	<p>7. ORDA, Somogy m:
Takács.</p>
<p>4. KÖRÖSHEGY, Somogy m:
Nagy,
<i>Sziver</i>,
<i>Bóka</i>,
<i>Dankházi</i>,
Kocsonya,
Gyugyi,
Kasza,
Pap,
Szita,
Kocsis.</p>	<p>8. BALATON-EDERICS, Somogy megye:
<i>Osvald</i>,
Farkas,
Tót,
<i>Jóbbágy</i>,
Kocsis,
<i>Német</i>,
<i>Bogdán</i>.</p>
	<p>9. TÖRDEMICZ, Zala m:
Kálmán,
Ravasz,
Gáspár,
<i>Német</i>,
Szabó,
Tót,
<i>Német</i>.
Kankó,
Vigánti.</p>

¹ A felhúzott nevekre külön megjegyzés lesz.

37. Német József (az előbbi apja), Tördemicz (Zalam., földműves, 63 éves, haja gesztenyebarna, bajusza szőke, szeme kék, sasorrú, termete 1738 mm., a fej kerülete 552 mm., a fej jelzője $(158 \times 100 : 184 =) 85.9$.

37. Joseph Német (Vater des No. 36.), Tördemicz (Com. Zala), Ackerbauer, 63 Jahre alt, Haar kastanienbraun, Bart blond, Augen blau, Adlernase, Körpergrösse 1738 mm., Umfang des Kopfes 552 mm., Cephalindex $(158 \times 100 : 184 =) 85.9$.

27. Paréj István, Szárszó (Somogyin.), földműves, 58 éves, haja és bajusza gesztenyebarna, szeme barna, orra egyenes, termete 1796 mm., a fej kerülete 560 mm., a fej jelzője $(152 \times 100 : 192 =) 79.2$.

27. Stephan Paréj, Szárszó (Com. Somogy), Ackerbauer, 58 Jahre alt, Haar und Bart kastanienbraun, Augen braun, Nase gerade, Körpergrösse 1796 mm., Umfang des Kopfes 560 mm., Cephalindex $(152 \times 100 : 192 =) 79.2$.

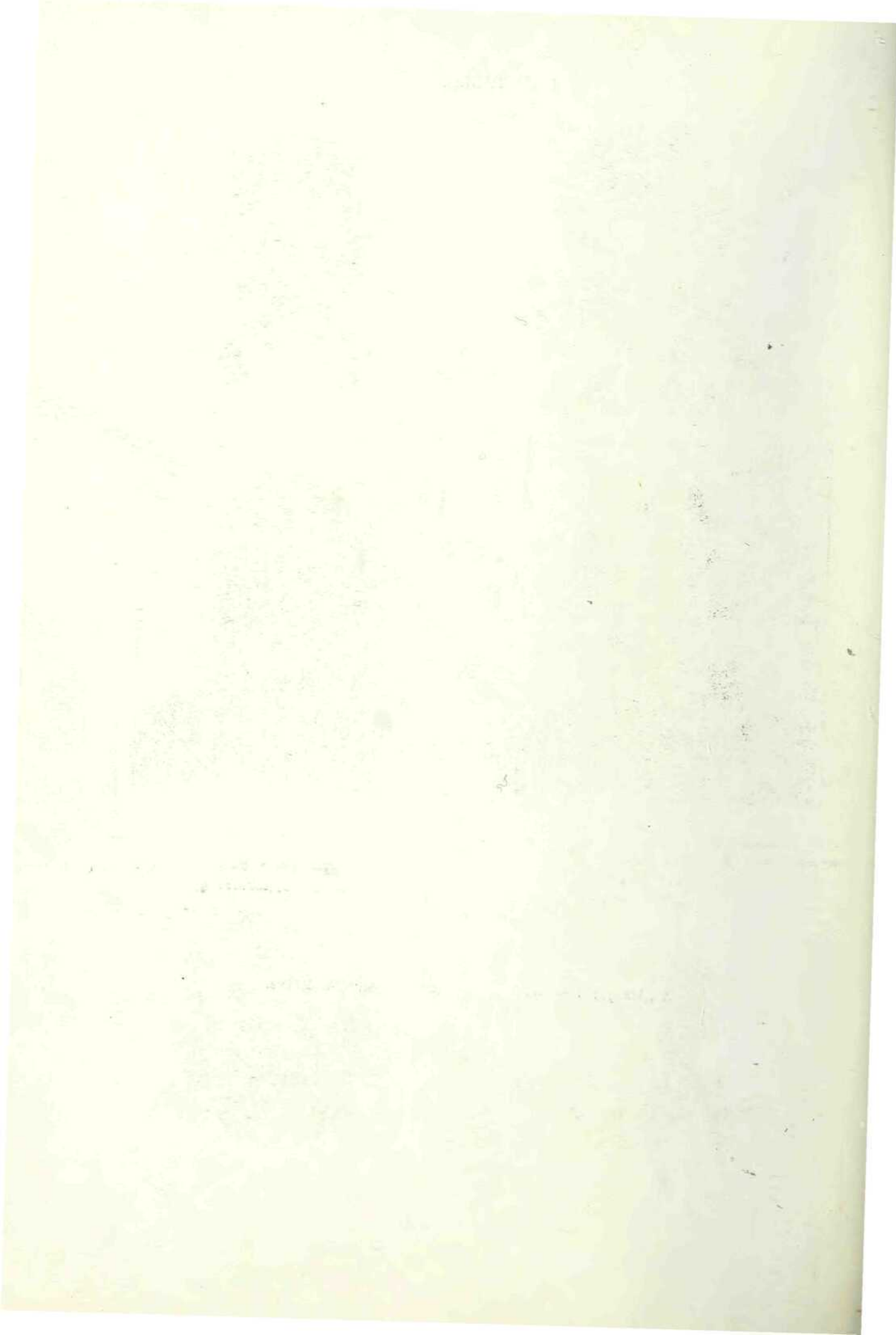
I. A) TÁBLA.

41. Kankó József, Tördemicz (Zalam.), földműves, 45 éves, haja szőke, bajusza vörös, szeme kék, sasorrú, termete 1580 mm., a fej kerülete 530 mm., a fej jelzője $(152=100:180 =) 84.4$.

41. Joseph Kankó, Tördemicz (Com. Zala), Ackerbauer, 45 Jahre alt, Haar blond, Bart roth, Augen blau, Habichtsnase, Körpergröße 1580 mm., Umfang des Kopfes 530 mm., Cephalindex $(152 \times 100 : 180 =) 84.4$.

A „Magyar Typusok — Magyarische Typen“-ből átvéve.

II. TÁBLA.

* Kocsis Antal — Balaton-Ederics.
† Böndi István — Bánffy-Hunyad. — * Német Péter — Tördemicz.
* Nagy János — Kiliti.

A MEGKÜLÖNBÖZTETÉS.

E névsor maga mondja meg, hogy a dolgozatban nincsenek alkalmazva azok a finomabb megkülönböztetések, a melyeket hat pontban kifejteni iparkodtam és a melyek egyáltalában, de különösen ott, a hol egy meghatározott terület anthropologiai viszonyairól van szó, nem mellőzhetők.

1. Kihagyandók lettek volna azok, a kiknek családi neve *nemzetiséget* jelent, tehát: *Német* — 3-szor —, *Tót* — 3-szor — mert ezek más származásra mutatnak.

2. Kihagyandók lettek volna azok, a kiknek neve az ország más területein fekvő helységektől ered, így: *Komáromi*, *Mányoki*, *Marácz*i, *Dankházi*, *Kónyi*, mert ez beszármazásra mutat s e felfogás magyar földön különösen indokolt; *Bóka* helység van Szerb- és Horvát-Bóka megkülönböztetéssel.

3. Kihagyandók lettek volna a nyilván idegen nevűek mint: *Osvald*, *Hekeli* = *Hekel*; *Sziver* = *Szilber*; *Matyikó* = *Matejkó*; *Bogdán* = *Adeodat*, ab *Bog* és *dan* = *Istenadta*, szláv név.

4. Nincs tekintetbe véve a köz-nemesi viszony, mely a magyar ősi és *rendi alkotmány*nál fogva a „tipusra“ nézve szerfölött fontos, mert birtokviszonyainál fogva *helyhez kötött és ugyane viszony*nál fogva *kevésbé vegyülő* volt.

5. Nincs tekintetbe véve a jobbágyi viszony, mely a nemesivel szemben a hódításnál és az alkotmány-nál fogva más természetű, hozzá *áramló és vegyülő* volt.

A negyedik pontra, a nemességre nézve figyelmet kértek már az ilyen nevek: *Komáromi*, *Mányoki*, *Dankházi*, — a „*Jóbbágy*“ név — *B.-Ederics* — felhívhatta volna a figyelmet arra, a mit jelent.

A dolgozat szerint az egyének válogatásánál az

volt a vezérelv, hogy az illetőnek családja „törzsökös“ és már a XVIII-dik században is helyt volt legyen, és hogy a kiválasztott egyénnek az anyja is „törzsökös magyar“ lett legyen. Ám a „törzsökös“ jelzőnek megokolt alkalmazása épp oly nehéz, mint a magyarság anthropológiája maga; „csak úgy“ alkalmazva *hangzik* ugyan; de nem bizonyít, már annál a legközelebbi és igen egyszerű kérdésnél fogva sem: vajjon a választott egyénnek, leszármazása során, a XVIII-dik századtól kezdve minden anyja „törzsökös“ magyar volt-e?

A MÓDSZER.

Az elemek kiválasztására nézve a kongresszusi kiadvány ezeket mondja: „Ethnografiájuk egységes s mai anthropológiájuk közös elemekből, azonos milieuban,¹ hasonló módon fejlődött“.

Meg nem fejthető azonban ebben az elvi kijelentésben, mit jelentsen szabatos fogalom szerint a „közös elem“; mit az „azonos milieu“ és mit a „hasonló mód“? Ezek nem lehetnek pusztá jelzők; hanem alapos eljárás mellett igen is előzményekből levezetett tételek. Ám itt éppen az előzmények hiányzanak.

Különben az egész közösség, azonos milieu és hasonlóság fölállításának a leghatározottabban ellentmond *Tördemicz* falunak belevonása, mely a Balaton *zalai* partjának, legklasszikusabb, vulkanikus hegyalakulatának, az egész Badacsony-csoportnak „milieu-jébe“ tartozik, mely földtanilag merő ellentétje a somogyi alakulatnak, a melyen a többi választott falu áll.

¹ Az újabb magyar irodalom, mint mondani szokás, nagyon *felkapta* a „milieu“ és a „jegyben“ szót. Mindkettőnek a napisajtó legbuzgóbb alkalmazója és terjesztője. Ez meg az, ennek meg annak „jegyében áll, történik“, ilyen és olyan „milieuban“. Ott, a hol tudományos szabatosságról van szó, ilyen határozatlanságnak nem lehet helye.

A kongresszusi kiadvány bevezetése nem tanít meg arra: mi okolta meg azt, hogy a megyei határon fekvő *Kiliti*-ből 48 közül 10 ember mint jellemző vétessék; ugyane kérdés áll *Kőröshegy*-re nézve szemben *Endréd* 2 és *Orda* 1 emberével?

A Balatonra nézve mindenesetre áll az, hogy oly határozott természetű és hatalmas földrajzi egység, mely partjainak különböző természetével egyetemben, kiható és anthropologiai alakulásokra is, melyek a parti viszonyok különbözőségénél fogva nem lehetnek egységesek: ez a viszony az anthropologiai meghatározásoknál jövőben mindenesetre tekintetbe veendő.

A BIRÁLAT.

Lássuk és ítéljük meg most már a kongresszusi kiadvány arczképeinek némely részét.

Az egész alkalmazott módszert kifejti az I-ső és I. A) táblának hat páros képe, mely *három* férfit a már jelezett szembe- és arczélállásban ad és a mely valamivel kicsinyített, de teljesen hű fényképi másolata a kongresszusi kiadvány illető képének.

Már a futólagos általános szemle is azt mondja nekünk, kik a magyar arczulatot — ha csak „ösztönszerűen“ is — ismerjük, hogy ezek a férfiak „rossz arczúak“. A második benyomás az, hogy nem is *három* férfinak kettős, tehát hat fölvétele, hanem *öt* férfinak hat felvételével van dolgunk, azért, mert csupán az I. A) (41) KANKÓ JÓZSEF arcz- és arczél-fölvétele társítható; az I. (37) NÉMET²JÓZSEF és (27) PÁREJ ISTVÁN képe egyáltalában nem társítható és teljesen az a benyomásunk van, hogy az arczban és az arczélben felvett arczképek külön-külön, más-más férfit ábrázolnak. A különbséget az okozza, hogy a felvételek más-más világítás mellett, külön beállítással történ-

tek, miközben az illető férfi más arczkifejezést is öltött.

A hibás világításnál fogva (37.) NÉMET JÓZSEF arczfelől még sötét hajzatú, arczélben már ősz ember. Igen nevezetes ugyanennek az arczképe mimikai szempontból. A teli arcz- — en face — kép *szeme szerint* teljes megfelelője a DUCHENNE-féle mesterségesen előállított síró arcznak, melyen mind a két arczfél a sírásnak más-más fokozatát mutatja; a jobb szem az erősebb, a bal a mérsékeltebb sírást. DUCHENNE ezt a sírási felemás-képet vagy arczot a kisebb járomizom — 8. kép F — és a tulajdonképeni emelő felsőajakizom — G — elektromos ingerlésével érte el.¹

A különbség azonban igen lényeges; mert NÉMET JÓZSEF arczán *csupán a szem* alakult át a külső inger folytán, a *száj nem*; pedig ennek kölcsönös alakulása nélkül az arcz nem öltheti a sírás teljes mimikai kifejezését, a melyet e könyv „A sírás“ szakaszából és képéből — 19. kép — már ismerünk. NÉMET JÓZSEF szája szorosan csukott és így az en face képnek inkább az „erőltetve elfojtott sírás“ kifejezése van.

De ez sem igazi mimikai alakulat, és éppen azért a megítélés ingadozóvá válik. Gondolunk kényszerre, rossz kedvre, vagy valamely az egyén természetében rejlő tulajdonságra. Majd megválnak.

A társítható I. A) (41) arczkép, KANKÓ JÓZSEF, szeme

¹ DUCHENNE i. h. IX. Muscles du pleurer et du pleurnicher (petit zygomatique et elevateur propre de la levre superieure).

Fig. 47. Destinée à étudier l'action differentielle du petit zygomatique et de l'elevateur propre de la levre superieure chez le même sujet.

'A gauche, excitation électrique du petit zygomatique et contraction volontaire du sphincter des paupières: *pleurer franc, à chaudes larmes.*

'A droite, excitation électrique de l'élévateur propre de la levre supérieure et contraction volontaire des paupières: *nuance de même pleurer.*

szintén rendellenes tekintetű, a hunyorítás folytán a szarkaláb-ránczozat nagyon szembeszökő, a szemköz erős, merőleges ráncza, a homlok harántránczozata, a száj tájának kemény kifejezése eszünkbe juttatja, a tudákos, pörlekedő ú. n. queruláns embert. Pedig épp oly kevésbé az, mint nem síró NÉMET JÓZSEF és nem sunyiskodó I. (27) PÁREJ ISTVÁN.

A hiba a fölvetelben van.

A HIBA.

Már a történelmi részből, PIDERIT művének méltatásából, ismerjük azt a tételt, mely a szemnek külső ingerekkel szemben való viselkedésére vonatkozik és így hangzik:

„Nagyon kellemetlen behatásoknál, különösen akkor, ha azok hirtelenséggel következtek be, a szem erősen hunyorít . . .” hozzáteszi PIDERIT, hogy ily esetekben a szem csak ritkán zárul be egészen, mert ekkor elveszne a védő *cselekvés* lehetősége. Továbbá, hogy a látást hirtelen támadó behatásnál fogva a szem védőszerkezete azonnal és mintegy ösztönszerűleg működésbe jön és így, mielőtt még a veszedelmet felfoghatnók, a szem már védve van. Végre: „Ha a szemet hirtelenül támadó vakító fény éri . . . a homlok bőre az, mely merőleges ránczot vet, azaz: a szemöldököt összerántó izom — 8. kép M. — megfeszítésével előkészíti a szem behunyását.” A többi a szemkörizomzat — 8. kép B. C. E. — dolga.

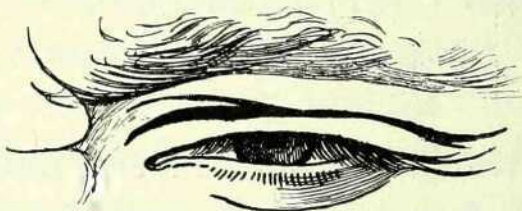
Ugyanez az élettani folyamat áll be abban a perczen is, a melyben a szemet a napfénynek kitesszük. A szem ekkor azt az alakot ölti, a melyet a 34. kép tüntet föl.¹

¹ Ezt a kitünő, ritka rajzot Koszkol Jenő a Nap behatása alatt vette föl.

Az arczképek tehát napfényben vétettek fel.

De honnan van az, hogy e képek szeme még sem felel meg egészen a 34-dik képnek?

A mily egyszerű az e kérdésre tartozó felelet, oly érdekes és messzevágó is. Ezeknek az embereknek a föl vétel pillanata előtt azt mondták: „nyissák

34. Hunyorító szem.

ki szemüket, tekintsenek nyájasan!“ Minthogy azonban a Nap vakító hatalma evvel ellenkezett s az emberek mégis engedelmeskedni akartak, *erőlködtek és az az erőlködés különféleképen dűlta fel az arcz vonásait.*

Itt tehát nem tiszta élettan-mimikai folyamattal, hanem khaotikusan egymást zavaró, ösztönszerű és tudatos mozzanatokkal van dolgunk, a melyeknek tüzetesebb méltatása majd még következik.

Itt még csak azt kell érinteni, hogy a hunyorítás mimikája könnyen átmegyen és rögződik az arczlatban, részben látási hibából eredve, de legtöbbször azoknál, a kik hivatásuk vagy természeti viszonyok folytán tartósan, vagy bizonyos állandósággal vakító behatásnak ki vannak téve.

Az utóbbi sorhoz tartozott az a lapp ember Svéd-Jemtlandból — 35. kép —, a kit úgy a hogy levázoltam. Nagyon valószínű, hogy a hó vakító fehérsége megtette azt a hatást, hogy a szemhunyorítás arczulativá vált. Megjegyzem, hogy a lapp gyermekek nyílt, élénk tekintetűek voltak és csak a koros embereknel mutatkozott a hunyorítás és vele járó ráncz-

vetés állandósága. A rendes magyar arcok rendén erre a szerzett, állandó hunyorításra még vissza fogunk térni.

A teljesség végett álljon még itt az is, hogy a kongresszusi kiadvány arczképei közül nemcsak az itt bemutatott I. A) tábla (41) KANKÓ JÓZSEF-nél van az orr-forma nyelv szerint kétféleképen meghatározva, ú. m. „sas orr = *Habichtsnase*“, hanem ugyanez a hiba megesett még ARANYOS-nál — Balaton-Csehi —, NÉMET PÉTER-nél — Tördemicz — és OSVALD-nál — Balaton-

35. Imtlandi öreg lapp.

Ederics —; ezek különben valamennyien nem tipikus, de mégis közel „*héjjaorrúak*“.

Hogyha most a második sorozatra — II. tábla — vetjük pillantásunkat, úgy itt is az első benyomás a „rosszarcúság“.¹

A legfelső két kép Kocsis Antalé — Balaton-Ederics — en face és en profil. Ez a kongresszusi kiadványban a 46-ik arczkép; orra mint „*héjjaorr* = *Habichtsnase*“ van mondva, pedig orra tipikusan „*egyenes*“. Az ember

¹ A *-gal jelzett képek a kongresszusi kiadványból valók és kicsinyítve vannak.

a Nap vakító hatása ellen nem hunyorítással, hanem a fej lesütésével védekezett s ez adja arczának azt a sajátos kifejezést, a melyet mi magyarok népünk-nél a *szentelkedő, kéregető* és olyan ember alatt értünk, a ki „*jobban reszket, mint a hogy fázik.*“ Pedig ez is csak látszat, mert a vakítás, az ez ellen való védekezés és a felvevő biztatása így dúlta fel a vonásokat.

BÖNDI ISTVÁN, Bánffi-Hunyad, a ki már a kongresszusi kiadvány iskolájából való¹ s a kit mint kiválóan jellemző hunyorítót vettem át, mihelyt száját és állát elfedjük, szeme szerint tipikus DUCHENNE-arcz, „forró könnyeket ontó“, mihelyt a száját és az orcza ránczozatát is számbavesszük, a mimikai benyomás leginkább a „vigyorgó hülyeség“ benyomását teszi.

E mellett NÉMET PÉTER balra görbült orral és kifelé kancsalító jobb szemmel semmiképen sem foglalhat helyet ott, a hol egy adott nemzet rendes és jellemző anthropologiai arczképeiről — a szó tudományos értelmében van szó.

E II. tábla legalsóbb képe NAGY JÁNOS, Kiliti, az en face kép vakítás következtében teljesen feldúlt arczvonásokkal, szem szerint DUCHENNE-arcz; az arcz alsó felének hozzáadásával vetekedik az előzővel; az arcz-él képen a dulás a szarkaláb-ránczozaton s az orczaén látható leginkább; pedig bizonyos, hogy helyes fölvétel mellett arczban és arczélben kitünő, magyaros típus-képet adott volna.

Az arczképeknek az a sorozata, a melyet a III. tábla egyesít, első pillantásra csakugyan azt a benyomást teszi, hogy csupa szemenszedett gonosztevő-arczot nyújt a tárgyalás és meghatározás alapjául,

¹ „Ethnographia“, 1901. 5. füzet. XI. tábla, 5.

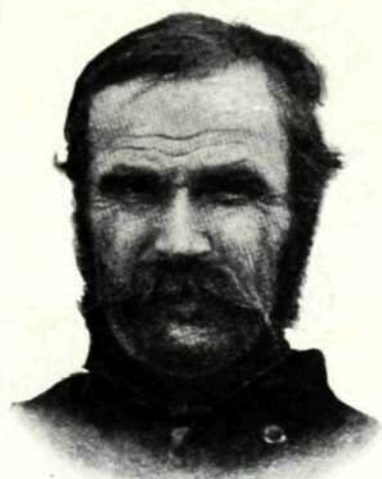

* Fejér György — Kiliti.
Lovrez Ferencz.

* Vigánti József — Tördemicz.
* Szita András — Köröshegy.

* Maráci József — Szárszó.

IV. TÁBLA.

Herke Pál — Szeged.

* Komáromi Imre -- Kiliti.

* Jobbágy József — Balaton-Ederics.

* Ravasz Ferencz — Tördemicz.

egytől-egyig arra valót, hogy LOMBROSO CÉZÁR közkeletű, sőt szálló igévé vált tételeit igazolja.

Már pedig a III-ik táblán csak egy gonosztevő arczképe van tudatosan elvegyítve, a LOVREZ FERENCZ-é, a ki előre eltökélt szándékkal orozva gyilkolta meg áldozatát s azután szétdarabolva megfőzte. A förtelmes büntett Ausztriában és napjainkban történt. Ennek az emberi szörnynek arcza csak szakállas voltával rí ki a négy becsületes magyar emberé közül, a kiket az juttatott társaságába, hogy a fölvevő nem tudta biztosítani a szem nyugodt, normális kifejezését, így a „lélek tükrének“ hűségét.

Szegény kiliti FEJÉR GYÖRGY — III. tábla, első alak — a szerencsétlen fölvétel után válik „született gonosztevővé“, még pedig LOMBROSO¹ következő meghatározása alapján:

A született gonosztevő:

Füle: elálló.

Haja: tömött.

Állkapocs: roppant.

Pofacsont: széles stb.

Ezt még öregbíti az, a mit LOMBROSO külön a gyilkosról mond, a mint következik:

Szeme: vérbenforgó, üveges, jeges, *merev* tekintetű.

Orra: nagy.

Állkapocs: csontos, erős.

Pofája: széles stb.

A FEJÉR melletti arczkép VIGÁNTI JÓZSEF uramé, Tördemiczről és a szerencsétlen felvétel folytán, mely a vonásokat feldúlt állapotban adta vissza, ebből a

¹ V. ö. Történelmi rész.

becsületes emberből a magyar *haramia* típusát alkotta meg, a mint ezt majd mindjárt közletről is látni fogjuk.

Ugyanezt a magyar *haramia*-típust tünteti föl kőröshegyi SZITA ANDRÁS uram ugyanazoknál az okoknál fogva, holott szárszói MARÁCZI JÓZSEF, ki arcot és arczelt mutat, mind a két felvételen más-más gonosztevő-típust jelent, ú. m. arczban a *merev* tekintet, arczeltben a *lesütött szemnél* fogva; ezekhez hozzájárulván még a sűrű hajzat és az alacsony homlok is, a vastag orról nem is szólva.

Részletesen véve, szembeszökő az egyezés a homlok harántránczozásában, mely az orgyilkos LOVREZ-nél is megvan, a becsületes magyaroknál javarészt a felvétel következménye és hogy valóban ez az ok, azt minden kétséget kizáróan bizonyítja a magyarok arczának kifejezése, mely *erőltetésről* szól.

A következő IV-ik táblával bevégeződik a kongresszusi kiadvány kellemetlen bírálata.

E IV. táblára vetett futó pillantás azt a benyomást kelti bennünk, hogy a bemutatott négy arczkép közül, csupán a két felső magyar emberé, a középső és alsó arcz- és arczelt-fölvétel nem is lehet az.

A legelső helyen álló arczkép HERKE PÁL, a RÓZSA SÁNDOR-féle haramiabandának 75 éves „*postása*“, hírszerzője és hírvivője. Ez magyar értelemben véve klasszikus LOMBROSO-típus, ki a kancsalság járulékkal LOMBROSO két gonosztevő-csoportját összeköti, ú. m. a „*roppant állkapocs*“ és a „*kancsalság*“ csoportját.

Ez az arczkép jó, vonásai a fölvétel módja folytán nincsenek feldúlva s így az, a mi a ránczozatból látható, megrögzített, fiziognomikus járulék. A szemköz határozott merőleges redője vagy ráncza, melyet az orrtő harántráncza még erősít is, a mélyen fekvő

szemnek kiválóan sötét tekintetet kölcsönöz; a száj és áll között látható harántráncz s egyáltalában a szájtájék egybealakulása a leggonoszabb konokságot jelezi s a fogak hiánya ezt a vonást még élesbíti, ugyanezt teszi a homlok harántránczozata is.

A szerencsétlen fölvételek VIGÁNTI, SZITA — III. tábla — itt a IV. táblán kiliti KOMÁROMI IMRE uramat HERKE PÁL társaságába keverik, holott szakértő felvétel mellett nagyon messze esnének a magyar lovasbetyár típusától.

A IV-ik tábla következő alakja balaton-edericsi JOBBÁGY JÓZSEF, mely elálló fülével, a jobb arczfél *ideges rángatástól* eredő ránczozatával s egyáltalában az arczvonások teljes feldúlásával az alkoholizmus típusát állítja elénk, öregbítve a szemköz erős, merőleges ránczozatával, melynek eredete — mint már tudjuk is — a vakító napfénynek a felvételnél való hatásától ered. Ennél az arczképnél a két felvétel fedi egymást, vagyis társítható; de mind a kettő egyformán a „rosszarczúság“ benyomását teszi, élénken emlékeztetve még azokra a bizonytalan nemzetiségű beszármazottakra is, ú. n. „kucséberekre“, a kik itt magyar földön eliszákosodnak.

A sorozat utolsó alakja tördemiczi RAVASZ FERENCZ, kinek arczfelőli képe minden vonása szerint — nem kis részben a szemkifejezés feldúlt volta folytán — azt a tipust ábrázolja, a melyet a rendőrség és közfelfogás a „betörők“ közé sorol, oly jelzővel, a mely betörőkkel való kapcsolatban egy érdemes községre nézve határozottan sértő, a melyet tehát mellőznöm kellett. Az arczél valamivel enyhébb.

Evvel végződik az 1900. évi kongresszusi kiadványnak méltató és bíráló szemléje, a mely bizo-

nyára meggyőzött mindenkit, a ki e könyvet eddig figyelmével megajándékozta, arról, hogy nagyon sajnálatra méltó dolog volt ezeket az arczképeket, mint „*magyar típusokat*“ világraszóló alkalommal és éppen akkor a világ tudományos körei elé terjeszteni, a mikor az elismertetésért való küzdelemben a magyarság győzött és mindenki érdeklődött az iránt: mi legyen e törekvő, nemes faj anthropologiai arczulata.

AZ IGAZI MAGYAROK.

Már a bevezető részben kifejtettem,¹ hogy a somatikus faji leszármaztatás összefüggő, szakadatlan sorát és egymásutánját biztosan megállapítani nem lehet és hogy mindazok az alapok, a melyeken ezt a feladatot megoldani törekedtek, egyik vagy másik tekintetben ingatagok. Sem a hagyomány, sem az ősrégészet, sem a krónikák sora nem nyújt eléggé szilárd alapot arra, hogy a faji alakulást eredettől fogva, vagy bárcsak a multnak valamely kimutatható fordulópontjától, szakadatlan sorban az újkorig biztosan levezethetnők.

VÁMBÉRI ÉS HUNFALVY.

Ezt a tételt legjobban megvilágítja és bizonyítja az az egymást kizáró ellentétes álláspont is, a melyet a magyarság leszármazásának két legelőkelőbb mestere a kérdésben elfoglalt és a tudás leghatalmasabb fegyvereivel vitatva, érvényesíteni törekedett.

A két vitató nem kisebb ember, mint HUNFALVY PÁL és VÁMBÉRI ÁRMIN.

VÁMBÉRI ezt az ellentétet kiváló művében, mely a magyarok eredetét tárgyalja,¹ tömören így foglalja össze:

„HUNFALVY a magyarokat *finn-ugor* néptörzsnek tartja, mely az ugor népek területének déli és délkeleti csúcsán, a törökök közvetlen szomszédságában

¹ „A magyarok eredete.” Ethnologiai tanulmány. Budapest, 1882. pag. 419.

lakott és az ezekkel való hosszas és benső érintkezés következtében, a török befolyás praegnans nyomait viseli magán.“

„VÁMBÉRI éppen megfordítva, a magyarokban *török* néptörzset lát, mely a török-tatár népelem északi és észak-keleti határain, az ott egymással határos ugor népek területének érintkező pontján levő őrszemkép lakott és ugyanabból az okból, a melyet HUNFALVY feltesz — hosszas benső érintkezés — az ugorokkal való érintkezés mélyreható nyomait mutatja fel“.

Természethistóriailag fegyelmezett agyú ember előtt, a mennyiben ide az embertan is tartozik, az ellentétet illető kérdés az: A magyarság így vegyes elemekből alakult faj lévén, ebben a fajban a történet elfogadható sorának és a mai élő bizonyítékoknak tanúsága szerint, rajta a *török* vagy a *finn-ugor* típus uralkodott és uralkodik-e kiválóbban?

És továbbá: vajjon a *finn-ugorság* bizonyult-e államalkotó, államfentartó elemnek, hozzá olyannak, a mely minden legyőzött, meghódított törzsrokont, vagy hozzá csatlakozott idegen elemet a maga képére átformált, beolvasztott, uralmának alávetett, avagy a *török* elem bizonyult-e ilyennek?

És végre: ha az egész pszichikai és ethikai készséget veszszük szemügyre, a mely a magyarságnak aránylag legkevésbé érintett részében, szemlélődése és cselekvése képében még ma is él és lüktet, vajjon inkább *finn-ugor*, vagy *török jellegű-e* ez?

VÁMBÉRI TÉTELE.

VÁMBÉRI ÁRMIN így foglalja össze a legtömörebb formában a magyarság diagnózisát.¹

¹ 1902. április 17-én kelt levelében. V. ö. VÁMBÉRI Á. „A magyarság keletkezése és gyarapodása“. 1895.

„A magyar nemzet nem directe Ázsiából származik, hanem én olyan vegyüléknek tartom, mely *finn-török és szláv* elemekből itt *Pannoniában* keletkezett. *A test pusztul, de a lélek megmarad.*¹ A magyarban kevés az ural-altai faj somatikus tünete; de annál több a pszichikai sajátság, *mert mint úr és parancsoló rányomta szellemi bélyegét az általa meghódított népelemekre*“. A tétel első része vitatható.

Rögtön fölvethető itt a kérdés, vajjon az, a miben VÁMBÉRI diagnózisa kicsúcsosodik *finn-ugor* vagy *török* jelleg-e?

De hagyjuk, mert ismernünk kell előbb azt, a mit VÁMBÉRI idézett művében — pag. 451, 455 és 456 — arról a megmaradó „*magyar lélekről*“ már ezelőtt húsz évvel mondott, a minek uralkodó és alakító hatalmat tulajdonít és a mi tömören összefoglalva a következő:

„A legnagyobb figyelmet az az ellenállás érdemli, a melyet a magyarok mindenkor azokkal az intézkedésekkel szemben kifejtettek, a melyek a magyarság erkölcsi átalakítását célozták, más szavakkal, a melyek a magyarság erkölcsének, szokásainak, régi tiszteletreméltó intézményeinek, szóval valódi *szellemének* megtörésére irányultak. A kifejtett nagy, mondhatni szent buzgalmával, a magyar minden ázsiai testvérét és törzsrokonát összevéve, hatalmasan fölülmulta, *hatalmas, megkapó nemzeti önérzetet bizonyítva be.*“

„Magának a kereszténységnek másfél század kellett a meggyökeresedéshez és az ellenállás nem a kereszténység *tanai ellen* fordult, hanem igenis az idegen fanatikus

¹ V. ö. a bevezetésben a pszichikus sor szakadatlanságáról mondottakat és Alexander Bernát szavait u. o.

térítők ellen, a kik a magyarságot *nemzetségéből, ősi sajátságaiból kiforgatni törekedtek* és semmi kétség, hogy ha az idegen térítők czélt érnek, a magyar elenyészik és beléolvad az őt körülvevő idegen tömegbe. VATA és KUPA lázadásai ezt jelentik tulajdonképen“.

„A nemzeti egyéniséghez való szeretet és ragaszkodás, a mivel és a minővel semmiféle, az ázsiai puszták világából Ázsia vagy Európa művelt vidékeire került nép ki nem tűnt, mint éppen a magyar, a mely népben ez a szeretet és ragaszkodás csodálatosan egész a mostani korig élt; sőt a mely a nagyon megváltozott ethnikai és társadalmi alakulás mellett is ugyanoly erejűnek bizonyult és ugyanazt a sikert szülte: ebben rejlik ma is az az erkölcsi erő, mely a honalapító magyarokat besnyőkön, kúnokon, kazárokon és a többi törzsrokonon és idegenen győzelemre vitte és Pannóniában uralkodóvá tette; ugyanez az erő az újkor magyarjaiban is a szám szerint erősebb szláv, rumun és német elem közepette, ezer év multán gyöngöttetlenül tovább él“.

„Az államalkotó erőt ugyan más török-tatár nép is bírta, de az *államfentartás hatalmát egyedül a magyar tartotta meg*“.

VÁMBÉRI-nek ez éleselméjű fejtegetése tökéletesen helyreállítja, legalább is a honfoglalástól kezdve, pszichikailag és etikailag azt a szakadatlan sort, a melyet somatice vagy mondjuk genetice biztosan helyreállítani ismereteink mai magaslatán képesek nem vagyunk, mert hiszen azt egy irány vagy iskola sem vitatja, hogy a magyar abszolút faji nép, ellenkezőleg bár más-más összetételben vagy sorrendben, de elismeri, hogy az több elemből alakult.

Az azonban kétségtelen, hogy abból az összeté-

telből határozott egyéniség fejlődött, a mit majd a jellemrajz bizonyítani tartozik és bizonyítani fog is.

Már most ki ismeri el a finn-ugor elemet mint magyar értelemben vett államalkotót, államfentartót a múltban és bizonyos erkölcsi tényezők közbenjöttével napjainkig is? Én nem. VÁMBÉRI éppen nem. És PAULER GYULA is erős alapokra fölépített történeti művében, mely Magyarországot az árpádházi királyok alatt tárgyalja, VÁMBÉRI felfogását követi.

A fölött vitatkozni, hogy vajjon az eredet szerint török népet a finn-ugor hozzájárulás tette-e magyarrá, államalkotóvá, vagy megfordítva, az eredetileg finn-ugor népet a törökség hozzájárulása? ezt sem az anthropologia mérő szerszámjával, sem a történetírás ingadozó forrásaival tisztázni, vagy éppen eldönteni nem lehet; ahhoz csupán egyetlenegy út vezet: az az *erkölcsi, ethikai, pszichikai szakadatlan sor*, melynek megnyilatkozását a nemzet leghitelesebben megbizonyított múltjában nyomról-nyomra követhetjük, mely megnyilatkozott mindenkor, valahányszor a nemzet léte, ebben jellege megtámadtatott; megnyilatkozott cselekvő, megnyilatkozott szenvedő ellenállással és ha ideig-óráig le is tepertetett, mint az ó-világ fél-istene, az anyaföldtől, melyre rogyott, kölcsönözte az erőt a föltámadáshoz. Eddig ez így *volt*.

Hogyha most már annak a szakadatlan pszichikai, erkölcsi, ethikai tartalomnak, melyet VÁMBÉRI oly mesterileg meghatározott, anthropologiai arczképekben kifejezését keressük, ezt megállapítani törekszünk, úgy ezt csupán abban kereshetjük, a mit MANTEGAZZA „*mimikai központnak*“, PIDERIT és mások a „*lélek tükrének*“ nevezték, ez pedig a *szem tekintete*.

A szem kifejezése mellett a többi mimikai, fizio-

gnomiai, így közértelemben egyéb anthropologiai jegy leginkább csak járulék, a melynek mérésekkel és viszonyításokkal, képletekbe foglalással, minden anthropologiai értékét ki lehet mutatni, kivéven egyet, azt hogy *élet és lény szerint föltétlenül magyar*.

Íme ez bővebb kifejtése a 6-dik pontnak azok között, a melyeket „*A meglevő anyag*“ című szakaszt megelőzőleg, mint a típusválasztás föltételeit felállítottam.

Ezentúl meg kell kísérlenünk a magyarság társadalmát tagozatai szerint részekre bontani s e részek anthropologiai értékeit is megállapítani.

Azt eleve is nem tekintjük, hogy a magyarság Pannoniába mint vad, vagy félvad törzs fürgetege tört volna be, melynek léte a rabláshoz, a prédához volt volna kötve. Hogy ezt teljesen elejtsük, ehhez elégséges, sőt hatalmas bizonyítékot már egyedül az is nyújt, hogy a terület elfoglalása után alig másfél századdal, a királyi alapítványok és donatiók tanúsága szerint már oly hatalmas gazdasági erő volt meg¹, különösen az állattenyésztés bámulatos arányaiban, a minőt félvad, műveletlen rablónép ily arasznyi idő alatt és *akkor*, a midőn a gyors fejlődésnek minden föltétele hiányzott, ki nem teremthetett.

VOLF GYÖRGY.

El kell tehát fogadnunk azt, a mit oly korán elhunyt kulturhistorikusunk, VOLF GYÖRGY, a Codex-irodalom és szókincsének legalaposabb ismerője, mint alapos tanulmányai eredményének negyedik tételét, tömören kifejezve, így állapított meg:

¹ Az erre vonatkozó bizonyítékok az „Ősfoglalkozásokról“ készülő művemben, melynek erre vonatkozó gazdag anyaga együtt van, fognak megjelenni.

„A honfoglaló magyarság, elvont fogalmakban gazdag szókincsének tanúsága szerint, *az értelmi fejlettségnek számbavehető fokán állott.*“

Ez pedig teljesen egybevág VÁMBÉRI diagnózisának avval a részével, mely úgy hangzik, hogy a magyar „*mint úr és parancsoló rányomta szellemi bélyegét az általa meghódított népelemekre*“ — tegyük hozzá: oly államfentartó sajátságok és tulajdonságok erejénél fogva, *a melyek mind e mai napokig szakadatlan sorban levezethetők.* Ezt majd a könyv II. részében meg látjuk.

Ha már most mindazt egybefoglaljuk, a mit a VOLF GYÖRGY tételéből, megpótolva a bő forrásból merített VÁMBÉRI-féle diagnózis értelmi részével, logikailag kifejthetünk és a mit a ma élő színmagyarság egészen sajátos tulajdonságaiból biztosan következtethetünk — szem előtt tartva különösen azt, hogy e színmagyarságnak az ősfoglalkozások terén oly szervezeti és alkotmányyszerű berendezései vannak, a melyeknek élő analógiáit eddig hiába kerestük¹, úgy megkísérélhetjük oly kép összeállítását, mely bizonyos részeiben föltevéses ugyan, mint bizonyos fokig föltevéses minden, a mi messze multakra vonatkozik, a melynek hatalmas mesteroszlopa azonban az, hogy a nemzet jelenére is támaszkodik, abból is meríti erősségeit.

A HONFOGLALÁS.

A kép íme ez:

A között a népvándorlási maradékokból származó szervezetlen, inkább gyülevész tömeg között, mely

¹ Ez különösen a halászatra és pásztoréletre vonatkozik, melynek igen gazdag anyaga szintén együtt van, e mű keretébe azonban be nem vehető.

Pannonia terein szétszórva élt, megjelent egy szám szerint nem nagy, de a korhoz képest kiválóan értelmes és szervezett néptörzs, a *magyar*, a melynek szervezete, magasabb szellemi tulajdonságain kívül, kiváló haderőben, de gazdasági fejlettségben is megnyilatkozott. A haderő kiválóan lovas, a gazdasági szervezet kiváló módon nomád állattenyésztő volt, oly mértékben, hogy ezt sem a törzs asszonyaira, még kevésbé kizárólag rabszolgákra bízni nem lehetett. Ezt a nagy érték és kivált a törzs életérdeke nem engedte; és nem engedte a biztonság, mely népek és törzsek életében minden cselekvésnek igen hatalmas rúgója és irányítója.¹

Feltehető, hogy a mily mértékben volt szervezete a magyarság haderejének, olyan volt a gazdasági szervezete is, melynek ellátásához szintén és nagyon kellett a VOLF GYÖRGY részéről feltett „*számbavehető értelmi fejlettség*“.

A TELEPEDÉS.

A dolog természetében rejlik az, hogy a szervezetlen gyülelészség közepette megjelent szervezett, értelmileg erős törzs hamar magvát alkotta meg annak a kristályosodási menetnek, mely a gyülelészséget az erőshöz és szervezethez való csatlakozásra bírta egyfelől, másfelől annak az erősnek alkalmas részeit arra bírta, hogy a gyülelészség közé *kiszállva*, a terület megfelelő pontjain vesse meg a lábát, vonzza maga felé és használja fel a szervezetlen elemeket; összeköttetésben maradván azonban a törzs zömével, hatalmi részével.

Tudjuk azt, hogy a magyar nemes középbirtokosság, az ország területén való eloszlásával, még nem

¹ A pásztorkodó *birtokos* még a múlt század utolsó harmadában megvolt.

is nagyon régen, sőt napjainkig is ezt a képet tün-
tette fel.

Ennek ismét természetes folyománya az erős önkormányzati érzék, a melynek ily viszonyok között, a midőn előbb a törzs, majd a kiszálló egyes, majd az ivadékaiból keletkező *nemzetség* ügyeit a fenforgó helyi viszonyok szerint önállóan intézni kellett, szükségképen kifejlődött. És ebben rejlik csirája a királyságnak, majd a rendiségnek is, a mely az értelmileg magasabbra fejlett szervezett magyart fölébe helyezte az értelmileg elmaradt, szervezetlen gyülevészségnek, a nélkül, hogy a létérdek kölcsönössége az uralt és uraló közt megszakadhatott volna; mert az egyik nem nélkülözhetette az értelemtől függő intézkedést, a vezetést; a másik nem nélkülözhetette a szellemileg alantasabbnak nyers munkaerejét.

ÚR ÉS JOBBÁGY.

Ebből a viszonyból folyt az „úr“ és a „jobbágy“ viszonya, a mely, mint tudjuk, leghatalmasabban ott volt kifejlődve, a hol a magyar birtokos dinasztia nemzetiségi területen vetette meg a lábát, nemzetségének fészket. Ez a nemes középbirtokos osztály alkotta meg a politikai és nemzeti gerinczet és ebben rejlett egykoron az anthropológiának színmagyar anyaga. De ez a hatalmas osztály sem maradt meg érintetlenül. Az érdekházasság, Mohács után sokszorosán az elfajulás bizonyos neme is sokat változtatott rajta. Becses romjai azonban még megtalálhatók volnának.

Az anthropologiai arczképnek mai magyar anyaga tehát „a nemzet zömét“ alkotó köznemességben rejlik, mely nemzeti önérzeténél, de anyagi érdekeinél fogva és a tekintélyét is megóvandó, nem vagy alig vegyült idegenséggel, hanem saját rendje körében maradt meg;

ennek maradványait kell első sorban az anthropológiának felkutatni, meghatározni, a magyarság és a tudomány érdekében egyaránt.

A HAD ÉS A GAZDASÁG.

De már a természet rendje szerint is, az a szervezett, értelmileg magasabban álló faj sem állhatott csupa szemenszedett, egyforma erejű és szellemi képességű elemből és a szervezet gazdasági része is lényegesen másnemű volt, mint a hatalmi vagyis hadakozó, támadó, foglaló, hódító, védő részé; de színmagyar volt ez is.

A gazdasági szervezetből, melyet a megtelepedés haladásával az autochthon szabad, de fegyverforgatásra alkalmatlan rész öregbített: csupán ezekből alakulhattak azok a *magyar szabad elemek*, a melyek annak az autochthon polgárságnak vetették meg alapjait, a mely különösen az őstelepedés tájain az idegen elemekkel szemben, azt a bámulatos átalakítási és beolvasztási folyamatot teremtette meg, a mely nagy, irtó tiprások után¹ az elnéptelenedett pontokon felgyülekezett, vagy odatelepített tarka gyülevészséget a maga magyar képére átváltoztatta; sőt még anthropologiai jegyeiben is valósággal átgyúrta; a *szem tekintetére* nézve teljesen, legfőképen azért, hogy a bizonytalan származású, mohósággal ragadta meg az alkalmat és kedvező áramlatot arra, hogy a nemzet fényes történelmi alapjára helyezkedve, mint annak ősi soron ivadéka tűnjék fel . . .

Kellő történeti ismerettel, természetrajz-anthropologiailag fegyelmezett agygyal, hozzá különösen a magyar társadalom — mint mondani szoktuk —

¹ Így kivált a török hódoltság után.

intimebb áramlatainak ismeretével felszerelve, azt a hatalmas, alakító elemet — még manapság is — megtalálhatjuk.

Azokat az „intimebb vonásokat“, mint az ethikai jellemzéshez tartozókat, a könyv befejező részében majd megtaláljuk. Itt még csak ennyi: az anthropologiailag legbecsesebb magyar elemet ott kell keresnünk, a hol az ősi szervezet, a *törzs*, a *nemzetség*, a *ser*, a *had* keretei vagy nyomai még fölismerhetők. Ez a jövő nagy feladata.

Most átmegyünk az igazi magyar típusok méltatásához.

A RÉGIEK MARADVÁNYAI.

A francia „Société d'histoire contemporaine“ 1901. évi kiadványában találhatók Mme REINHARD uti levelei azokról a benyomásokról, a melyeket 1806-ban egy Magyarországon át Moldvaországba urával tett utazás alkalmával szerzett. És 1806. június 3-án kelt levelében leírja az Alföld magyar népének öltözetét, hozzá hajviseletét is.

RÉGI RUHÁZKODÁS.

Azt mondja Mme REINHARD: „A lakosok igen nyomorultan ruházkodnak. Bő nadrágot viselnek durva vászonból — ez a magyar gatyá — és kurta, derékig érő inget ugyanebből az anyagból. Ez a két ruhadarab zsírba vagy olajba van mártva s ezáltal vízhatlanná válik. Fölébe egy ki nem cserzett jühbőrből¹ készült felöltőt — nyilván ködment — kanyarítanak,

¹ A kiszáradt bőr megtörésére használt nagyon kezdetleges szerszámot, egyetlen darabot, KUPA ÁRPÁD barátom a múlt század kilenczvenes éveiben még megtalálta, s az ki is volt 1896-ban állítva.

mely az évad — és időjárás — kívánalmainak megfelelőleg, a gyapjával kifelé vagy befelé van vállaikra vetve.

RÉGI HAJVISELET.

Rendesen fekete hajuk¹ szintén az említett anyagba van mártva *s összetanasztra lóg két oldalról arczuk körül*“.

Mint tudjuk, a hajviseletnek nagy alakító hatása van az arcz kifejezésére is. REINHARD asszony nem szól arról, hogy a haj be lett volna fonva és biztosra vehető, hogy nem is volt; mert a hosszú haj az Alföld vénjeinél még a mult század — XIX. — második felében is gyakori volt, az előre való omlástól pedig megóvta a félholdalakra görbült és hátul a hajba tűzött fésű. De az időjárás minden viszontagságának kitett pásztor nagyon kente a haját, ez a zsírtól összecsapzott és tényleg két oldalt lógott le a vállra. Talán az utolsó klasszikus alak, mely REINHARD asszony leírásának teljesen megfelelt, még a mult század 90-es éveinek elején, gondolom nemes *Debreczen* város hatalmas szarvú raczka kosait őrizte a nagy Hortobágyon.

De a befonott haj is megvolt azért a színmagyarságnál; a kérdés az: milyen? A fül előtt két oldalt lelógó fonadékot „*varkocs*“-nak nevezik, mi nyilván egy a tót „*vrkwoč*“-csal és ez a hajviselet még ma is található lesz Zólyom megyében, hol tipikus tót arcú, korosabb férfiaknál, éppen *Zólyom* városa hetivásárján 1898-ban még magam láttam, ennél fogva ez a forma tipikus *tót*, már azért is az, mert magyar elnevezése nincsen.

¹ Bizonyosan a zsírtól látszott ilyennek.

A CSIMBÓK.

Az, a mi tipikus magyar és kevés esetben átjött a XX-dik századba is, a Somogyban, *Nagy-Bajom-ban* még előkerült „csimbók“, mely azonban csak néhány igen öreg — 79—81 éves — embernél maradt meg.

Íme, előttünk van a „csimbók“ hajviselet két somogyi örege ZUPOR-LAKI GYÖRGY és ÁRVA-LÓKI JÁNOS uraiméknál, kiket VASDINNYEI ALADÁR 1901-ben lefotografozott

36. Zupor-Laki György 79 éves.

37. Árva-Lóki János 80 éves.

Somogy-Nagy-Bajom.

és KOSZKOL JENŐ barátom sűrű hálózattal tollrajzra mesterileg áttett.

A „csimbók“ fonását és kötését, egy eredeti, sajátos mesterszó belevonásával, KACSON PÁL nagy-bajomi körjegyző így állapította meg:

„A csimbók a férfi hosszúra növesztett hajának a fejbúbbon és le a tarkóig közepén való ketté osztása, mind a két fül előtt három ágra való fonása, és a fejet csinosítani való „csomós-bokrára“ kötése“.

„Míg a férfi haja eléggé búsás és hosszú, a csimbók tisztán a természetes hajból telik; de mikor a haj már gyérül és rövidül, akkor *fűzővel* pótolják és evvel kötik „csomós bokrára“. „A csimbókot mindig

a fül előtt kétoldalt kötötték, soha a fej *kupáján* — t. i. hátul egy csomóba“.

A csimbók kettős kötésű, ú. m. befonás után az első kötés a fonadék legvégén történik úgy, hogy csak az a kevés haj marad kötetlenül, a melyet hosszúsága miatt a három ágba befonni nem lehetett; az így a fonadék végén megalkotott csomóval még egyszer kötik a csimbókot most már a *csomó bokrára*, a mikor csak a fonásból kimaradt haj marad kötetlenül és a csimbókból jobbra-balra úgy áll ki és hajlik oldalt és alá, a mint ezt Zupor LAKI GYÖRGY uram-

38. Öreg Majlát János 81 éves.

39. Majlát Jánosné
Böjtös Juliánna, 63 éves.

Somogy-Nagy-Bajom.

nál — 36. kép — látjuk. Hozzá kell tenni, a fonadék külső ágát visszacsavarják úgy, hogy a haját kolbászalakra megfogja, a mint ezt mind a két kép mutatja.

Be kell látnunk, hogy — egyelőre nem tekintve semmi mimikát és fiziognomikát — ez a régi somogyi férfitársadalom már a hajviseletnél fogva is határozott és sajátos jelleggel bírt — l. 36., 37. és 38. kép; — ugyanilyennel bírt az asszony is, melyet, kimélet daczára, a munka terhe korán megfosztott az üdeség-

től, az idomok lágyságától — és az egészben rideg arcot még komorabbá tette „a bekötés“, a mint ez a 39-ik képen látható.

AZ ÜSTÖK-FONAT.

Biztos hír és leírás szerint az Alföldön a mult század első negyedében még egy más ősi hajviselet is divott nagy körben, mely abban állott, hogy a hosszúra növesztett haját, de csak az üstökön, össze-

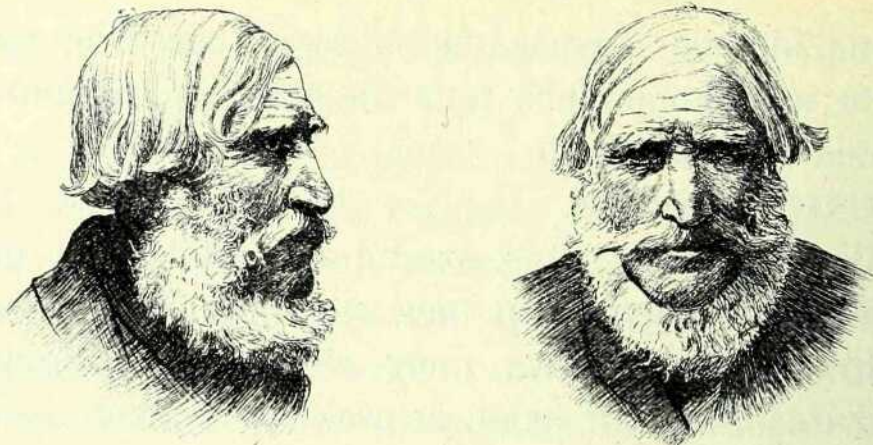
39. A). Letünt hajviselet.

fogták, hármasba befonták és a fonatot a fejbúbbon át hátracsapták. Hátul a hosszú haj szabadon lógott, a mint ezt 39. A) képünk mutatja.¹

KÖRSZAKÁLL.

Másnemű, mert szakállas típus a Tolnából való, VARGA JÓZSEF uram, ki juhosgazda, tehát a juhászatot valóban mint ősfoglalkozást űzi: tulajdonosa és pásztora a nyájnak, bérli a legelőket és nyája jövedelméből él. Hosszú hajviselete és hatalmas körszakálla túla-

¹ Ez az adat Hódmezővásárhelyen öreg MACZELKA uramtól került, ki 81 éves és az apjánál látta, meg is mutatta, hogyan fogták össze az üstök haját; ez utóbbi fogást az én üstökömön hajtottuk végre és így rajzolta le KOSZKOL JENŐ. Ez a hajviselet tehát a XIX. század elején még élt.

40. Varga József, 73 éves, Uzsog-pusztá, Tolna m.

41. Széles József, 54 éves, Fácánkert-pusztá, Tolna m.

dunai viselet; megvolt Fejérmegye és a Göcsej színmagyar részében is; belepusztult az általános „védőerő-kötelezettségbe.”

Ugyanebbe a sorba tartozik SZÉLES JÓZSEF uram, ki földműves és fiatalabb létére mégis megtartotta a régi hajviseletet. Ezek mind hatalmas, tiszteletreméltó alakok, kiknek szeméből a becsületesség, megbízhatóság, a józan ítélőtehetség szól a szemlélő felé; de szól a határozottság is, főképen pedig a magyar önérzet, minden hivalkodás nélkül.

Egész megjelenésükben, tisztos magukviseletében, mely semmitől sem áll távolabban, mint az alázatoskodástól, de a bizalmatlanságtól is, minden arra vall,

hogy ezekkel az emberekkel komoly ügyben szóba lehet állani, szavukban nyugodtan meg lehet bízni.
KOSSUTH-SZAKÁLL.

Éppen úgy, mint az úri rendnél régebben, a polgárság sorában is dívott és dívik a „Kossuth-szakáll“-forma. Ez nem csekély részben járul ahhoz, hogy a benyomás egyneműségét megalkossa.

JÓZANSÁG.

Ezek a régibb szabású magyarok határozott nemes arczvonásokkal, rendszerint hatalmasan fejlett bajusz-

42. Galambos, 73 éves, halász nagygazda, R.-Komárom.

43. Fáró János, 75 éves, földműves, Gyenes-Diós.

44. Kun Ferencz, 54 éves, halász nagygazda, Kenesse.

szal és szakállal bírnak, hallgatagságra hajló, kiválóan józan életű férfiak, kik között fölös számmal akad az olyan, a ki szeszes itallal és dohánynyal *nem él*, még pedig nemcsak takarékossgból, hanem tudatosan annak okából, mert hivatása nem tűri a részegeskedést: „éberséget és józanságot követel az igaz embertől“ — így okolják meg.

A halász nagygazdák és legénységük; a lovasgazdák, juhósok, a gulyás-gazdák, számadóik és bojtárságuk; a csikósok és kanászok mind ilyenek voltak.

A részegeskedés gyanuja, mely széles körben el volt és el van terjedve és a melyet különösen a nemzet ellenségei ennek kisebbitésére annyiszor felhasználtak, éppen ez elemek józanságából következett. Különösen hangzik és mégis így van. A megfejtés az, hogy éppen életük józanságánál fogva ezeknek az embereknek a kevés is megártott, ehhez pedig kizárólag akkor jutottak, a mikor ügyük helységekbe, városokba szólította és nem kerülhették ki ismerőseik társaságát. Így jutottak az alkalmi ivás következményei a nyilvánosság elé; és annál féktelenebbül nyilatkoztak meg, minél érintetlenebb volt az ivó idegrendszere. Evvel nem az van mondva, hogy iszákos ember nem akadt; kivétel elvégre mindenütt van; de ezek az emberek egymás között és egymás fölött szigorúan biráskodtak és tudtak rendet tartani.

Ily irányú, erkölcsileg fegyelmezett, pontosan végzett kemény munkával járó élet nevelte azokat az alak szerint hatalmas, arczkifejezés szerint komoly, nyílt, nyugodt és határozott tekintetű, tiszteletet parancsoló és egyszersmind bizalmat keltő alakokat, a kiket — fájdalom — az újkor áramlatai, a melyek a magyar közrend legmagyarabb részébe is bekaptak, sorra eltüntetnek s nemsokára ki is irtanak.

Azok közül az alakok közül valók voltak GALAMBOS uram Komáromban — 42. kép — halász nagygazda, héjjaorrú SZALAY nevű legényével — 45. kép¹ — együtt, kik még a vándorhalászatot űzték a Duna révkomáromi halasvizein és KUN FERENCZ uram — 44. kép — a Balaton mellékén fekvő Kenessén, ki — noha valószínűleg kún eredetű volt — annyira magán viselte, különösen a balaton-zala-veszprémi tipust, kivált szakáll-, bajuszviselete és hatalmas szemöldöke folytán, hogy az 1885-iki országos kiállítás alkalmával, a mikor arczképét a halászati kiállítás jegyzéke élén

45. Szalay öreg halászlegény, 72 éves. Komárom.

kiadtam, a balatonmelléki urak között a kiállítási irodában nagy vita keletkezett: mindegyik azt állította, hogy ezt a halászembert ismeri, az ő községéből való, csak a neve nem jut eszébe. Megjegyzem, hogy a kép névtelenül állott a füzetben.

A mit „a régiek maradványai“ czímen eddig megismertünk, arról kettőt biztosan állíthatunk: hogy ennek az elemnek igen határozott és egynemű jellege volt;

¹ Ez volt a legtökéletesebb és legigazibb „héjjaorr“, a mely kutatásaim közben felötlött; a semita orrtól — 13. kép 6. — vékonyuló és kihajló hegye különbözteti meg.

továbbá, hogy ezekhez fogható alakokat hiába keresünk máshol Európában.

Ha a finneknél a kareliaiak oly szakállt viselnek is, mely a „Kossuth“ körszakállnak megfelel, a szem és az arcz kifejezése egészen más: lágy, a magyaros nyugalmat, határozottságot és önérzetet merőben nélkülöző.

Hogy magában az arcznak fiziognómiai összealkotásán, a szem tükre nélkül is kifejezést nyerhet a magyar sajátosság, ennek bizonyítéka legyen CSUPOR ANDRÁS *vak* magyar ember, ki a borsodi Bükk-hegy-

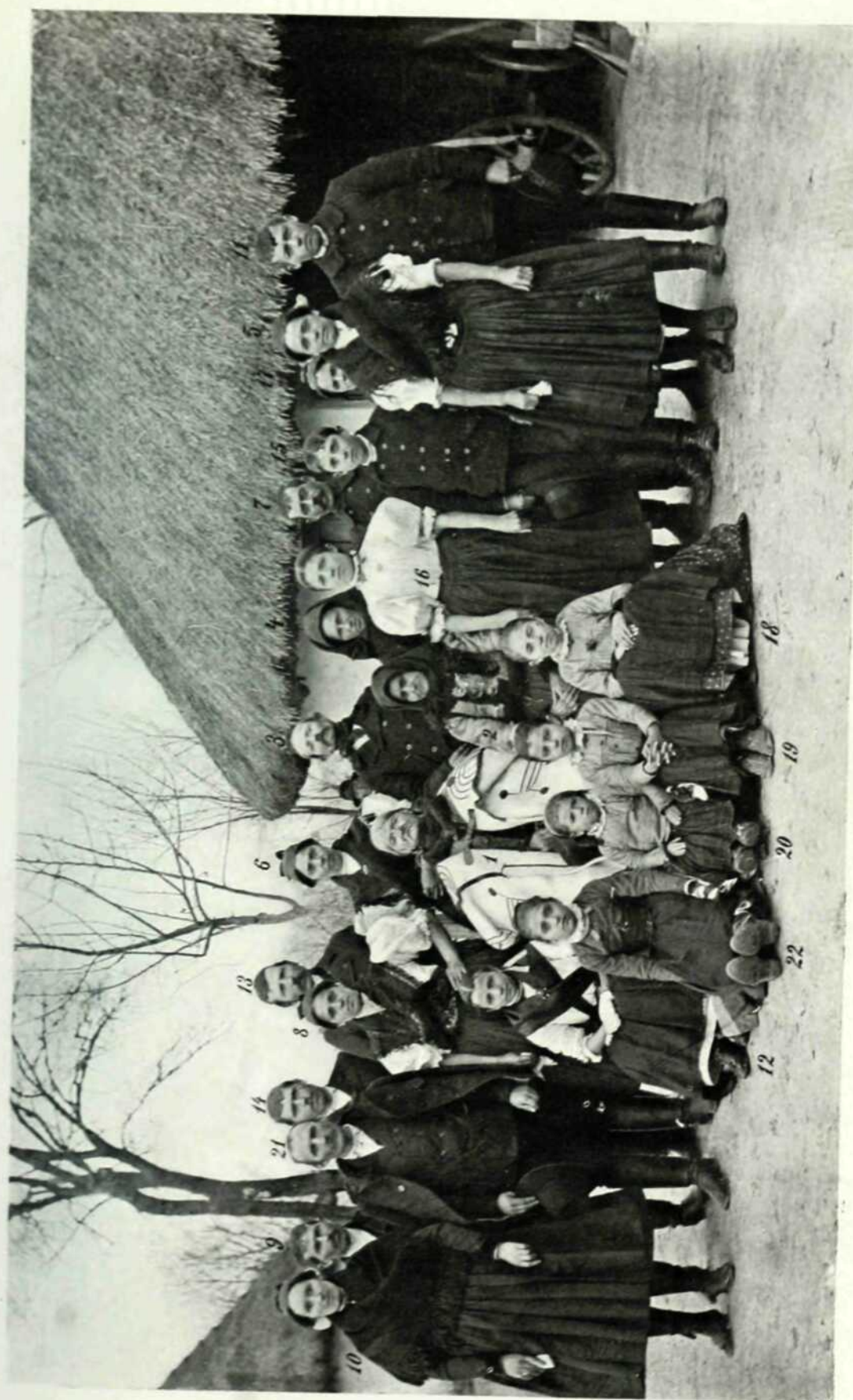
46. Csupor András, 63 éves, vak. Noszvaj, Borsod m.

ségben a noszvaji barlanglakó magyarok közül való és ritka tökéletességgel magán viseli a magyar arcz kifejezését, az arczélben is érvényesülő határozottságát.

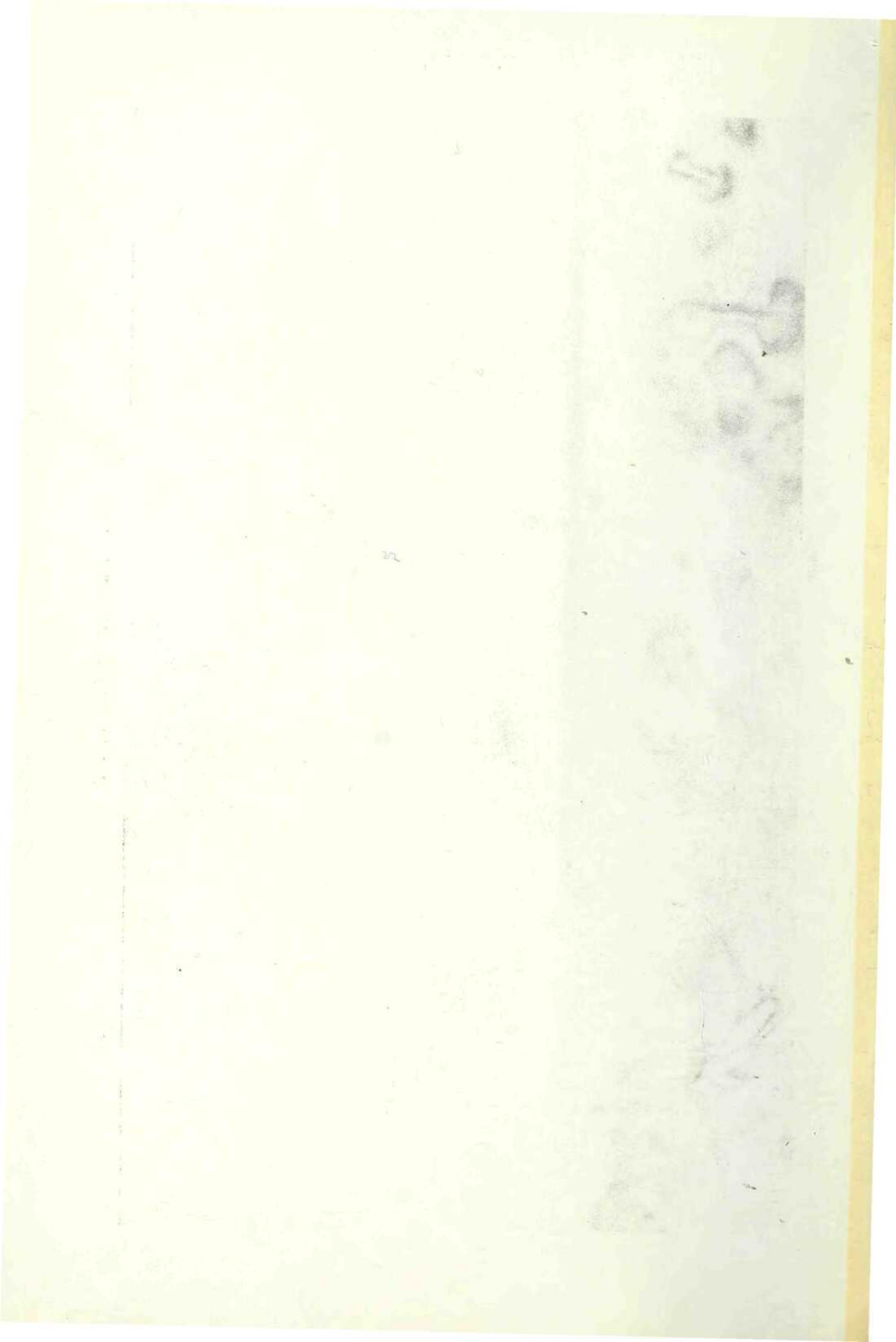
REINHARD ASSZONY.

Mielőtt az újkori elemekre mennénk át, térjünk vissza REINHARD asszony útleírásának ahhoz a részéhez, a mely az akkori — 1806 — magyarság jellemére vet világot.

A Rákos mezejéről írva, azt mondja REINHARD asszony, hogy ott a régi magyarok egykori sáortábora helyén nyájak legelnek s a hajdan oly bátor nép mint nyáj terelteti magát. „Pedig a *magyar köz-*

A Májlát-törzs, S.-Nagy-Bajomban.

Kelemen János — Szőlős-Györk, Somogy.

Körtésné-Magyar Anna — Somogy.

nép arcán ma is — 1806-ban — meg lehet találni az *akarat és erély kifejezését*, daczára annak, hogy tisztátlansága és elhanyagoltsága apáthiáról tanuskoíik.“ (Kizsarolás volt annak az oka!)

„Az Alföld síkján sok a nyáj, melyet a pásztorok tüzes, kicsi lovakon őriznek. A „Bánság“ lakossága egészen elüt Magyarországtól. Szláv eredetű jobbágy-ság. Ruházata, tipusa, magaviselete semmiben sem hasonlít a magyarhoz. Most — 1806 — hogy mind a két faj el van nyomva, *a magyar mégsem felejtí, hogy Attilától származik s hogy mint hódító vette birtokába az országot; bosszúsan engedelmeskedik*, míg az oláh szolgailag hunyászkodik meg. A magyar magatartása *büszke óvástétel*, a másiké alattomos meghajlás“.

Semmi kétség, hogy főkép a magyarok szeme volt az, a mely ezt az elfogulatlan, élesen figyelő asszonyt oly alaposan megoktatta és hálánk illeti meg őt haló porában is, hogy ezt a leírást reánk hagyta.

AZ ÁTMENET.

A feladat immár az, hogy elfogadható módon át-gördüljünk e régi szabású maradványokról az újkoriakra, vagyis teljesen napjaink magyarjaira.

Ez az át-gördülés azonban csak akkor lesz becsessé, hogyha sikerül valamely nemzetségnek nemzedéksorát közvetetlen, szerves, tehát vérszerinti egymásutánban bemutatni.

VASDINNYEY ALADÁR Somogy-Nagy-Bajomban, az őt nagyon jellemző akaraterővel és ügyességgel ezt a feladatot fényesen megoldotta, a mint ezt az V-ik tábla a hozzátartozó magyarázatokkal együtt bizonyítja.

Ez a tábla egybefoglalja a 81 éves törzsfőtől, MAJLÁT JÁNOS-tól kezdve — 1. 38. kép is — ki, mint tudjuk, még a csimbókosokhoz tartozik, le az 5 éves dédunokáig az egymásutánt 20, illetőleg 22 élő alakban. Ez a sereg, bár két anyától eredve, mind egy és ugyanazt a törzsfőt, MAJLÁT JÁNOS-t uralja.

Ennek az eleven csoportnak fölvétele nemcsak azért nevezetes, mert amateur hajtotta végre, hanem különösen azért, mert ily csoportnak rábeszélése egyike a legfáradtságosabb és legkényesebb feladatoknak.

Vessünk egy pillantást az V-ik tábla csoportjára. Egész általánosságban kimondhatjuk, hogy noha teljesen a közrenddel van is dolgunk, az arcok szépek, öntudatosak és értelmesek — végig a kis gyermekekig.

A viseletre nézve az asszonynépség a konzervatívabb elem, a mint ezt az V-dik táblán az 5., 6., 8., 10. számú menyecskék bekötése bizonyítja. A férfi teljesen átalakult ruhára és hajviseletre nézve; az előbbinél csak a csizma maradt meg, de már nem az ősi, hegyesorrú fordított saru, hanem a „rámás“, az utóbbinál a védőerő-kötelezettség elsöpörte a régi csimbókot; az emberek megérezték a rövid haj nagy előnyét, mely a gyors fésülködést teszi lehetővé és megérezték a rövid haj higiénikus hatását is. Hogyha azonban a férfiak bármelyikével azt a „crucis experimentumot“ végezzük, a melyet DEÁK és DERBY hajzatával hajtottunk végre, előttünk áll még a csimbókos nemzedék egész sajátosságával.

De a sorozat és a törzstábla másról is megoktat, t. i. arról, hogy már itt is belevegyül az idegen vér — német BECK, 6., 11., 12., V. tábla — a nélkül, hogy a típusra már érezhető átalakító hatással volna.

B. MAJLÁT CSALÁD SOMOGY-NAGY-BAJOMBAN, 1901.

1 b. Majlát János, törzsfő, 81 éves.	9 b. Majlát József, 30 éves.	15 mőzsi Lóki János	} ikrek.
2 Csima Böjtös Julianna, 63 éves.	10 b. Majlát Józsefné, császár Mikei Katalin.	16 » Lóki Katalin	
3 b. Majlát István, 59 éves.	11 jani Bek József, 19 éves.	17 b. Majlát Jánosné, balázs Lahi Erzse.	
4 b. Majlát Istváné Andor Juli.	12 » Bek Julianna, 14 éves.	18 b. Majlát Katalin, 10 éves.	
5 b. Majlát Julianna, özv. Jani Bek Józsefné.	13 mőzsi Lóki József, 38 éves.	19 b. Majlát Erzse, 8 éves.	
6 b. Majlát Katalin, mőzsi Lóki Józsefné.	14 » Lóki József ifj., 18 éves.	20 b. Majlát Julianna, 5 éves.	
7 b. Majlát János, ifj., 36 éves.		21 katona Nagy József, 36 éves.	
8 b. Majlát Erzsébet, katona Nagy Jánosné.		22 » Nagy Katalin, 8 éves.	

Lásd az V-ik táblát.

TÖRZS.

B. MAJLÁT JÁNOS 81 ÉVES.

1-ső neje n. György Julianna.

I. NEMZEDÉK:

b. Majlát István, 59 éves	b. Majlát Julianna özv.
1-ső neje borbély Bek Erzse.	jani Bek Józsefné.
NEMZEDÉK:	NEMZEDÉK:
b. Majlát József, 30 éves	Jani Bek József, 19 éves.
neje császár Mikei Katalin.	» Bek Julianna, 14 éves.
NEMZEDÉK:	

0.

2-ik neje Andor Juli.

NEMZEDÉK:

0.

2-ik neje Csima Böjtös Julianna, 63 éves.

Nemzedék:

1. b. Majlát Katalin, 38 éves.	2. b. Majlát János, 36 éves.
Ura: mőzsi Lóki József, 38 é.	Neje: balázs Laki Erzse, 30 é.
NEMZEDÉK:	NEMZEDÉK:
mőzsi Lóki József, 18 éves.	b. Majlát Katalin, 10 éves.
» Lóki János	b. Majlát Erzsébet, 8 éves.
» Lóki Kata	b. Majlát Juliska, 5 éves.
3. Majlát Erzsébet, 26 éves.	4. Majlát József, 23 éves
Ura: katona Nagy József	(katona).
36 éves.	

NEMZEDÉK:

Nagy Katalin, 8 éves.

Hogy a Somogy anthropologiai tetőzését is megismerhessük, erre szolgál a VI-dik tábla, mely KELEMEN JÁNOS szőlős-györki kanászt mutatja, egész pásztorfelszerelésével együtt, mint: kanászbalta, a somogyi forma, mely a rézkorban bírja alakszerinti őset s mely nem szerszám, hanem fegyver; a „nehézustor“, újabban karikás, az ékes, sallangós tarisznya, melyet PATKÓ, a híres betyár „kreált“ és a mely teljesen kiszorította az ősi vászontarisznyát; rajta a kabak. A lobogós ingujj és a sűrűn korczolt, ránczos, bő gatyá, semmit sem von le a legény magyaros délczégességéből, arcza nyílt, tekintete éppen ilyen, szól belőle büszkeség, önértzet és tisztességtudás egyaránt. Ezekről mondja a népdal:

Megismerni a kanászt
Éles járásáról,
Tánczratermett lábáról,
Tarisznyaszíjáról.

A Zseliczség ugarain annyi volt a pásztorok között a hasonló megjelenésű alak, hogy mind bevált volna „tipusnak“. Ha ezt az arczot jól összehasonlítjuk a Zupor LAKI GYÖRGY uraméval — 36. kép, — lehetetlen a típus azonosságát föl nem ismernünk, noha a különbség igen nagy.

Azt a tartást, mely ennek a somogyi kanásznak alakjából sugárzik, azt az önértzetet, a melyet arcza föltüntet s mely abból a büszke tudatból fakad, hogy ő *magyar*, ennek mását hiába keressük más népek-nél és pásztoraiknál, vagyis azoknál, a kik még ösfoglalkozást űznek.

A VII-dik tábla a somogyi menyecske típusát mutatja. Önértzetes, nyílt tekintetű, üde és délczeg tartású teremtes, mely úgy, a mint térül-fordul, a mint

csipőit járásközben megrengenek, eleven képe annak, a mit „tűzről pattant“ és „kaczkias“ menyecske alatt értünk, a minek párját hiába keresnők az egész világ köznépénél. Ez is érzi *magyarságát*, bátran szóba áll bármely magasrangúval; szó dolgában pedig nem marad adósa senki fiának. De ezekre illik a tánczszó is, mely mondja:

Friss menyecske Kurucz Örzsi,
Embör lögyön ki megörzi.

Ha a MAJLÁT-törzs tábláján — V. — végig járattuk szemünket az apró és serdülő leánykákon, mindenünnen reánk néz a „kaczkias menyecske“ gyermekkori képe.

NŐI SZÉPSÉG.

Érdekes és tanulságos, hogy a székelység tánczszavaiból nemcsak a lelkület sajátossága szól felénk, hanem kivehetjük a magyar női szépség fogalmát is, a mint a nép lelkében él; de e mellett kiválik az egyéni ízlés is, mert a bőr és hajzat alapszíne nem egynemű, mint a fajnépeknél. A diagnózis ím ez:

Se nem kicsi, se nem nagy,
Éppen hozzám való vagy.
Igenyes vagy, mint a nád,
Hozzám szabott az apád.

Tehát termet szerint közepes, sugár növésű, hajlékony legyen, mint a nádszál.

Ez a leány sokat ér,
Sem ösztövé, sem kövér,
Sem fekete, sem fehér.

Tehát arányos idomai legyenek; a bőr és hajzat színére nézve itt áll a magyar szálló ige diagnózisa: „se nem szőke, se nem barna, az igazi magyar fajta.“

Akármilyen szenes tőke,
Szebb a barna, mint a szőke.

Van szeretőm, szőke leány,
Nem piros, nem halovány.

Ellentét az ízlésben. A szőkeséget jellemző rózsás arcszín ügyes kiemelésével:

A szeretőm arany âma,
Se nem szőke, se nem barna.

Ízlés. Valószínűleg a vörösesbe játszó szőkeséget érti.

A HERVADÁS.

De az üdeség és délczegség ezeknél a nőknél nem mindig a kor természetes törvénye szerint hanyatlik el; legtöbbször korán muló. A közrendű magyar asszonyon igen nagy a teher. A család, a háztartás és különösen a nehéz mezei munkában való részvétel hamar leszedi az arcz hamvát; az alak kemény formákat ölt, az arcz kiránczosodik és az aggkorban legtöbbje olyanná válik, mint a MAJLÁT-törzs nagyasszonya — 39-dik kép.

De a kivétel sem ritka. Rendesen a némi hízásra hajló nőknek, még magasabb korban is, kellemes a megjelenésök.

A régi szabásból a mostaniba átgördülvén, lássuk immár napjaink magyarjait tüzetesebben is.

NAPJAINK MAGYARJAI.

Az anyag kiválogatására nézve a legfőbb szempontok, azoknak világánál, a miket a kongresszusi kiadvány méltatásában és bírálatában megtudtunk, a következők:

1. Föltétlenül kerülni kell azokat, kiknek neve más nemzetiségre mutat; ilyenek: Német, Tót, Horvát,

Lengyel, Szász, Rác, Cseh, Talián, Orosz, Oláh, Bolgár, Szerb, Bosznnyák stb. Ezeket azonban genealogikus tanulmányokkal kapcsolatban, a magyar befolyás alatt szerzett anthropologiai jegyekre nézve kell majdan tanulmány tárgyává tenni.

2. A tanulmányozás hasonló rendjébe tartoznak mindazok is, a kiknek egyáltalában idegen nyelvű nevük van, noha már magyaros benyomásúak.

3. Mindazok, a kiknek vezetékeve helységet, területet és hasonlót jelent, erre való tekintettel ott tárgyalandók, a hova a név mutat, vagyis: a „Csanádit“ nem lehet Heves megye elemei közé vonni és tárgyalni, a „Hevesit“ nem csanádiakkal együtt venni; a „Komáromit“ nem lehet somogyiakkal méltatni; a „Somogyi“ nevűt komáromiakkal. Ez nem a magyarság alapkérdésére, hanem azokra a finomabb megkülönböztetésekre tartozik, a melyekre éppen az anthropológiának is törekednie kell.

RÉV-KOMÁROM.

A magyar arczra és tekintetre nézve a próbakövet ott találjuk meg legbiztosabban, a hol a viszonyok úgy alakulnak, mint például *Révkomáromban*, a hol a változó, áramló, könnyen engedő városi elemekkel szemben tömör elem áll fenn, mely hajlam és hivatás szerint egynemű, nem vegyül és csak kevés töredéke veszi fel a „divat mázát“.

Ezt az elemet ott az u. n. „szekeresgazdák“ alkotják meg; nem fuvarosok ezek, hanem erős polgárok és birtokosok. Ezeknek sorából valók a VIII-dik tábla arczképei, a melyek a *Sebestyének*, *Móroczok* és *Pati-Nagyok* közül kerültek ki; nem válogatva, hanem úgy, a mint fölkérésre éppen ráérték és kedvvel tettek eleget a fölhívásnak. A ki a révkomáromi szekeresgazdák

„dalárdájának“ csoportképét megnézi, legott meggyőződik, hogy a VIII. tábla valóban „típusokat“ ábrázol. És ha ezeknek fejére forgós magyar sisakot vagy kócsagos, nyusztos kucsmát teszünk, előttünk vannak a régi *Ortelius* gyarló kiadású magyar urai¹ az életnek és igazságnak megfelelő alakban. Még azokban az *Ortelius*-képekben sem bírta a kor — XVII-dik század — gyarló művészete a magyar szem határozott, önérzetes tekintetét eltüntetni.

A VIII-dik tábla férfiai egyféle határozott tudattal ültek a készülék elé s e tudat az, hogy *én az igazi magyarokat keresem, ők pedig azok.*

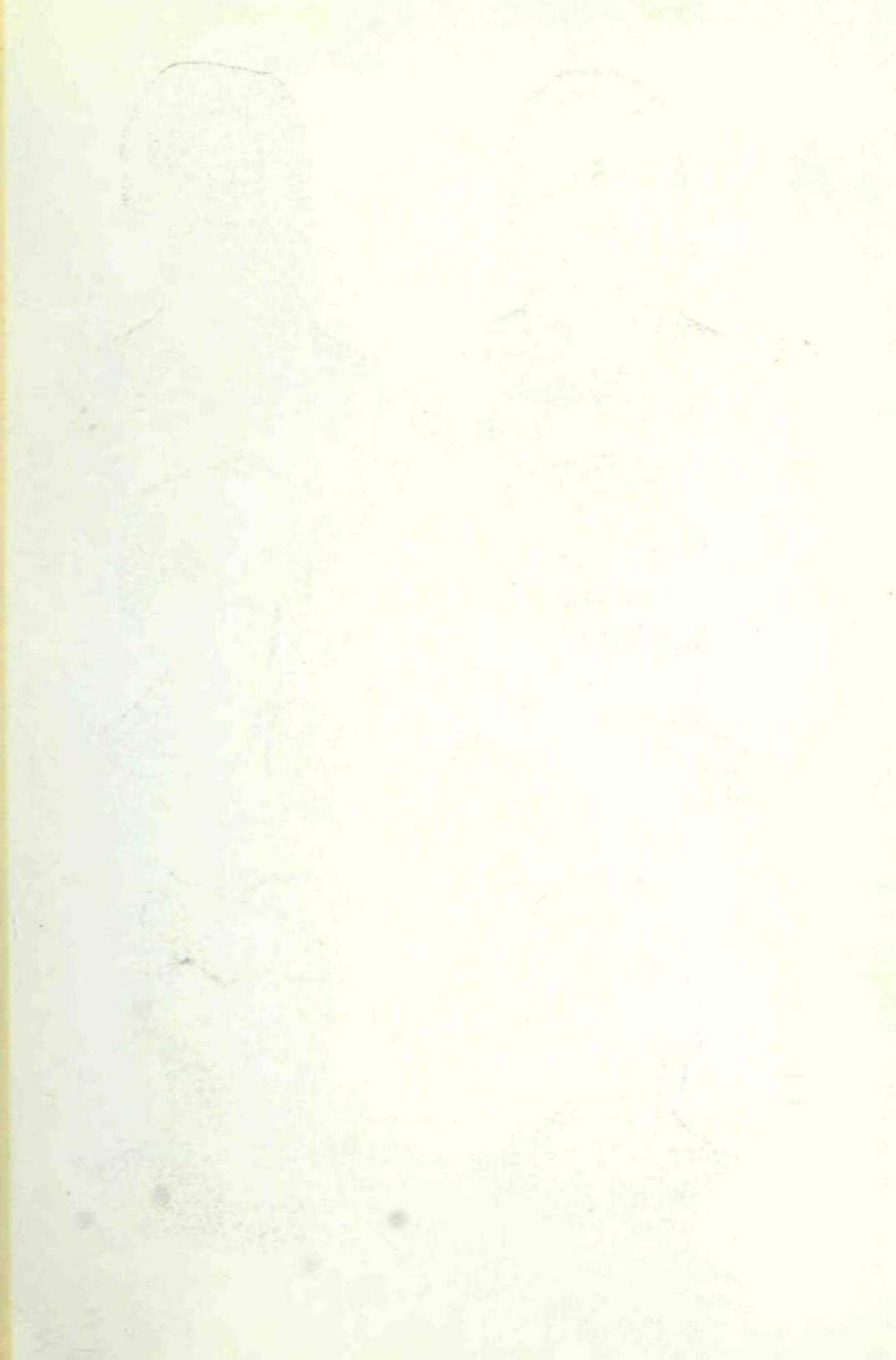
Megfelelő renden, bármely más nemzetnél, ehhez fogható tekintet s egyáltalában arczkifejezést hiába keresünk és önkénytelenül is feltolul a gondolat azokra a döntő tulajdonságokra, a melyeket VÁMBÉRI mint a magyarság államalkotó és államfentartó nemes és kiváló tulajdonságait felállított és kimutatott.

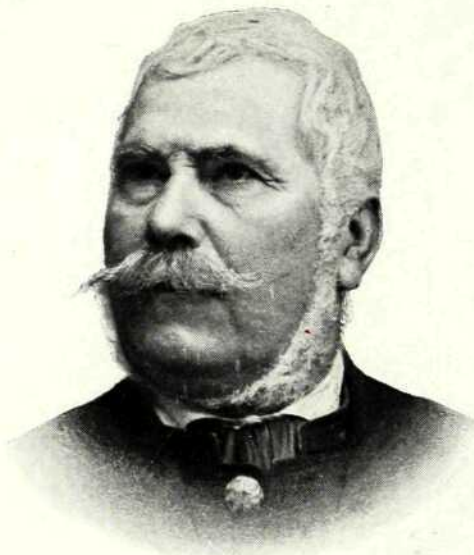
HORTOBÁGY.

Szakasztottan ugyanez a kifejezés ül a hortobágyi számadó gulyás arczán, IX-dik tábla, avval az egy különbséggel, hogy szerzett fiziognómiai jegye van. Áll pedig ez a *szem*-nek bizonyos hunyorító kifejezésében, mely a szempillák izomzatának — 8. kép C. D. — és a szem körizmának — u. o. B. E. — és kis mértékben a járomizmok — u. o. F. és I. — megrögzített összejátszásából alakulva, a szarkaláb ránczozatot is kifejleszti.

E fiziognómiai jegy keletkezésének oka pedig a legelőterület sík voltából és a számadó feladatából folyik. A számadónak *messze távolban* is „szemmel kell

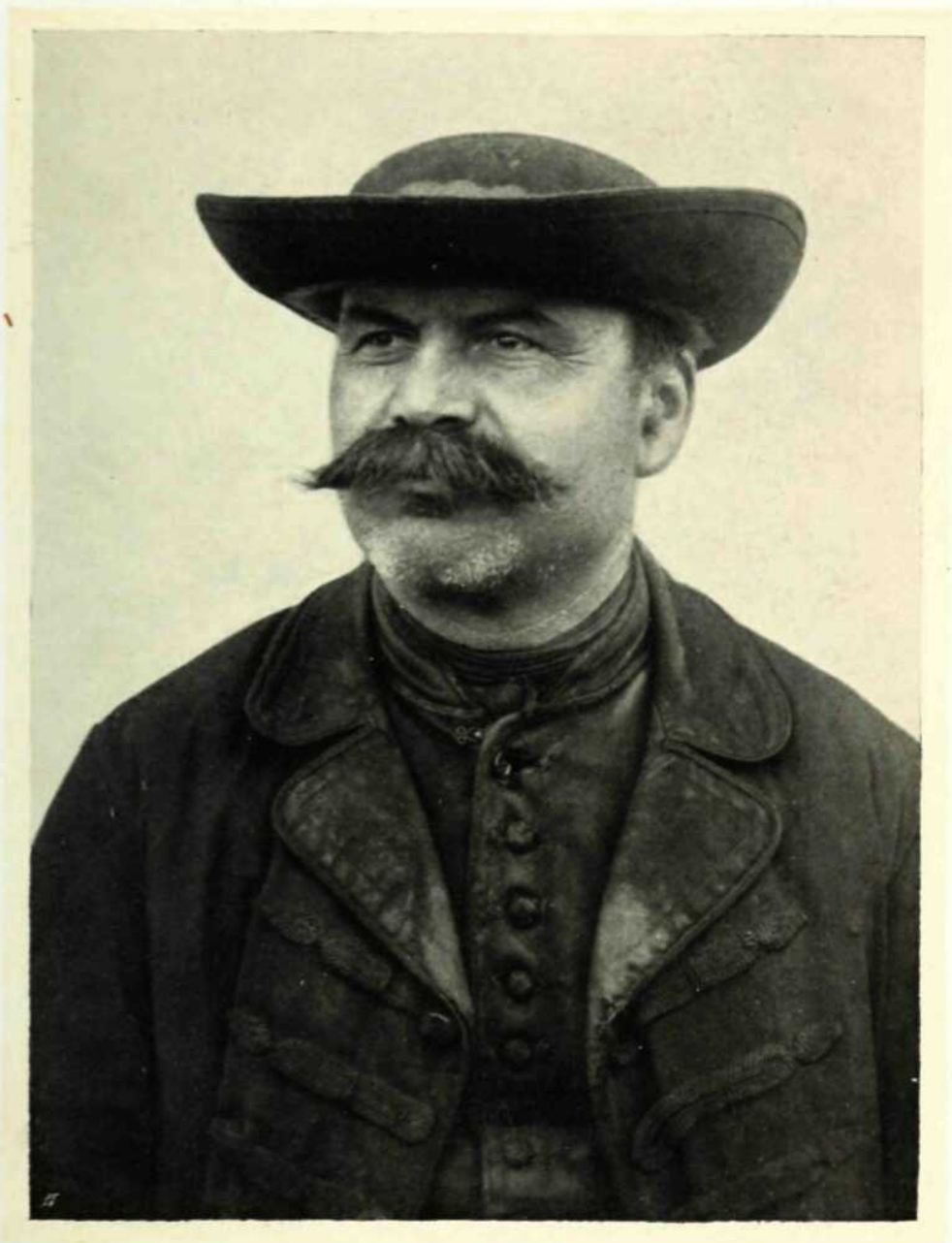
¹ „*Ortelius redivivus et continuatus, oder der ungarischen Kriegsempörungen historische Beschreibung*“ etc. Frankfurt a/M. 1665.

Id. Sebestyén József, 62 éves — apa;
Sebestyén Sándor, 51 éves — öcs.
Pati-Nagy Pál, 26 éves.

Ifj. Sebestyén József, 39 éves — fiú.
Mórocz Lajos, 25 éves.
Pati-Nagy Sándor, 25 éves.

Hortobágyi számadó gulyás.
— Kis Ferencz fényképe nyomán. —

Szentey János, 48 éves — Cs.-Tomaj.
Betyár György, 42 éves — Gy.-Diós.
Öreg Dobó — Szeged.

Torma József, 41 éves — Zsid.
Zerényi István, 50 éves — Tomaj.
Öreg Rácz — Szeged.

tartani a reábízott jószágot“, a mikor a szem fölveszi azt a kifejezést, a mely akkor is sajátja, a midőn közelről nézi tüzetesen az egyszerre áttekinthető, leginkább apró tárgyat; az a hunyorítás a szem pillantásának szétszóródását akadályozza.

BALATONMELLÉK.

Végre eljutottunk a X-dik tábla magyarjaihoz, a kiknek nagyobb része — négy — ú. m. SZENTÉY Cserszeg-Tomaj, BETVÁR, Gyenes-Diós, TORMA, Zsid, ZERÉNYI, Tomaj, tehát mind Balaton-melléki ember. Szakáll és hajviselet szerint mind a négy más-más; van „Kossuth-szakállas“ — SZENTÉY, — szakáll nélkül való, vékony bajuszú — TORMA, — és két „becirker“ szakállú — BETVÁR, ZERÉNYI, — mely szakállformát Somogy nem egy vidékén elfogadta a nép az elnyomatás korában — 1850—1866 — éppen úgy, mint elfogadták volt a régiek közül azok, a kik a „francia háborúban“ részt vettek, azt a szakállviseletet, a mikor a barkószakáll egybevágott a bajuszzsal, az arcz alsó fele azonban „puczérra“ volt borotválva.

Az egészen parasztos TORMÁ-t és a már „uras“ BETVÁR-t egybekapcsolja a magyar *szem tekintete*, mely nyugodt, határozott, önérzetes. Mind komoly, erős ember, ú. n. „vinczellér“, ki saját szőlőjét saját kezével míveli s ez után él.

SZEGED.

Mint a fiziognomia érzékenységének két igen jellemző alakja ugyanezen a X-dik táblán van még két szegedi polgár képe, a DOBÓ és RÁCZ uramé, kik a Szeged ethnografiájáról szóló, új keletű műben, mint a felső- és alsóváros típusai vannak adva. Semmi kétség, hogy DOBÓ uram színmagyar, derült lelkületű, kinek utóbbi tulajdonsága mint fiziognómiai jegy ott

van a szeme tájékán. Egészen más RÁCZ uram, ki nyilván a törökvilág után Szegedet megszálló elemek ma már teljesen meg- és át- meg átmagyarosodott ivadéka, kinek már éppen csak a „szeme csillogásában“ van valami cseppség, mely korlátozza a teljes határozottság kifejezését.

A TANÚSÁG.

Ha valami, úgy az a föltevés áll legtávolabb tőlem, hogy ezekkel a „magyar arcz“ kérdését megoldottam, vagy kimerítettem volna. VÁMBÉRI éppen úgy, mint HUNFALVY S velök iskoláik megegyeznek abban, hogy a magyarság bárhol alakult legyen, vegyes elemek szerencsés keveréke; és minthogy az: a legrégibb alkotó részek is atavisztikus soron föl-fölvetődnek a nemzedékekben. Ezeknek fölismerése nagy feladat, mely csak átgondolt, szigorúan végrehajtott módszerrel lesz lehetséges, a melynek kifejtése azonban inkább a magyarság jellemrajzának keretébe tartozik.

Abban azonban meg vagyok nyugodva, ú. m:

1. Hogy sikerült az anthropologiai arczképek fölvételére tartozó föltételeket megállapítani.

2. Hogy kimutattam a *szem kifejezésében* a magyar jegyet, mely az egész típus lényét kisugározza.

Hozzáteszem, hogy ez a jegy azoknál is kifejlődik, a kik idegenül beszármazva, ráhelyezkedtek a nemzetnek a köztudatban élő történelmi alapjára, avval az egy különbséggel, hogy ezeknél bizonyos indulatok másképen, rendesen hevesebben, kitörés-szerűen nyilatkoznak meg akkor, a mikor az ősi soron színmagyarnak vehető elem csak fölmelegszik; — és hogy amazoknál a kitörő harag, a féktelen düh oka

az ősi soron színmagyart rendesen egy találó közmondásra vagy mély értelmű humoros szóra bírja a nélkül, hogy ez kitérés vagy visszavonulás akarna lenni.

E sajátosságban sokkalta inkább az a vonása tükröződik a magyarságnak, mely viszontagságos múltjának sok, igen nehéz helyzetéből kisegítette, s lehetővé tette, hogy mint csekélyebb szám a tömegek erőszakával szemben is uralkodó faj maradhasson, intézményeit, szokásait megőrizhesse és az idegenségre ráruházhassa.

FŐJEGY.

Ha most már úgy állítjuk föl a kérdést: a szem melyik mimikailag megállapított formájának felel meg a *magyar szem*? legott előttünk terem az, a mit MANTEGAZZA kifejtett és rajzban is adott, a mit az arcz mimikai központjának nevezett: *az alkotó képzelő erőt kifejező szem* — 6. kép.

És valóban, hogy ha a „napjaink magyarjai“ szakaszban a VIII-ik táblára vetjük tekintetünket, ez a szemforma egészen tisztán és félreismerhetetlenül megvan, különösen PATI-NAGY PÁL-nál és a SEBESTYÉN-fiúnál, mint a magyar ifjabb férfikorának jellemzője, a mely még éppen oly távol áll a kiábrándulástól, mint az aggkor bölcseségétől.

És kiválóan ez a szemforma az, a melyből legtöbbször kisugárzik az a sajátos indulat is, mely föllobbanása idejében örökkön égő tűznek látszik, noha utóbb szalmalángnak bizonyul. A magyarság mimikai és fiziognómiai jellemzésében tehát egyetlen pontra térünk, mely hasonló MANTEGAZZA PAOLO meghatározásához, hogy t. i. a svájczit embert *csak nyílt tekintete jellemzi* — 1. p. 28.

De azért mégis lehetséges a magyar arcznak bizonyos másnemű, általánosabb értékű meghatározását is adni.

Az ú. n. komplexióra vonatkozólag, a népszájon élő szálló ige találó meghatározás, mely így hangzik: „Se nem szőke, se nem barna az igazi magyar fajta“. Oly forrás, melyet nemcsak a szerző tekintélye, hanem eljárásának kritikai volta tesz kiválóan becsessé,¹ a honfoglaló magyarságról anthropologiai értelemben azt mondja: „Általában véve *kicsi, barna emberek voltak* . . .“ Az bizonyos, hogy szerfölött nehéz e jellemzés fokát és értékét pontosan meghatározni.

A TÖBBI JEGY.

A magyar arcznak nincsenek kirívó faji jegyei, a minő a tót arcz kiálló pofacsontja, ázsiai fajoknál a ferdemetszésű szem, az ellapuló orr, stb. Egyáltalában a magyar közrend férfiainak arcza nagy átlagban megfelel a férfiszépség európai fogalmának; kifejezéséből hiányzik a lágyság, annál erősebben nyilatkozik meg a határozottság és az önérzetesség. Az orr sokszor igen nemes formájú; átlagosan fejlett. A hajzat és szőrözet átlagosan véve erős fejlődésű.

Mint atavisztikus jelenségek azokból a főbb részekből, a melyekből a magyar alakult, előfordul ritkán az erős pofacsont, a messze szétálló szem és a rövidebb, érezhetően pisze orr. Ezek az atavisztikus jelenségek okai annak, hogy idegen kutatók oly rokonságokra is hivatkoznak, a melyeknek bizonyítása lehetetlen, s a melyeknek alapja a puszta látszat.

¹ PAULER GYULA: „A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt.“ II. kiadás. Budapest, 1899. I. p. 3.

II.

A MAGYAR NÉP JELLENÉ.

A KIFEJTÉS.

A magyar nép jellemét meghatározni és megírni szép és igen fontos feladat, mert a jellem meghatározásán át világossá kell válnia sok oly vonásnak, mely azután visszasugárzik arra a szakadatlan sorra, melyet a honfoglalástól a jelenig psychikai és ethikai alapokon megalkothatunk.

De a föladat szerfölött nehéz. Előzményei, kivált a régibb korra vonatkozók, irodalomban és művészetben alig akadnak. Az összehasonlításra alkalmas rokonanyag csak töredékekben kínálkozik.

Megjegyzem, hogy mindez arra a közrendre vonatkozik, mely a magyarság zömét alkotta, s a melynek határozott jelleme fentartó befolyást gyakorolt az idegen hatásnak leginkább kitett vezető elemre is, mely természetyszerűen a zömre támaszkodott, ennek tartalmából merítette saját erejét.

A képzőművészet, különösen régibb vonatkozásokban, semmit sem hagyott reánk olyat, miből a magyar közrend bensőbb életére következtethetnénk.

A jelen képzőművészete az ú. n. „festői“ hatásokra törekszik és jobbadán azon van, hogy e czímen a toprongyost és a duhajkodó, czifra alkoholikust állítsa szemünk elé: a magyar nép jellemzésére pedig egyik sem igaz.

A legnemzetibb íróink műveit „diszító“ illusztrá-

cziók legtöbbje, akár az arczot, akár az alakot nézzük, akár azt, a mit GRATIOLET nyomán a testmozdulat symbolikájának nevezünk, csak ruházat és a helyszín szerint valahogy magyarok.

Az a magyar festő, a ki szeretettel, odaadással alapos tanulmány tárgyává választotta volna a magyar népet és intim vonásaiban törekedett volna e népet és lényét megjelenés és cselekvés szerint sorozatosan elélni állítani, az még nem jelentkezett.

Az irodalommal sem állunk sokkal különben. Régibb vonatkozású, a zömbe benyomuló, tudományos értékű — ha teljes megbízhatóságot kérünk — nem akad. Az újabb keletű, minden „összehasonlító“ módszer daczára felszines, a „gyors irodalmi termelésre“ irányított; hozzá anyagi ereje csekély, a mi a kutatás kitartó voltát, így mélységét is nagyon érezhetően korlátozza.

EÖTVÖS JÓZSEF a „Falu jegyzője“-ben egy korszak sebére érintette hatással, de nem származtatta le alakjait; nem is lehetett feladata. Az újkori szépirodalom, mely a népiest felkarolta, színezi és a jellemzés gyöngéit népies szólamokkal igyekszik pótolni, inkább palástolni.

Ha ezekből ki akarnók hámozni a magyar nép jellemének azt a magvát, a melylyel visszakövetkeztetni lehetne az államalkotás és államfentartás föltételeire és ezeknek e maggal való azonosságára, úgy a cél nem érhető el.

Ilyen körülmények között nincs más módunk, mint bizonyos élő, vagy, ha ma már elenyészett, de a közelmúltban még megbizonyított nyomokon a messze múltak felé elindulni és azokból a magyar nép ősi jellemére következtetni.

Keljünk tehát útra.

NOMÁD ÉLET.

Nem a krónikák sokban bizonytalan állításai, hanem a magyarságnak a közelmúltban, részben a jelenben is folytatott élete, ennek mozzanatai; csoportosulása, felosztása világosan arra oktat, hogy a magyar nép az ősiségben *nomád* életet élt, s hogy jellemének kialakulására a nomád vándoréletnek volt legfőbb és leghatározottabb hatása.

A nomádságot jellemző törzs- és nemzetségi szervezetnek nem annyira nyomai, mint világos tanúságtételei még ma is kiválnak, így észrevehetőek is.

A teljesen, vagy nagy többség szerint egyazon családi nevet felmutató falvak; a tanyarendszernél a sokszor népes, egyazon családi nevű, *törzsök*-nek is beillő egységek által való megszállása bizonyos területeknek; a *sorok* szerint való megszállás, mely egyes sorok más-más családi nevet viselnek; a *hadak* szerint való, egyazon családi nevet viselő csoportok megkülönböztetése: ezek mind az ősi nomád élet maradványai, így tanúságtételei is.

SÁTORFA, ŐRFA.

A míg a vezető elem, mint dinasztia, pontokat szállott meg az elfoglalt területen s ott megvetette lábát, nemzetségének gyökereit pedig lemélyítette, addig a zöm „fölytötte“, majd „fölszedte sátorfáját“. Időleges foglalását megjelölte csóvásfával, majd őrfával; ha pásztor, ha halász: így cselekedett. A betolakodónak pedig odakiáltotta: „szedd a sátorfádat!“

Honnan tudjuk ezt? A csoportosuláson kívül éppen magából az ősi szólásmódból: „fölytötte — fölszedte a sátorfáját“, vagyis: „megtelepedett időlegesen, tovább ment“. És tudjuk onnan, hogy a múlt, XIX. század közepe táján még dívott az időleges

nomád pásztorélet s a halász is folyómentén vándor-útra kelt.

A vándor-cserény fedett sarkának neve „sátor“, a beteg marhának külön „marhasátra“ van. Fejérvármegyében, Sárbogárd körül akadtak igen öreg férfiak, kik a háromosztatú ősi izik — putri — bejáró részét még „sátor“ névvel jelölték. A halász vándorútján sátrat ütött. Az ú. n. „enyhelyet“ alkotó könnyű, sokszor éppen csak tákolt, szállítható szerkezetek, tűzvédők és szélfogók, mind könnyen mozgók, helyet változtatók voltak és ilyenek, kevés ponton bár, de ma is.

SZABAD FÖLD.

A legújabb megbízható kutatások¹ arról tanuskodnak, hogy a földbirtok, mint magán- vagy egyéni *tulajdon*, nálunk sokszorosan *új keletű*; hogy a foglálás és újból föladás még a közelmúltban is folyt. Mindezek a mozzanatok félreismerhetetlen jelei, sőt bizonyítékai annak, hogy a magyar nép legfőbb foglalkozási köreiben, a melyektől fönmaradása lényegesen függött, zöme szerint és az elfoglalt terület — különösen az Alföld — természeti sajátságaihoz alkalmazkodva — *nomád volt* és úgyszólván napjainkig is, a töredékek tanúsága szerint az maradt.

NOMÁD REND.

A vándor-cserény költöztetésének rendje, hatáságilag megerősítve, még a múlt XIX. század második felében is világosan mutatja az észszerűen megállapított egymásutánt és így az ősi vándorlás rendjét is.² Elől megyen a ménes = lovas haderő; következett

¹ TAGÁNYI KAROLY iratai; átvette MEITZEN is nagy művébe: „Siedelung und Agrarwesen etc.“ III. p. 581. és tovább.

² Ennek és hasonlóknak bizonyítása majd csak az „Ősfoglalkozások“ könyvében adható. Itt csak annyi, hogy a megállapítás hatáságilag Kecskeméten sikerült.

a gulya = élelem; azután a cserény = sátoztábor, azután a czókmók = ingó vagyon; végre az apróság, a mi a védelemre leginkább rászorult és kimélendő volt.

A kimutatott sorrend tanúsága szerint, de a dolog természetében is gyökerezve, a lovas haderőn, innen a lovon fordult meg minden: a foglalás, a megtartás, a védelem és egyéb. Innen ered a ló kiváló megbecsülése, mely napjainkig is fenmaradt. A lovasgazda *rangban* elébe vág az ökrösnek s a csikó az egész magyar háznép becéje. Ezek döntik el a *lovas nomád* jelleget. A *vagyon* mértéke a szarvasmarha volt s az ma is: két-, négy-, hatökrös gazda.

PATRIARCHÁLIS SZERVEZET.

A népeket ismertető komoly irodalom megegyezik abban, hogy a nomád népeknél szükségképen uralkodó patriarchális rendszer nemes ethikai tartalommal bír és föltétlenül konzervatív, éppen azért jellemalkotó, sajátossága szerint öröklődő.

A véneknek, a sátoralja fejének föltétlen tisztelete, az életkor szerint való alárendeltség, az önérzet, a becsületesség, a vendégszeretet, a józanság, a gyöngébbnek istápolása és védelme, a cseléddel, állattal való szigorú, de emberséges bánásmód és sok egyéb, mind a nomád sátrakat lakó erény és rásugárzik az egykoron nomád magyarság mai jellemére is; jellemző a tisztes korral növekvő hallgatagság nagy erényével egyetemben.

TERMÉSZETI SAJÁTSÁG.

Ha most már azt vesszük hozzá, hogy a magyarság nomád életének területe kiválóan a magyar Alföld volt, melynek kanyargó menetű, áradó folyórendszere óriási rétségeket, a nádasok rengetegeit, a mocsarak, ingoványok egész világát teremtette és táplálta, és

hogy a magyarság ehhez a világhoz alkalmazkodott, könnyen belátható úgy megközelíthetetlensége, mint kitéréseinek biztonsága, ha az idők folyamán a vesze-delem mégis megkörményezte.

Ezek a természeti sajátságok magyarázzák meg azt, hogy a nép a legnagyobb dúlások alatt is megmaradt és azt is, hogy jellemében — mert szokásaiban is — megrögződött: a hatalmas természeti viszonyok elkülönítők, elzárók, így a régit fentartók voltak.

Tudnunk kell, hogy a rétség, nádas, a mocsár és az ingovány a népnek valóságos tápláló dajkája volt, mely fedelet, tüzelőt, állatjának buja legelőt, a vészbe és varsába halat adott; felkinálta a fészkelő madarak töméntelenségének tojását, majd fiát; az emelkedettebb hely szigetét alkotott, melyet csak az közelíthetett meg, a ki a járást pontosan ismerte; másnak az út biztos halál volt. A szigetre szállott ki a rétségbe „kicsapott“ szilaj gulya, szilaj ménes, vad konda és kemény fagyok idején ott gondoskodott róla az ember. Itt fejlődött a magyar *pákász* ősi alakja, mely még a mult század első felében is a legszabadabb nomád életet folytatta.

TERMÉSZET ÉS JELLEM.

Mindez és még sok egyéb, hatalmasan reáhatott a magyar nép jellemének kialakulására. A természettel és tüneményeivel való szoros viszony ráoktatta számos jelenség helyes megítélésére s értelmet fejlesztett ott, a hol más népeknél a tudatlanság csak babonát szül.

Ez a természetben, életmódban gyökerező sajátosság volt az, a mely a magyar népben hosszú századokon át megtartotta és mélyen meggyökerez-tette tulajdonságait, azokat is, a melyek egykoron

államalkotóvá, az idők folytán államfentartóvá tették, a melyeken szokásaihoz való ragaszkodása, hatalmas önérzete nyugszik, a mely megalkotta szeme kifejezésében, mondhatni sugárzásában, az összes alkotórészek egybeforradását és egybekapcsolását.

ŐSI SZERVEZET.

Semmi kétség, hogy akkor, a mikor a magyarság még teljesen nomád életet élt, törzsi szervezete volt, s hogy a törzsöket úgyszólván csak az egyazon-fajúság s az ebből folyó egyneműsége az életmódnak és a köznek vehető szokás kapcsolta össze, a törzsek tehát egymagukra nézve, vagyis egyenként függetlenek voltak. Ebben az ősi szuverénításban kereshető annak a hatalmas önérzetnek gyökere, mely a magyar népet jellemzi és ékesíti, de a mely idők folyamán a kialakult társadalmi létben és keretben sokszorosán túlságba is vezetett, itt-ott el is fajult. Ez is kilövel a magyarság szeméből.

Ha az Alföldre, értve a síkot legészakibb végződvényéig, még most is rávetjük pillantásunkat, legtöbb falva, sőt némely városa is, sajátosan elhelyezett ház-soraival emlékeztet a magyarság haditáborozására;¹ a kifejlődött tanyarendszert, mint atavisztikus alkotmányt pedig — ahhoz a szellemes mondáshoz alkalmazkodva, mely szerint az építészet díszességével keményre fagyott zene — azt a tanyarendszert elnevezhetjük a magyarok megfagyott nomádságának.

Mint egykoron az egyes törzsek és ezek keretében a sátorok patriarchális szervezetökben föltétlen önkormányzati, mondhatni szuverén egységeket alkottak, azon módon a mostkori tanya, avval a különb-

¹ Ezt elsőnek HELLWALD jegyezte meg.

séggel, hogy a legújabb kor közigazgatási irányzata az önállóság rovására összefoglaló szervezetet iparkodik adni a szétszórt egységeknek.

De azért a tanya ma is egység; belső szervezete, akár az ősi sátoraljáié, patriarchális; a gazda a tanya feje, kinek a nagyasszonytól a pólyásig, azontúl a cselédség és minden föltétlenül alá van vetve. Ha a gazda a nagyasszonnyal indul valamerre, ő jár elől, az asszony pár lépéssel hátrább utána; a gazda viszi az ékebb bakót, az asszony dologidőben a terhet; összejövelekre semmit, ekkor az ura kiméli. Legény, leány nem vághat elébe a család fejének.

Patriarchális rendszer állott fenn a közrenden gazda és cseléd között is: egy tálból étkezett a felnőtt cseléd a gazdával; cseléddé csak kötelességei tették. Ebből fejlődött ki az a jelenség, hogy a magyar *cseléd* nem vált be uraságnál *szolgának*, belsőnek éppen nem; mert önérzete visszatartotta a szolgai alázatosságtól, a feltétlen meghunyászkodástól. Itt csak egy kivétel volt és van, a mely jellemző világot vet a lovas nemzet ivadékára: a magyar a világ első kocsisa, erre büszke, rajongva szereti a gondjára bízott lovat s érzi a rábízott drága jószágért, de gazdája biztonságáért is vállalt felelősséget. A jó kocsis sokkal közelebb is áll a gazdához a legjobb béresnél.

Haladjunk immár tovább.

A TANYÁS.

A gazda a tanya egész életének sarokköve, tengelye, abszolút uralkodója, de csak kivételesen zsarnoka; háza vezetésében a magaszőrű emberek erős megszólásának van kitéve, a mire a magyar ember szerfölött sokat ad; ezt „nagyon szivére veszi“.

Mindig abban a meggyőződésben élek, hogy a

sátorban, a tanyán és az ősfoglalkozások alkalmatosságában a főnek abszolút rendelkezési hatalma, nagy tekintélye gyökerezett meg oly mélyen a monarchikus szervezethez való ragaszkodást, *mint congruens intézményt*. Erre még visszatérünk.

ŐSGYŰLÉS.

A közös érdekek gondozására nézve oly őseredetű intézményt gyanítok, mely csak a közelmúltban vesztett ki teljesen; de a múlt XIX. század utolsó harmadában még megvolt. Ez az intézmény az „*ösgyűlés*“, mely a mostkori „plebiscitum“ mása; sőt ennél is mélyebbre ható. Fontos közügyben t. i. a hol a *közbizalom* föl volt vetve, nem a törvény- vagy bármely jogszokás alapján *jogosultak* többsége döntött, hanem a *nép szava*, értve az érdekelt *nép egyetemét*: férfiak, asszonyok, mindkét nemű ifjúsága, le a gyerekekig; ezeknek megegyezése határozott.¹ Az ösgyűlés mindenkor teljes nyilvánossággal „az Isten szabad ege alatt“ tartatott meg; vezetett az, a kinek ahhoz való esze volt, a kiről ezt általánosan tudták, a kiben éppen ezért a közbizalom összpontosult.

A mióta a tanyák városi központokhoz tartoznak, közérdekben ezekhez vannak vonva, az igazi közügy azokon a bámulatos találkozókon dőlt el, a melyek vasárnapokon délelőttönként a székház előtt állottak össze.

Ott dőlt el a közügy; noha csoportok alakultak a „hozzaállókiból“ s a vagyon szerint rangosabb a rangosabbal állott össze. Innen a „*jöttment*“ föltétlenül ki volt zárva.

¹ A XIX. század nyolczvanas éveinek elején engem még ösgyűlés jelölt Szegeden képviselőnek.

A JÖTTMENT.

Ez a „jöttment“ rendkívül fontos és jellemző a magyarság felfogására nézve, mert világosan mutatja, mivel és hogyan védelmezte meg magát a magyar nép az elvegyülés s így ethikai elgyengülés veszedelmétől, a melynek földirati és nemzetiségi elhelyezésénél fogva, különösen pedig áramló idegen tömegekkel szemben mint sokszor kisebb szám is századok során ki volt téve.

Ha ez a „jöttment“ eredetileg talán inkább csak azokra a merőben idegen eredetű elemekre volt is értve, a melyek betolakodtak, vagy — később — a magyarság nyakára küldettek, védekeztek azért a legmagyarabb pontok egymás ellenében is. *Debreczen* még a legközelebbi múltban sem fogadta be — különösen társadalmi bizalmi állásba és körbe — azt a magyart, a ki a Basahalmon túlról vette eredetét. Ott élhetett, iparkodhatott, még boldogulhatott is; de a telivér debreczeni czivis szemében „jöttment“ maradt. És még ivadéka is, noha már a Basahalmon innen született, származás szerint csak „jöttment“ ivadéka volt. A kivételek mindenesetre ritkaságok voltak, azok talán ma is.

FELVÉG, ALVÉG.

Azok az engesztelhetetlen ellentétek, a melyek tiszta magyar falvakban a „felvég“ és „alvég“ között fennállanak és még az összeházasodást is kizárják, szintén erre a sorra tartoznak. Ilyen úton és módon fejlődött ki a mai, az erők egyesítésére törekvő áramlattal szemben, még pedig ősi eredetből, a „partikularizmus“, a részekre való bomlás, mely nem is kedvezett soha nagy társadalmi feladatok megoldásának; de a nemzet sajátos helyzetében, a történelem folyásában minden idegen erőszakkal szemben, még mint

a tűrő — passzív — védelem leghatalmasabb eszköze is bizonyult be. Így sokban hozzájárult az aránylag mindig kis számú nemzet fenmaradásához.

Itt és ezekben találja ápolóját az az ősi önérzet, a melyre nézve naplómban 1899 szeptember 4 és 5 alatt egy szegedi tanya életének megfigyelése alkalmából, a gazdával folytatott beszélgetésből kelve, a következőt jegyeztem föl: „Ezek az emberek emelt fővel állanak meg király, herczeg vagy bármi földi hatalmasság és rang előtt, habozás nélkül folyamodnak a szóhoz, bátran ejtik, mert érzik, hogy a maguk tanyáján éppen oly urak, mint amazok a magukén, *ha — van nekik.* De csakis akkor!”

PÁSZTOR ÉS KIRÁLYNÉ.

De ez nemcsak a tanyásnál, ki sokszor 100—200 holdnyi birtoka kellős közepén lakik, így a maga nemében uralkodó, hanem az alsóbb fokon is így van. Erre nézve élesen jellemző példa az ezredéves kiállítás egyik pásztoremberének, öreg DOBOS SÁNDOR, Kecskemét városa bugacz-monostori cserényes gulyásának magatartása b. e. ERZSÉBET magyar királynéval szemben, ki távollétémben FERENCZY IDA magyar felolvasónője kíséretében ellátogatott pásztoraimhoz. A mikor később felkerestem a pásztorokat, feleségem és az öreg DOBOS között ilyen párbeszéd folyt:

— Igaz az, hogy Ő Felsége a magyar királyné itt is járt?

— Igaz hát.

— És beszélt vele, Sándor bácsi?

— Beszéltem hát.

— Hát miről?

— Azt kérdezte, hová való vagyok, meg aztán hány esztendő nyomja a vállamat? El is mondtam,

hogy 48 év óta vagyok Kecskemét városa gulyása; ő meg rámondta, hogy bíz' az derék dolog.

— De hát nem félt?

— Már mitül féltem volna?

— Mégis csak nagy dolog egy koronás királynéval beszélni! Hogy is beszélt csak?

— Hát éppen úgy, mint most a nagyságos aszszonynyal.

— Hát FERENCZY IDÁ-val beszélt?

— Akkor nem; de aztán magára gyött ki ide.

— Hát mit csinált?

— Ide ült le a gúnyás padra, aztán beszélgettünk.

— Szivesen maradt?

— Szivesen hát, hiszen nem is valami gyöttment, mer Kecskemétről való.

Mindez a legnyugodtabb hangon folyt és látszott, hogy ez az öreg pásztorember az egész dolgot nagyon természetesen találja. Abban a „gyöttment“-ben nyilatkozott meg saját önérzete is.

TANYÁS, PÁSZTOR ÉS HALÁSZ.

A kezdetlegesebb fokon, a hol a nomád állapot még nem dermedt meg végleg: pásztornál, halásznál egészen egybevágó volt a rendszer. A bokor elejének, a cserény számadójának föltétlen hatalma volt. Mindenben oly szabott sorrend uralkodott, mely még az étkezésnél is nemcsak az egymásutánt, hanem az eledel részeit is kinek-kinek megszabta.

Ha idegen közeledett, a főember rászólt az előtörő ebre; ekkor elébe ment a jövevénynek, üdvözölte s felhívta, kerülne beljebb. Az üdvözlés kéznyujtás volt, a kalaphoz senki sem nyult; épp oly kevéssé, mint nem veszi le turbánját a török.

A fejlettebb fokon a háznál való fogadás tisztét, szintén a vendég elé való menéssel, a család feje teljesítette; az asszony, ha a konyha küszöbéig jött, tovább soha; a küszöböt nem lépte át. Az asszony tiszte csak a vendégszeretet gyakorlásánál következett.

Étlen-szomjan senkit sem bocsátott el gazda, halász, pásztor a tanyájáról, enyhelyéből és cserényéből; ha meghálásra került a dolog, a legjobb hely a vendégnek jutott okvetetlenül.

Ezek az egyszerű emberek csodálatraméltó komolysággal és méltósággal, valóságosan „reprezentálnak“. Nem kíváncsiak, nem alkalmatlankodnak kérdésekkel, mindenkor beérik avval, a mit az idegen magáról és szándékáról maga mond. Igen éles megfigyelésre vall egyik irónknak¹ az a megjegyzése, hogy „a magyar mezei ember nem kíváncsi, nem törődik azzal, a mi nem az ő dolga, nem is megy oda, a hova nem hívják“. Valóban így is van. De baj esetén, hívásra készségesen előáll és szívesen segít.

Ezek az emberek tiszteletet tudnak tanusítani, alázatot soha — és semmi hízelgő szavuk nincsen; komoly, elismerő és virágos, sőt humoros az van.

Jellemző és kiválóan szép az a meghívás, a melylyel a Duna utolsó vándorhalász bokra megtisztelt volt, a melynek közelében horgásztam. A mikor délebedre a halászlé a gyepen tálalva volt, felém jött nem ám a futosó, a bokor legkisebb embere, mert hiszen megtiszteltetésről volt szó, hanem jött az öreglegény *követségbe* és ezt az üzenetet hozta: „Tisztelteti az urat a mestőr és ha nem vetné meg szegénységünket, szívesen látja egy kanál halászlére“. A mester

¹ Eötvös Károly irataiból.

érdemes követet küldött, evvel megtisztelte a meghívottat; de ő maga nem mozdult a helyéről, evvel bizonyította önérzetét. Ezt a dolgot szebben és méltóságosabban elvégezni nem lehetett volna s ilyenekben népünk valóban páratlan.¹

Az alázatoskodó könyörgést ezek nem ismerik és ismét éles megfigyelés eredménye az, hogy: „A magyar faj nem imádkozó. A kéregetés nem természete, még Istenhez is röstel minduntalan könyörögni“.²

A JELLEM ISKOLÁJA.

A kérdés most már az: mi a magyar mezei ember jellemének az ősi öröklődésen felül iskolája, fejlesztője?

Nincs nép, melynek gyermeke oly korán kerülne a nagy és súlyos felelősség iskolájába, mint a magyar gyermek.

Alig hogy a kis leány a fűzvesszőt meg tudja suhogtatni, már kezére bízzák az egy folt ludat, a melylyel kiszáll a libalegelőre. Egy falat kenyér és valami kis hozzávaló, kendőbe kötve, ez az egész napra való eleség. És a gyermek megfélekez a korával járó mohó vágyat: csak akkor nyúl az eledelhez, a mikor az evés ideje bekövetkezett. Ebben nagy fegyelmező hatalom rejlik, mely a jellem alakulására irányadó.

Ez a kis 6—8 éves teremtés felelős a kezére bízott jószágért; meg kell védenie a sólyomtól, sástól, kányától; meg kell óvni az elszéledéstől, a kártételtől. Ez a gondoskodás iskolája. Megfigyeli állatját, megkülönbözteti minden tulajdonsága szerint az egyest a többitől; megfigyeli szokását, táplálékját s

¹ V. ö. „Magy. Halászat Könyve.“ I. 442.

² Eötvös Károlynál.

azontúl mindazt, a mi körülötte él. Ez az értelem iskolája.

A fiú 7—8 éves korában szőrin üli meg a lovat, kiviszi párosan a legelőre, már éjszakára is. A felelősség és bátorság iskolája ez. A lovat hajnalban haza kell hozni, az éjszaka csöndjében, a magánosságban félni nem szabad.

A korai szőrin való lovaglás teszi a magyart Európa legjobb lovaskatonájává, egyáltalában lovasává, mert ettől származik az ú. n. *mély ülés*, mely szép és biztos is. Ez a lábszárcsontoknak, medenczének, de a gerincoszlopnak is bizonyos alkalmazkodó alakulásától függ, mely akkor a legtökéletesebb, a mikor a gyermek még idomítható csontvázán keletkezik. Kell, hogy e viszony anatómiailag meghatározható legyen.¹

Más lábas jószág mellé adva, ez a fiú kiszáll hajnaltól alkonyatig; elesége szegényes vászontarisznyájában; legyőzi vágyát és mohóságát és csak akkor nyúl az eledelhez, a mikor annak ideje van. Értelmét fejleszti a csillagok serege, a „jó fű“ ismerete, a mező apró állatvilága, a rábízott jószág minden sajátsága, tulajdonsága s ennek révén fejlődik ki az a bámulatosan éles megkülönböztető tehetség, mely lehetővé teszi a juhásznak, hogy százakra menő nyájának minden egyes darabját, egyéni tulajdonságainál fogva megismerje, a számadó gulyásnak, hogy az egyes állatot egyénileg és gazdája szerint biztosan fölismerje akkor is, ha a gulya állománya ezrekre rúg.

Innen van az, hogy a magyar a világ legelső

¹ Csak sajnálni lehet, hogy az „összehasonlító anatómia“ magyar tan-székei még nem neveltek erőt, mely ily finomabb, a messze múltakba is visszavágó vizsgálatokban találta volna meg hivatását.

pásztor, legyen bár csikós, gulyás, kondás vagy juhász, mindig elsőrendű. Legfőbb és legbecsesebb tulajdonsága a hű gondozásra való hajlam. Nincs a természetnek az az égháborúja, fürgetege és vihara, mely a magyar pásztorembert őrhelyéről elmozdítsa. Gondosan ügyel arra, hogy a „jószág ne törje egymást”; hogy „jófüves” helyen legeljen; hogy itatóhoz jusson; hogy „megdelelhessen” stb. A magyar pásztoreMBER ismeri a jó és a mérges fűvet, a jó és a rossz vizet, állatjának minden ellenségét, le a legyek világáig; és nem egy jól ismeri a bogárság bonyolult átalakulását is.

A magyar ember elsőrendű állattenyésztő, ki a fajválasztást és tulajdonságok fejlesztését érti. Elsőrendű állatismerő, hibákra és kiválóságokra, korra stb. egyaránt.

Órája derős időben a csillagok járása, ha borult az ég, állatjainak viselkedése. Időjóslása legtöbbször észszerű — ha északnak száll a téli vadlúd = meleg idő várható, ha délnek száll, hideg következik stb. Meg tudja nevezni minden állatjának testrészeit, színét, jegyeit, ezeknek eltéréseit, a juh kivételével minden állatját néven szólítja. Ismeri a szabadban körülötte élő állatokat, azoknak életmódját, szokását, és nem költ reájuk semmiféle csodás, babonás tulajdonságot. Mindez és még sok más tulajdonság világosan reá vall a természettel közvetetlenül és folytonosan érintkező *nomádok ivadékára*. Egészen hasonló a halász is.

Mindezek és egyéb foglalkozási köreibben hasonlóknak tömérdeksége, éleseszűvé teszi a népet, roppant anyagot nyújt helyes hasonlatok alkalmazására és logikus kifejtésére.

A SZEMLÉLŐDÉS.

De hát ez a nomád természettel egyező szemlélődő hajlam, utóbb megrögzött jellemző tulajdonság, nagyon éreztette és érezteti mind e mai napig káros hatását is, főképen abban, hogy a magyar a folytonos szemességet és iparkodást követelő foglalkozást, a minő a kereskedéssel és az iparral jár, nemcsak nem kedveli, hanem sokszorosan magához illőnek sem tartja. A természet törvénye előtt meghajlik ugyan és ekkor hihetetlen munkát végez; de a mint ez megvan, visszaesik szemlélődő állapotába és csak a szükség vas kényszere alatt lát munka után. Legföltünőbb bizonyítéka ennek a jelenségnek a mezei munka. Magyarország búzatermő területének megművelése és az aratás, mint egyazon népréteg izomerejére nehezedő munka, egyáltalában a legnagyobbak és legnehezebbek közé tartozik; különösen az aratás, mely rövid idő alatt elvégzendő és halogatást nem tűr, mint munka nagy és szerfölött súlyos. Ám a magyar, a természet kényszere alatt „*neki-fohászkodik*“ és bámulatosan elvégzi; de mindenképen azon van, hogy ez a nagy munka fedezze az egész év szükségletét. A mi a két aratás között idő marad, az is dolog — de nem iparkodás ideje. Nemzeti ipara, mely kezében van, csak az, a mi az egykori nomád állapottal egybevág: saru, irhás-öltözet, szűr-, nyereg- és szíjjártó munka, a melyekben elsőrendű; de pontatlan, halogató, még pedig mindig a föld érdekében. Mint iparosnak is nem iparának kifejlesztése, hanem földbirtok szerzése — legalább egy kis szőlő — jár az eszében és mihelyt ez megvan, mind hűtelenebb lesz a szerszámhoz. A magyar ember földéhsége hihetetlenül intenzív s ezen át fejlődik ki egész hazaszeretete.

A folytonos iparkodást föltételező kereskedést a magyar mindig lenézte, még legvilágosabb haszna, érdeke ellenére is másra, idegenre bízta. Ezek is a *nomád lelkiület* megnyilatkozásai.

A HASONLAT.

A tapasztalatilag szerzett sok biztos tudás is hatalmasan hozzájárul az önérzet fejlesztéséhez és talán ez válik forrásává és rúgójává annak, hogy a magyar szereti a dolgoknak, tárgyaknak saját emberi voltával való viszonyítását.

Ladikjának van orra, dereka, fara; korsójának van talpa, feneke, hasa, nyaka, szája, ajaka, füle és csöcse; kaszájának van orra, álla, öle — a nyélnek az a része, mely kaszáláskor a kaszás ember öle tájára szolgál stb.

És igen élesen jellemző a hasonlat keletkezésének villámgyorsaságára a Csallóköz tanácsbeliének kérdése és megjegyzése, a melyet iskolalátogatáskor Magyarország térképe magyarázásánál a Duna folyására nézve tett.

Vácز tájára mutatva azt kérdezte:

Kinek *hajt* a Duna *térdet*?

Tehát a Dunának a nyugot-keleti irányból az észak-délibe való, csakugyan térdelésszerű irányváltoztatását azonnal az emberi lábbal és térdben való hajlásával viszonyította. És arra a felvilágosításra, hogy:

Vácznak!

Azonnal megjegyezte:

„Akkor mi — a Csallóköz — éppen a Duna *vitézkötésében* vagyunk!”

A vitézkötés a magyar nadrágon a czomb felső részére esik, alakzata a térdfelé csúcsos, éppen úgy,

mint a Csallóközé Vác felé. Az egész tökéletesen magyaros felfogásra, észjárásra vall és azonnal keletkezett.¹

A magyar nem kerüli a verekedést; de nem bosszúálló, nem orgyilkos és nincs eset följegyezve, hogy áldozatát megkínozta, kínjaiban gyönyörködött volna.

BETYÁRÉLET.

Maga a magyar betyárélet, melynek gyökere nem is valami természeti gonosz hajlamban, hanem inkább bizonyos kényszerekben — katonafogdosás, erőszakos elnyomatás, mély megbántás hatalmasok részéről — rejlett, egyetlen vonásában sem hasonlított például az olasz brigantaggióhoz. A leghíresebb magyar betyárok nem voltak öldöklő, kegyetlenkedő banditák.

Ellenben a legnagyobb mértékben ki volt fejlődve bennök a portyázó, rablásból is élő nomád egész jelleme. Kitűnő lovasok, biztos lövők, a táj alapos ismerői, leleményesek és ravaszok; ezen az alapon ki tudtak használni minden előnyt. Érzékeiknek élesége és finomsága bámulatos volt. A nagy betyárok és haramiataírsaik nem is annyira a társadalom, hanem a hatalom ellen keltek; a legnagyobb vakmerőséggel megütköztek a hatalom embereivel és mesterek voltak a síkon való eltűnésben, melynek minden hullámát ismerték. A betyáréletbe egyszer belekerülve, a társadalommal szemben a szükség bírta őket erőszakra; a hatalommal szemben a végsőig menő önvédelem. És az, hogy a kis embert nem bántották, szövetkezve avval, hogy harczuk sokszor gyűlött, idegen hatalom poroszlói ellen folyt, vakmerő volt,

¹ Ezért az éppen oly jóízű, mint jellemző adatért BARTONIEK GÉZÁ-t, az Eötvös-kollégium igazgatóját köszöntöm.

sőt sokszor nagy hősiesség színét viselte magán: mindez a magyar népet a nagy betyárok bámulójává tette. Ez a bámulat fakasztotta a nép költészetre hajló lelkét szóra, dalra is.

De ha a jelenség lényegét vesszük, úgy fogjuk találni, hogy a nép, maga is érezve az idegen hatalom nyomását, mely sokszorosan kényszerben, zaklatásban, igazságtalanságban, önérzete meggyalázásában nyilatkozott, a saját elnyomatásán és üldözött voltán át tekintette a betyár helyzetét és összekapcsolta a maga érdekét a betyár cselekvésével az ellen, a mi közös gyűlöletük tárgya volt.

SIRVA VIGADÁS.

A szálló ige azt mondja: „Sírva vígad a magyar“. Az bizonyos, hogy vígadásának két legfőbb formája: táncza és éneke mély, benső indulatból fakad, sohasem valami egyoldalú, folytonossággal ráható idegingerből. Képtelenség még el is gondolni, hogy a magyart, mint a különben zárkózott délszlávot, a guzla egy húron való rithmikus, de egyhangú czinczogása lázba ejtse és oly ugrándozásra bírja, mely merő ellentéte rendes kedélyállapotának, a melyre ebből következtetni merő lehetetlenség. És a magyar nép táncza semmitől sem különbözik gyökeresebben, mint a német, tót és oláh táncztól. Füzéres, ugrándozó, rángató, a tánczosnét össze-vissza forgató, emelgető részei nincsenek; a szálló ige értelmének megfelelően lassúval kezdődik és vígba megyen át; a lassúban van méltóság, a víg részben tűz, mely a hevesebb természetű legénynél kurjantásban, némely helyen — kivált a székelységnél — egy-egy ú. n. tánczszóban nyilatkozik. A tánczszó lehet dévajkodó, néha csípős, sohasem durva és — népies értelem-

ben — illetlen. Még a legszilajabb legény is csinyján bánik tánczosnőjével. Nagy alkalommal a korosabbak is tánczra perdülnek és igen nagy tisztességgel, komolysággal járnak. Jellemző az, hogy minden férfinak megvan a maga nótája, s hogy tánczzenében egyáltalában kifejezésre jut a nép kedélyvilága.

TÁNCZSZÓ.

Rendkívül jellemző az érzelmek hullámozása akkor, a mikor az ifjú magyar a leghatalmasabb ösztön, a szerelem hatása alatt áll. Az érzelem keletkezését, tetőzését és a végső kifejlődést a tánczszók gondosabb tanulmányozása adja meg nekünk. A sor ím ez:

Ifjak vagyunk s nem tehetjük,¹
Hogy a leányt ne szeressük.

Ez a szerelem ösztönének és hatalmának kifejtése és most következik a szerelem tárgya, mint érintetlen, „süldő“ leány:

A leányka szóval,
Tejes kása sóval.

Az édesnek tehát se szava, sem sava. Következik az érzelem ébredése:

Egy legény csak hozzányult,
S a kis leány elpirult.

A kifejlődés cselekvésben és az ártatlanságnál természetes következményben nyilvánult. Íme az elhatározás:

Ezt a leányt elkisérem,
Mához egy hét meg is kérem.

De beáll a kedvezőtlen bonyodalom s ekkor:

Mély a tenger, azt jól tudom,
De mélyebb az én bánatom.

¹ V. Ö. KRIZA „Vadrózsák” és ARANY—GYULAI gyűjtései is.

Felébred azonban a férrias dacz:

A kalapom fére vágom,
Kifogok én a világon.

Bekövetkezik ennek túlsága is, mely alatt azonban bánat lappang:

Nem tűnök több bosszúságot,
Tovább rúgom a világot.

Legvégül következik a lemondás:

Szeretem én a babámat,
De még inkább a hazámat.

Ez a végső kifejlődés rokon a PETŐFI SÁNDOR e mondatával:

Szabadság, szerelem,
E kettő kell nekem;
Szerelmemért feláldozom
Az életet,
Szabadságért feláldozom
Szerelmemet.

Természetes, hogy a közrendű magyar legénynél a szerelem és a hazaszeretet más alapból indul, mint a forradalom költőjénél, ki egy nagy korszak eseményeinek kialakulására egész lelkületével hatott és el is fogadta a hazaszeretetért a halált.

A csalódott legény, a közvetetlen felindulás eseteit véve ki, nem ragadott fegyvert, hogy a hűtelent vagy vetélkedő társát elpusztítsa, hanem — különösen régebben — elkeseredésében felcsapott katonának, mi akkor egyértelmű volt a messze idegennel. De az a haladvány, mely a nemzetet a legmagasabb pontra helyezi, tényleg és nemcsak táncszóban, hanem a legkomolyabb formában, a balladában is megvan.

A KRIZA JÁNOS gyűjtötte balladák között a „Ke-

rekes Izsák“-félében a hős a csatába indulva, ily haladványban tünteti fel legbensőbb érzelmét:

Kiontom véremet apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért;
Meghalok én *még ma magyar nemzetemért.*

MONDÁSOK ÉLE.

Haladjunk tovább.

Rendkívül jellemző a lapidáris rövidségű mondasoknak tartalma és ebben a magyar nép elméjének éle, mely kevés szóban az indulat minden formáját és fokozatát ki tudja fejezni. A fokozat, a legenyhébb humortól a legmaróbb gúnyon át a tiszta bölcseségig ér föl.

A táncszóban a legény a tömzsi, vastag leányt így csipkedi:

Édes kicsi, *karcsú* bogom,
Derekadat ölbe fogom.

A cifrálkodó így kapja ki:

Hol a ruha kazimér,
Nincs az asztalon kenyér.

A mi egyértelmű evvel:

Uti cifra, házi rossz.

A megróvó gúny így szólal meg:

Fut a hazugság előtte = mindig hazudik.
Nem keveset iszik, hanem sokszor = korhely.
Hónod alá tedd a nyelved = ne fecsegg, megbánhatod.
Nagy örömmel panaszolja, hogy meghalt a
felesége = képmutatás.

Kormos Pista derék legény,
Egy kötelet megér, szegény = maró gúny.

Tánczol a pap, jégeső lesz,
A szép búzám mind odavesz = nem babona,
hanem intés a hivatás követelte illendőségre.

TALÁLÓS MESE.

Megnyilatkozik a magyar nép elméjének éle a találós mesében, melyben sokszor kedves a játszóság is.

Ha vize van, bort iszik; ha vize nincs, vizet iszik.

(A molnár.)

Nem csinálják, mégis lesz.

(A hasadás.)

Hold elejti,

Nap felkapja.

(A harmat.)

Neked van, nekem is van,

Kertben kis kórónak is van.

(Árnyék.)

Mikor fél a nyúl?

(Mikor ketté vágják.)

Melyik oldalára esik a nyúl, ha meglövik?

(A szőrös oldalára.)

Miért iszszak meg a bort?

(Mert nem kell magnak.)

Melyik oldalán van az ökörnek több szőre?

(A melyikre farkát csapja.)

Hányat tojik a pipiske?

(Hol többet, hol kevesebbet.)

Van leíró találós mese is:

Amoda mén tipetopu = (a szamár patái kopognak)

Hátán viszi genyegúnya = (bundán ül a juhász)

Szeme négy, füle négy, { embernek, állatnak

Körme pedig huszonnégy { együtt.

(Juhász számáron.)

Akad igen mélyértelmű is:

Mi a legnehezebb dolog a világon?

(Várni, nem jönni; lefeküdni, nem aludni.)

Legyen elég a következő *mondásokkal*:

Ki minek nem mestöre, hóhéra az annak.

Reggel táncz, este láncz.

Nagy ember ha botlik, nagyot botlik.

Jobb a kevés enyém, mint a sok másé.

NÉPKÖLTÉS, DAL.

A népköltésről csak annyit e helyen, hogy remek balladákon kezdve, az egyetlen játszi strófát is felöleli; teli van sajátos hangulattal, gyönyörű rithmussal és keleties szinességgel.

Dalaiban még inkább. Ezekben nem a többhangú ének harmóniájára, hanem a tartalomra fektetik a főszúlyt. A bekezdés sokszor, mintha a dal tárgyával összefüggésben sem volna, mégis az; de célzata szerint sokszor igen rejtett és mély értelmű. Arra nézve, a mi a nép eszejárásának, formaérzékének, kedélye alaphangulatának, szóval szellemi sajátosságának megfelel, nincs nép, a mely oly gyorsan és oly teljesen befogadná költőinek megfelelő dalait, mint a magyar, s ha itt-ott idomít, ez inkább a forma rovására esik, az értelemre nem, mert ez ragadta meg lelkét. Ezekkel azonban nem azt mondjuk, hogy változatok keletkezése ki van zárva; akad bőven, mert a népnek sohasem nyugvó alkotó szelleme él és eleven. Ez a szellemi téren is kizárja a merev változatlanságot. Maga a magyar népköltés, szólásmód, példabeszéd stb. egy kimeríthetetlen tenger, melynek legnevezetesebb tulajdonsága az, hogy egyetemes. Nem mutatja azt a sokszor merő ellentétbe menő tagoltságot, a mit más népek szellemének megnyilatkozása nyújt. A mi tiszta népies magyar, az lehet minden, csak szentimentális nem; a miben pedig tetőz, az a sajátos magyar humor, melynek a költészet terén eddig csupán egy föltétlenül magyaros kifejezője akadt, a részben ezért is lefordíthatatlan ARANY JÁNOS. MŰVÉSZET.

Sokszoros állításokkal szemben, melyek a magyartól a művészeti hajlamot elvitatták, vagy azt kétségbevonni iparkodtak, áll az, hogy a magyarnak világosan

megnyilatkozó művészeti hajlama van, mely sajátos és határozott irányban és tehetségben gyökerezik. Az összefoglalások azok, a melyek ezt nyilvánvalóvá teszik. A kifejezett kétségek onnan eredtek, hogy a magyarságot legjellemzőbb foglalkozási köreiből nem kutatta, így nem is ismerte senki.

Ott, ahol a fa és a fém hiányzott, mint a nagy magyar Alföldön még az aligmúlt időben is, a művészet színvonalát ütötte meg igen gyakran a bőrből való fonás és a fonva-kötve való díszítés, mint pásztorművészet. Ott, ahol fa és fém volt, mint a túladunai részben, kiválóan Somogyban és Zalában, ugyanezt a színvonalat ütötte meg a faragás és rajzolva díszítés, szintén mint pásztorművészet. Így mind a két ágazat nomád eredetű.

Merőben dísztelen csak a halász, mert mesterségének egész lénye szerint arra kell törekednie, hogy szerszáma föl ne tűnjék, beleolvadjon környezetébe. Itt nem az ékesség, hanem a furfangig kimívelt célszerűség a döntő, és ez a magyar halásznál tényleg ritkítja párját.

AZ ÖSSZEHASONLÍTÁS.

Az összehasonlítást megnyitjuk azokkal a fejtegetésekkel, a melyekkel a Kelet világhírű kutatója és az élők között talán legalaposabb ismerője, VÁMBÉRI ÁRMİN megajándékozott s a melyeknek teljes tartalma a következő:¹

MAGYAR ÉS TÖRÖK.

„Azokból a szellemi tulajdonságokból, a melyek a

¹ VÁMBÉRI kísérő levelében világosan megjegyzi, hogy a magyar népet tulajdonságai és szokásai szerint nem ismeri eléggé; így összehasonlításában a súly a középpázsiai elemre esik, a melyet alaposan tanulmányozott.

magyarban észlelhetők, a következő mozzanatokat akarom összehasonlítani az általam éveken át tanulmányozott török népekével.

„Ha a magyar parasztot közelebből vizsgáljuk, azonnal szemünkbe ötlík komoly, méltóságos megjelenése, és valahányszor én Középázsiaiban egy már korosabb özbéget, turkománt vagy kirgizet láttam, mindannyiszor feltűnt nekem a hasonlatosság a mi magyar parasztunkkal.¹

KOMOLYSÁG, LOVAGIASSÁG.

„A török ember az ugrálást, a könnyű beszédet megveti, ezt komoly férfiúhoz illőnek nem találja. Megjelenésében, szokásaiban, beszédmódjában, mindenben csak a méltóságot tartja szeme előtt.²

„Valamint a középázsiai törökből bohó, ugrándozó ember nem válik, sőt ezt szégyenletesnek tartja, így van ezekkel a mi parasztunk is.

„A mi közrendű emberünknek egyik főtulajdonsága a lovagiasság, de az evvel együttjáró úrhatnámság is; ugyanez megvan ázsiaszerte a töröknél is.

„A török ember orozva ritkán vagy sohasem gyilkol és nyílt erőszakkal veszi el azt az embertől, a mi neki kell; lopásra nem adja magát; sőt azt mondja: lopni férfiúhoz nem illik!

„Mint lovagias ember megtartja és beváltja szavát és csak a zsarnokság teheti álnokká és cselszövővé.

¹ Igen érdekes az, a mit csak a legközelebbi napokban — 1902. aratáskor — SCT. GEORGE MACAULAY-TREVELYAN közvetlen tapasztalásból a magyar arató-munkásokról mondott: „Mily becsületes, jóságos arcuk van ezeknek az embereknek!” Egy országban sem oly rokonszenvesek a munkások, mint a magyaroknál. Valami *büszkeség és méltóság van az arcukon*. Más országok munkásainál ez nincs meg; azok vagy a túlságig alázasak, vagy arrogánsak. Vasárn. Ujság 1902. 28. szám p. 458. Ez azonos avval, a mit REINHARD asszony már 1806-ban megjegyzett.

² Lásd hátrább a táblabíró jellemzésénél.

„A mi parasztunk nem riad vissza a verekedéstől, jó katoná válik belőle; de olasz bravo nem lesz belőle soha.

ÚRIASSÁG.

„A magyar épp úgy, mint a török, mint úr szeret megjelenni, ritkán hunyáskodik meg előljárósága előtt, szembe néz azzal, a ki előljárója; de tiszteli, ha tisztakezű és törvényes alapon, vagy a bevett szokás szerint cselekszik. Magyarországon a tót és az oláh az úr előtt leveszi süvegét, ezt egyik kezében tartja, míg a másikkal fejét vakargatja.

„A középázsiai özbég megáll kahánja, fejedelme előtt, illedelmesen és bátran beszél és ritkán görbül a háta; azon módon a magyar közrendű férfi is.

„Evvel kapcsolatban áll az is, hogy a török uralkodó faj soha kereskedővé nem válik, a pénzszerzést nem érti és iparos is csak ritkán lesz belőle. Ez, fájdalom, a magyarnál is így van.

„A török mindenütt uraskodik; sőt van példabeszéde, inkább szálló igéje, mely ezt mondja: „Kincset Indiában, észt Európában, fényt és úriasságot Törökországban lehet csak találni.“ Evvel az úrhatnámsággal együtt jár a tétlenségre, sőt lustaságra való hajlandóság is. A török éppen úgy, mint a magyar, ha arra kerül a sor, tud dolgozni, de el is tud sokáig dologtalanul ülni s álmodozva tölteni az időt.

„A keleti ember, a török, a nők iránti tiszteletben kitűnik s ez a magyar természete is; sőt ez a nőt „fehérszemélynek“ mondja; a török is „akbaslik“ elnevezéssel illeti, mi fehér fenyőt jelent és megkülönböztetés a folytonosan a szabad ég alatt élő s éppen azért barnított arcú férfiaktól.

ESZESSÉG.

„A mi az eszességet és elmésséget illeti — akár-hogyan szeretnők kikerülni az öndicsekvést, mégis meg kell vallanunk, hogy a mi magyar parasztunk, összehasonlítva az európai nemzetek parasztjaival, határozottan eszesebb és elmésebb. A franczia paraszt arczán, mikor azon faczipősen a templomba lép, igen kevés észbeli tehetség tükröződik. Még inkább szembe-szökő ez a „Platt“ németnél és nem kevésbé az angolnál is. Az angol közrendűnek szegletes, nehéz-kes modora nem igen vall arra a nemzetre, a mely a művelődésben annyira fejlett; míg nálunk a vágóeszű és elmés paraszt igen gyakran meglep finom észre-vételeivel és józan ítéletével.

„Ha összehasonlítjuk a nép beszédmódját, annak velős mondásait, fordulatosságát másokkal, elmond-hatjuk, hogy nincs Európában köznép, a mely annyi velős mondást, annyi és oly szép, ékes szólásmódot fel tudna mutatni, mint a magyar nép és vele csupán a kelet népeit, különösen a törököt lehet összeha-sonlítani.

„Általánosságban ki lehet mondani, hogy minél messzebbre megyünk keletnek, annál inkább jelent-kezik és növekszik a keleti népek eszessége. A perzsa csak akár a finom franczia, úgy szólítja meg az embert és épp oly ügyes és fordulatos a társalgás-ban. A török azonképen. Ugyanezt a magyar népnél is észlelhetjük. A magyar nép értelmi tekintetben te-temes magasságban áll a körülötte lakó nem magyar elemek fölött. Az erőteljes nyelvezet, a népköltészet a magyarnál teljesen keleti jellegű és kevés akad benne, a mi Európára emlékeztetne.

FÉNY, HAZASZERETET.

„Ugyanez áll a külső fény, a czifraság szeretete dolgában. Ebben is tiszta keletiek vagyunk. A színek szeretetében, a fényűzésben — mint az idézett szálló ige is mondja — egészen a törökre vallunk.

„Szóljunk a hazaszeretetről is. Mindenki szereti azt a földet, a hol született; de a török és a magyar ebben mégis túltesz minden általam ismert népen:“

EREDET, HÓDÍTÓ TULAJDONSÁG.

Számtalan mozzanatból ki lehet mutatni, hogy a magyar nép alaprétegében, a közrendben igen sok oly tulajdonság van, a mely tisztán keleti eredetű és a melynek a nyugathoz igen kevés köze van. Ha azt kérdik, mi ennek az értelme? a felelet nagyon egyszerű. A nép mindenütt konzervatívabb, mint a magasabb rend. Mikor a magyarok ebbe az országba jöttek, az alsóbb magyar néposztály számra igen csekély volt. Bármennyire mosolyogjunk is különben a régi WERBŐCZY szaván, hogy minden magyar nemes és úr, abban semmi kétség, hogy a honfoglalás közben a magyar parancsoló és mindenütt irányt adó volt.

Az élet felfogásában és mozzanataiban a meghódított népek hozzásimultak és így a hódító szelleme, a meghódított népelemekben még igen sokáig fennmaradt. Ennek megfelelőit látjuk Angolországban, a hol a norman hódítók egyes szokásai még ma, száz év múltán is élnek az angol nemzetben — és látjuk Spanyolországban, a hol az arabok egyes szokásai még ma is feltalálhatók a nép alsóbb rétegeiben. Az pedig teljesen világos, hogy a honfoglaló magyarok által Ázsiából hozott keleti szokások még ma is feltalálhatók a magyar nép alsóbb rétegében.

„Nem szabad felednünk, hogy a szokások nem-

csak a honfoglalás idejében kerültek az elfoglalt területre, hanem beszivárogtak későbbben is. Ázsiából még a honfoglalás után is bejöttek a rokon fajok: kunok, besenyők és tatár elemek, a kik fel-felújították a régi ázsiai emlékeket és a feledésbe merülő szokásokat újra feltámasztották.

„Érdekes és fontos pszichológiai tanulmányt lehetne ezekből fakasztani; de csak akkor, ha nemcsak a magyar, hanem a rokon népek szokásait is alaposan ismernők. Semmi kétség, hogy az összehasonlító módszer ezen az alapon sok fontos tényt derítene föl.

ZENE.

„A zenére vonatkozólag is áll az, hogy a magyaroké inkább ázsiai, mint európai. A magyarok zenéjüket magukkal hozták Ázsiából.

„A mi az eddigiekben a népről, a közrendről van mondva, azt az úri osztályra nem lehet alkalmazni, mert ez az idegen művelődés emlőin nevekedve, egészen nyugotivá vált.

VISELET.

„A viselet dolga a következő szempontok alá tartozik. Az úri ruha, mint tudjuk, csak a mongol hadjárat után, tüzetesebben meghatározva, a XV-dik században kezdett elterjedni. Mindaddig, a mint azt a krónikák képein látjuk, tisztán keleti volt a magyar úri ruházat. A magyar közrend bő gatyája, mint tudjuk, szintén régi keletű. A bizancziak történetéből tudjuk, hogy a görög szokások az avarok alatt már elterjedtek Pannóniában, velök a görög ruházat is. Ennek a szoknyaféle bő, görög népruhának, melynek neve „fisztan“, hasonló mása a magyar gatyá, avval a különbséggel, hogy ez utóbbi hosszabb és bővebb s az inge is hosszabb. A szűr, a suba, a süveg és

kalpag· szintén ázsiai eredetű; a sisak ellenben már európai átvétel.¹

NÉPIRODALOM.

„A magyar népirodalom egyik részét tevő találós mesék és mesék annyira egyezők a török irodalombeliekkel, hogy átvételről is lehetne szó. Van gyűjteményekben közel kétszáz magyar példabeszéd, a mely Középázsia népeinek példabeszédeivel teljesen egybehangzó.

SZÁM, KULTÚRA.

„A magyarság csekély számban jött ide be; de műveltsége nagyobb volt az itt talált népek kultúrájánál, a minthogy akkoron egyáltalában nagyobb volt ez Ázsiában, mint Európában, és így — ismételten mondva — nem csoda, hogy ez nagy, irányító befolyással volt az itt talált, alantasabb műveltségű népekre. De ebből az is folyik, hogy a honalapító magyarok nem voltak barbárok.

„Abban semmi kétség, hogy Szent Istvánnak és a nemzetnek a keresztény hitre való megtérése és ennek révén a keresztény műveltség mentette meg a magyar nemzetet az elpusztulástól“.

Eddig VÁMBÉRI.

Tiszta és világos, hogy VÁMBÉRI fejtegetésének eleje, a hol összehasonlítva halad, minden ízében a nomád nép etikáját adja mindkét félre nézve.

Ehhez csupán annyit lehet és kell hozzáadni, hogy a keresztény műveltség igenis megmentette a nem-

¹ PAULER GYULA „A magyar nemzet története“ című pályanyertes művében ezt erősíti: „A mai paraszt jelleme, külseje, kezdve a prémes kucsmán, a bundán, a szoknyaforma, habár többé nem is bőr-, hanem vászongatyáig, a hegyesorru nehézkes csizmaig civilizáltabb, de nem degenerált hasonmása a honfoglaló magyarnak.“ Im ez is egy szakadatlan sor!

zetet az elpusztulástól; de megmentette az is, a mi ősi magyar sajátossága volt, a mit ősi soron szerzett, s a mi a keresztény műveltséggel megférve, biztosította a nemzet értelmi és ezzel hatalmi hegemoniáját.

Ugyanazoknak az ősi soron szerzett tulajdonságoknak birtokában maradt a közelmúltig az úri középrend is, mely ezekből a tulajdonságokból merítette minden erejét, eszközét, valahányszor az alkotmányt meg kellett védelmezni. Ez is kétségtelen.

KÖZÉPREND.

A jellemre vonatkozó fejezetben a maga helyén megjegyeztem, mily nagy volt az érdekkölcsönösség a magyar vezető elem és a nép zömének színmagyar része között. Az ok nagyon természetes. Az „úri középrend“ magasabb műveltségével állott helyt az alkotmánynak külső vonatkozásaiban való és az ősi juss és szokás védelmében; de mindig a zöm ősi sajátosságaira támaszkodva. Ez a viszony szükségszerű, de természetes is. A magyar „úri főrend“ más szempontok alá tartozik, mert hatalmi érdekből vér szerint könnyen vegyült.

Legtömörebb és legtalálóbbs jellemzése az igazi magyar úri középrendnek íme ez:¹

„A tisztavérű magyar nemesi családoknak sok erényük és sok gyöngeségük volt. Erősek, büszkék, szabadok és függetlenek voltak; hazafias, hadi és családi erényekben gazdagok. A hogy WALTER SCOTT jellemzi a középkori skót várlakó urakat és nemeseiket, olyan volt a magyar. A királylyal szemben bátor és jogavédő. Az alkotmány csorbítását meg nem engedi. Szabadságait, kiváltságait életre-halálra védi.

¹ EÖTVÖS KÁROLY újabb írataiból.

Faját tisztán tartja. Országát ellenségtől szakadatlanul oltalmazza, s vérét, vagyonát nem kiméli“.

„Voltak jobbágysai. Ezek fölött az alkotmány sok jogot biztosított a nemes úrnak. Volt alkalma parancsolni, kormányozni, csaknem uralkodni. Edzett testalkat, vagyoni jólét, a szabadságharcokban hősiesség, a vadászatokban bátorság, a közügyek vezetésében szabadság és függetlenség: íme, ekként támadtak, így fejlődtek köztük az erős egyéniségek“.

Lehetetlen, hogy ebben a plasztikus képben a középázsiai tartalmat föl ne ismerjük. Annak az elemnek pedig, a melyet ez a kép jellemez, utolsó képviselőit mi öregek, a kik első emlékeinkkel a XIX-dik század első felében gyökerezünk, mondom, annak a képnek élő másait még ismertük.

De van e képnek visszája is, ím ez:

„Néha eltorzult a fejlődés. Vagy az agyban vagy az erkölcsben hiba támadt. A vagyoni jólét tékozlássá, a hatalom zsarnokoskodássá, az önérték góggé és hetykeséggé, a függetlenség betyársággá fajult“.

Ezeket is ismertük, szemünk láttára törtek meg.

Ugyancsak a magyar úri rendnek legtanultabb része jellem szerint ez volt:¹

A TÁBLABIRÓ.

„A magyar műveltséget természetesen csak Magyarországon ismerik. Alapja ennek az ú. n. klasszikus műveltség, a hellén és latin remekírók szelleme. Ez megvan minden más művelt nemzetnél is. A magyar műveltség különössége azonban abban állott, hogy a gondolkodó elme az állami közélet nagy kérdéseit, az alkotmányjogot, a korona hatalmának becsét, a

¹ EÖTVÖS KÁROLY újabb irataiból.

társadalmi osztályok közt lévő viszonyt, az embernek jogát és méltóságát, a faj és haza iránt való vonzalmat a *magyar nemzet sok százados történetének, nagy harczainak és nagy szenvedéseinek világánál ismerte föl és becsülte meg*. E nemzetnek különös intézményei voltak és különös története, mely azokat az intézményeket megalakította. A faj is más, mint a világnak bármely más mívelt faja. A nyelv is különös, minden közeli rokonság nélkül való. Ezeréves története is különös, minthogy a tatár, török, német és szláv áramlatok találkozási központján telepedett meg, s ezek minden harczát végigharczolta. Mert a harcz elől ki nem térhetett, de számának csekélységénél fogva legragyogóbb győzelmeinek hasznát se élvezhette igazán“.

„Gyakran nagy csapások érték; de a lemondás érzetét szívéhez férni nem engedte. Sokszor kellett idegen czélokért véreznie; de örök czélja gyanánt csak saját nagyságát tekintette. A szabad alkotmányt, a nemzeti képviselmet s a szabadságért, az emberi jogokért, azok teljességéért való lelkesülést mindig megőrizte“.

„Ebben a szellemben fejlődött ki Magyarországon a míveltebb s vagyonosabb osztályok tagjainál a sajátos magyar míveltség. Az ily míveltségű embert *magyar táblabirónak* nevezik“.

„El nem merülni az elméletekben; külső czélokért fel nem áldozni az élet örömeit; önönmagáért becsülni az életet; szeretni az embereket; búsulni a multak szenvedésein; kinevetni a kétségbeesőket; nagy hatalommal ismerni el a végzetet, de föltétlenül még annak sem hódolni meg; meglehetősen ábrándozás, mérsékelt munkálkodás, időnkénti lázas lelkesedés,

erős fajszeretet, az igazságnak eleven érzése: íme a magyar táblabírólélek“.

NOMÁD VONÁS.

A ki pedig annak idejében ezeknek legtipikusabb alakjaihoz elég közel férközhetett, az megbámulhatta azt a dísztelenségig menő egyszerűséget is, a melylyel otthonukban beérték, még akkor is, a mikor vagyonra, a közélet terén nagy tekintélyre, köztiszteletre tettek szert.

Időnkint elvonulni szőlőjük házikójába vagy tanyájukra, ott szemlélődni, ez volt legnagyobb élvezetük — a nomád lelkület megnyilatkozása, ennek utolsó és mélyen rejlő maradványa!

Ehhez járult a családi élet tiszta, patriarchális folyása, mely semmiben sem különbözött a közrenden levőkétől és a nomád sátoraljakétól.

AZ ÚRI EMBER.

Hogy a magyarságnak és külön a táblabírói elemnek milyen fogalma volt az „emberséges emberről“ és az ugrifüleskedőről,¹ ezt bizonyítja a SZILY-család levéltárának következő levele:

FESTETICS LAJOS levele SZILY JÓZSEF-hez, Pestmegye alispánjához.²

Bizodalmas Nagy jó Uram Sógor Uram
és V. Ispány Uram!

Jankovics úrnak Levelét veszem, melyben értesemre adatott, hogy Mságos Gróff Eö Excellentiájától Fiam Vice Notáriusnak denomináltatott, melynek Denominációját nem másnak, hanem Uram

¹ V. Ö. VÁMBÉRI jellemzésének 3-dik kikezdését.

² Ezért a jellemző és becses adalékért SZILY KÁLMÁN barátomat köszöntöm!

Sógor Uram recommendátiójának tulajdonéthatom, és így, Frater, köszönöm; az Gyermekeket recommendálom Gratiádban, kérlek oktasd, leginkább az *vintpajtliságtul* szoktasd el, ne *Kauklerkedjék*, hanem *nyomós, emberséges ember* legyen; azon Kaukleriséget, szeleskedést Bécsbül hozta magával, kötélén tánczolló németektől látta és azt gondolta, Magyar-nak is tetszik. Ezzel Húgomat tisztolvén magamat Atyafiságos Gratiájában ajánlott, maradok

Sógor Uramnak Igaz köteles szolgája

Toponár, 15 Maji 1784.

Festetics m. p.

Megjegyzendő, hogy a levélíró FESTETICS LAJOS, a Vice Notárius ennek fia, ANTAL. Lajosnak testvére a grófosított PÁL, kinek fia GYÖRGY, a keszthelyi Georgikon megalapítója. ANTAL, kit a levél a bécsi kóklerségtől óvott, megmaradt Magyarország leggazdagabb nemes emberének.

SZÉCHENYI ISTVÁN.

Érdekes SZÉCHENYI István ítélete is a magyar nemesről.¹

„Hogy a nemesség nagyobb részének olly szívreható szegénysége, hiányos vagy semmi nevelése s ekkép égbekiáltó tudatlansága s járatlansága közt, olly törvények alatt, melyek a rendbontóknak kedveznek inkább mint a rendszeretőknek, a közhenyülésnek közepette, nincs a hazában több baj, több veszély, mint melynek tanui vagyunk, az valóban Isten csodája, vagy — és ez hihetőbb, mert csudák mai világban nincsenek többé napirenden — annak legbizonyosb jele, mily *nemes vérű*, jóindulatú és becsületes ember a magyar nemes.

¹ „Társalkodó“ 1839. június 5. szám.

„Mert ha ez nem volna, már rég magára ruházza más szegénysorsúak hibáit, az álnokságot, csúszás-mászást, hízelkedést, fortélyoskodást. És kérdem: valljon nem fáj-e az emberbarátnak szíve — ha nem magyar is — midőn ily nemes, jóvérű fajt czélszerű rendszer hijja miatt nagy léptekkel végvesztének indulni lát?”

Az, a ki a magyar társadalmat tanulmányozza és komoly ítéletre törekszik, lehetetlen, hogy szabadulhasson attól az érzéstől, hogy SZÉCHENYI, korát jellemezve és ítéletet mondva fölötte, mintha inkább napjaink bizonyos társadalmi jelenségeit előrelátta és megítélte volna. Áll ez kivált azokra nézve, a mit az elszegényedéssel kapcsolatban mond.

Az a „nemes-vérűség“ nyilván a nomád törzsök etikájából vette eredetét és szivósságát.

Különben az is bizonyos, hogy SZÉCHENYI az akkori viszonyok között lelkülete egész irányánál és állapotánál fogva a társadalomnak visszáját nézte és látta élesebben.

KEMÉNY ZSIGMOND.

E sorban az utolsó, de érték szerint a legelsőbe tartozó jellemzője a magyarnak KEMÉNY ZSIGMOND, kinek éles elméje itt is mélyen szántott.¹

„Forradalom után“ című, 1850-ben megjelent művében a magyarról jellemrajzot nyújt.

A jellemzés kiindulása az a szembeszökő ellentét, a mely a magyarságnak 1848/49-iki felbuzdulása és a bekövetkezett katonai uralom alatt tanúsított nyugodt magaviselete között nyilatkozott meg.

¹ Köszönöm GYULAI PAL-nak, hogy erre figyelmeztetett. Bizonyos tudákos „modernség“ úgyis röstelne az arany forrásokhoz visszaszállni. Szálljanak tehát oda a vének.

A MEGNYUGVÁS OKAI.

KEMÉNY szerint ez a gyors megnyugvás, bele-törődés különbözteti meg a magyart más népektől, melyeknél a szenvedélyes felbuzdulás utóhatása még sokáig jelentkezik a bosszú, az összeesküvés stb. képében.

KEMÉNY szerint egy KOSSUTH LAJOS hatalmas szónoklata feltűzelhette a nemzetet, reábírhatta a legnagyobb hősiességre és áldozatkésziségre; de nem bírta átalakítani, törekvései szerint megváltoztatni: „mert a magyar nép gondolkozásmódjában nincsenek meg azok az elemek, a melyekből másutt következetesen, állandólag és kimaradhatatlanul fejlenek ki a nyugtalanságok, a háborgások“.

És tovább:

A magyar népben nincs meg az alattomoság, nincs meg a fondorkodás ösztöne, a színlés, a lesbeállítás, a bosszú titkos kielégítésének vágya.

A magyar főjellemvonása a nyíltság.

A magyar aránylag nem bosszúálló.

A magyar a bántalomért nem orvul, hanem a legnagyobb nyíltsággal szerzi meg magának az elégtételt.

A magyar a vérengzéstől nem irtózik; de orozva nem gyilkol. Orgyilkost titkos bosszúra nem fogad. Orgyilkosnak nyereségvágyból nem szegődik.

Ezek a tulajdonságok együttvéve teszik alkalmassá arra, hogy gyorsan kijózanodjék.

A magyar nem összeesküvő. Története menetében aránylag bámulatosan kevés az összeesküvés.

A magyar komoly, nyílt homlokú és merész szívű nép és éppen azért nem folyamodik oly módokhoz, a melyeket a szolgalelkűség félénksége, a szenvedés-

ből folyó erkölcstelenedés, a bosszú hajlamából folyó alattomoság szokott szülni.

A magyar ember nem hajlik a titkos kicsinálásokra, hanem feltétlen híve a nyílt, „az isten szabad ege alatt“ való végzésnek.

ÖNÁLLÓSÁG.

Az önkormányzat, a megyei élet megtanította a nemzetet a központi kormány nélkülözésére, az ügyeknek patriarchális módon való intézésére. A régi muni cipális rendszer alatt a falu népe sohasem rejtegette gondolatait. Tanakodott, beszélt kívánságairól és aggodalmairól: így tartotta meg nyíltságát és őszinteségét.

Az 1848-iki jobbágyszabadítás nem szédítette el a felszabadult elemeket. Ezek nem kaptak vérszemre, nem fordultak az urak ellen, nem indultak foglalásra, hanem örültek a felszabadulásnak és a hol az úr az új rendet megsínylette, az egykori jobbágyszegítségére hajlott.

Az önkormányzat kifejlesztette a nép politikai érzékét, a helyzetek gyors áttekintését és az alkalmazkodás ösztönét. Ez fékezte meg a forradalmi hajlamot.

Rendkívül nevezetes az, a mit KEMÉNY a királyság eszméjéről mond.

ROYALIZMUS.

„A királyság eszméje a magyarnál századok során meggyökeresedett varázshatalom. A — koronás¹ — király iránt a magyar hódoló tisztelettel viseltetik és érte nagy erőfeszítésre kész. Így 1849-ben a nép nem vált republikánussá, nem is tudta, meg sem

¹ Ezt a szót KEMÉNY kihagyta, mi érthető is, mert könyvét 1850-ben írta.

tanulta volna: mi az? Az 1849-iki alakulás *nem törte meg a monarchikus hajlamot; de a Kossuth-kultuszt is fentartotta.* — Hozzátehetjük, hogy ez ma is így van.

Eddig KEMÉNY ZSIGMOND.

Igen élesen, de kedvesen is, megvilágítja ezt a sajátságosnak látszó jelenséget az a beszélgetés, a melyet 1887-ben KOSSUTH LAJOS-sal Turinban folytattam s a melynek folyamán a magyarság törhetetlen royalizmusa is szóba került. KOSSUTH akkor a következőt beszélte el nekem.

Mikor 1849-ben, a köztársaság kikiáltása után, alkalma volt Tiszafüred birájával beszélni, a bíró kérésére, telhető alapossággal megmagyarázta neki a királyság és a köztársaság közötti különbséget és az utóbbinak üdvös voltát; és ekkor azt kérdezte a bírótól, hogy most már mi a véleménye?

A bíró habozás nélkül teljes nyíltsággal azt felelte: „Belátom én most már, uram, hogy csakugyan a köztársaság a jobbik kormányforma; *de valakinek csak kell királynak lenni!*“

KOSSUTH erre azt kérdezte tőlem, hogy nekem, ki sokat érintkezem a néppel és bensőbb viszonylataival is foglalkozom, mi a véleményem e jelenség okára nézve?

A felelet, illetőleg megfejtés nagyon egyszerű volt. Mint már tudjuk, a magyar ember családja már legősibb soron is patriarchális szervezetű és az auktoritáson alapul, melynek azonban jogosnak kell lennie. A családfő = gazda a természet jogánál fogva feje a családnak; ő feleségének *ura*, neki a család összessége *cselédje*, melyet azonban a *szolgával* összetéveszteni nem szabad. A birtokról és mindenről a családfő rendelkezik; ő büntet és jutalmaz, szóval föltétlenül rendel-

kező fő, a kit csak a család közérdeke és ethikailag a közszokás korlátoz. Hogyha háza birtoka közepében áll, úgy ebben azonos helyzetet lát akár a királyéval is. Innen van, hogy a magyar a királyság intézményét oly könnyen elfogadta, s fogalmát a társadalmi szervezetbe bevívte: a községet csak bíróval, a vármegyét csak főispánnal, az országot csak királylyal bírja elképzelni és csak így fogadja el. Legfelül áll pedig a legitimitásnak az a formája, mely a születés természetes rendjéből folyik, s a melynek a rátermettségek *nem föltétele*: itt a magyar ember felfogása szerint minden a juss kérdése, s ha a juss mellett kellő rátermettségek is van, úgy ez csak *szerencse*. Ebben akkor megegyeztünk.

HÁLADATOSSÁG.

Különben az ellentétesnek látszó kultusz az adott esetben onnan ered, hogy a magyarban nagy mértékben megvan az a ritka erény, hogy igazi, nagy jóltevői iránt mély és tartós hálával viseltetik; különösen akkor, ha a jótétemény a nép emberi méltóságát is öregbítette. Ilyen volt a jobbágyság felszabadítása. És vannak a Kossuth-ünnepléseknek közvetlenül keletkező, tisztán a néptől eredő mozzanatai, a melyek mélyen jellemzők, s a néphála legszebb, legmeghatóbb kifejezései.¹

A HÉZAG.

Daczára annak az éles és lehetőleg megokoló

¹ Ilyen volt az a jelenet, mely Miskolcz városában a KOSSUTH-szobor leleplezésénél történt. A közrenden levő földművelő gazdák önszántukból csendben szervezkedtek, koszorút szereztek, mely hegyes végű karóra volt erősítve. A hivatalos programm végeztével a gazdák felvonultak, vezetőjük letűzte a koszorút a szobor lábához és oly hálaszózatot mondott KOSSUTH emlékére, mely a nagy, előkelő közönséget mélyen meghatotta. A formailag is szép szónoklat KOSSUTH-ot mint a népnek a jobbágyságtól való felszabadítóját, tehát fölemelőjét dicsőítette.

jellemzésnek, a melyet KEMÉNY ZSIGMOND nyújt, mintha mégis valami hézag, valami homályosság maradna fenn, különösen a gyors megnyugvás és a helyzetekbe való gyors beletörődés tekintetében. Az a megokolás, hogy a magyarban nincs alattomoság, nincs bosszúvágy, nyiltan szerzi meg az elégtételt, az orvul való támadás nem természete, nem összeesküvő stb. nem elégségesek annak a gyors megnyugvásnak a megokolására. Más, hatalmasabb oknak kell fenforogni, hogy azt a gyors átgyördülést megérthessük és természetesnek is találjuk.

A ki jól és alaposan ismeri a magyar népet, jellemét és észjárását, és tudja bizonyos határozott jellegű esetekben követett magatartását is, az hamar reájön, hogy a gyors belenyugvás, beletörődés abból a — legkisebb magyar emberben is élő — tudatból ered, *hogy a nemzet törzsökös része számszerint nem elég nagy.* „Kevesen vagyunk!“ „Igen! ha többen volnánk!“ ez hangzik felénk oly közrendűemberek szájából is, a kikről ennyi belátást föl sem tettünk volna.

És ezekben tisztán él az az érzet is, hogy első sorban a szellemi túlsúly az, a mely a számbeli hiányt pótolhatja, az uralkodó állást biztosíthatja — és biztosította eddig is. Itt tehát nem tulajdonságok hiánya a gyors megnyugvás oka, hanem a helyzetből folyó bölcsesség, mint a nép magasabb értelmének eredménye.

A JELLEM KÉPE.

A magyarság legvilágosabban megtartotta a közép-ázsiai lovas, egyáltalában állattenyésztő, pásztorkodó, sátoros nomádság jellegét. Nomád szervezetének sok nyoma a pásztorkodásban, halaványabban a halászat, leghalaványabban a népies vadászat terén maradt még a legújabb korig is.

Családjában és foglalkozási kereteiben szervezete a természet rendjén, a koron és tapasztaltságon alapuló patriarchalizmus volt.

Közéletét a törzsnek, mint népegyetemnek, közakarata vezette.

A családban a tekintély föltétlenül a férfit illette; a nő meg volt becsülve; de nem ura mellett, hanem utána következett; a család kor szerint az asszony után sorakozott; a fiú előljárt.

A patriarchális szervezetbe be volt vonva a fajilag azonos cseléd is, mely az idegen szolgának elébe vágott.

Megjelenése szerint a magyarság méltóságos; magaviselete szerint komoly; hallgatagságra hajló; a fecsegő és ugrándozó magaviseletet, mint férfihez nem illőt tekinti.

A magyar föltétlenül vendégszerető és tisztességtudó.

Föllépése nyílt és bátor, bármily földi nagysággal szemben is, a mi nagy és erős önérzetében gyökerezik.

Az önérzet sokszorosán jelentkező, történelmi és társadalmi fejlődése révén szerzett tulságában gyökereznek a magyarság legfőbb hibái is, mint legkirívóbbak: a hivalkodás, meg nem férő természet, önhittség, gőg, hetykeség a betyárkodásig; de ugyaninnen

a szalmaláng, egyáltalában kitartás hiánya is, mert az önhiúság sokszor egy a sokat markolással, ez pedig a keveset szorítással, mely csapongáshoz vezet.

Sohasem alázatoskodó.

Nagy erénye a lovagiasság.

A magyar megtartja adott szavát.

A magyar nem kíváncsi, nem könyörgős.

Támadása nyílt, bátor, sohasem alattomos; nem gyilkol orozva, nem forral bosszút. Nem lop, hanem elveszi azt, a mit akar.

A magyar nem titkolódzó, tehát nem összeesküvő.

A magyar szavajárása velős, sokszor ékes; született szónok.

Szelleme szerint kiválóan eszes, elmés, költői hajlamú. Szereti a hasonlatot, a parabolát, a dolgoknak önmagával való viszonyítását.

A magyar a folytonos, iparkodó munkának nem embere. Nekifoházkodik ugyan és ekkor nagyot végez; de ezután nagyokat pihen és álmodozik.

Ezért a magyar nem is hajlik a folytonos munkával szerző, alkotó iparra és kereskedelemre; ha rákényszerült: menekülni iparkodik az anyaföldhöz, a halas vízhez, a hol szemlélődő, sokszor a restségig érő hajlamát kielégítheti.

A magyar nem ment az uraskodás hajlamától; szeret „mutatni“. Köztéren szereti a fényt, házában sokszor a sivárságig menő egyszerűséget; de éléskamrájára, pinczejére és „jószágára“ büszke és rátartós.

A magyar ember nem hagyja jussát, véleményéhez makacsul ragaszkodik; a világ legszivósabb, meg nem győzhető pörlekedője és örökös pártoskodója.

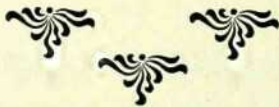
A magyar közel áll a természethez, józanon fogja fel a jelenségeket, tisztán tudja saját véges voltát;

semmin sem csodálkozik, mindent jól megnéz és első gondolata: a dolog nyitja.

Esze élességével, józan gondolkozásával sokszor oly dolgokról mond biztosan találó ítéletet, a melyektől alapjában véve távol áll.¹

A magyar helyzetének sajátos és kényes voltát jól ismeri és helyesen fogja fel: tudja, hogy mint nemzet számszerint nem nagy, hogy a számbeli hiányt eszességgel és nemzeti sajátosságainak fentartásával, kifejtésével lehet legbiztosabban pótolni. Ezért hatalommal szemben is türelmes, belátásból és bölcseségből megférő; szabadságát megosztó. De jogaira féltékeny, azoknak védelmében éber és eszesen kitartó.

¹ Az utóbbiakra nézve páratlan a magyarságnak kiállításokon való magaviselete. A fény nem kápráztatja, az neki „hiábavalóság”; de mindaz, a minek hasznát vehetné, felkölti és teljesen leköti figyelmét; rendkívüli haszonnal nézi. A művészettel szemben sokszor bámulatos biztossággal ítél. Így a bizony gyöngye ezredéves felvonulás körképével szemben a nagy családdal bejött vidéki kékbeli ember így nyilatkozott: „No mán, a ki ezt csinátta, ee nem tanáta.” A plasztikus Bem—Petőfi körképre ellenben azt monda: „De mán, a ki ezt csinátta, az eetanáta.”

BEZÁRÓ SZÓ.

Bizonyos, hogy az, a mit e könyv magában foglal, nem bevégzett dolog. Bővíthető minden mozzanatában és az is kétségtelen, hogy a módosítást sem kerüli ki. Áll azonban, hogy a magyar nemzet arczatának ebben a formában és keretben való bemutatása inkább illet volna az 1900-iki századforduló nagy alkalmához, mint illet az, a mely az anthropológiának világkongresszusán tényleg bemutatott.

És ez a munka, a nélkül, hogy maga ellen a szerénytelenség vádját kihívná, talán megkövetelheti annak az elismerését, hogy a magyarság nagy és bonyolult problémájának megfejtéséhez új szempontokkal járult, a melyeket kicsibe venni nem lehet, mert valóban reális alapon nyugosznak, innen indulnak a feladat megoldása felé.

Jellemző, mélyértelmű és sokat mondó szó a VÁMBÉRI-é, a mikor az összehasonlítás útján, megérezve a hiányokat, azt mondja, hogy sok ismeretlen tényt lehetne földeríteni, hogyha *nemcsak a magyar, hanem a rokon népek szokásait is alaposan ismernők.*

És valóban, ha arról van szó, hogy a rokon népek jellemző és jellemalakító szokásait és ebből kifolyólag lelkületük, lényük kialakulását a magyarral összehasonlítsuk, már az első lépésnél is megakadunk.

A nyelvészettel igen sokat és lényegeset lehet elérni; de mindent nem. A szellem nyilvánulásainak bizonyos rendű méltatásával — Folklore — hasonlóképen.

De vannak az élet és életmód irányzataiban igen jellemző, mélyreható sajátságok — mint e könyvben a nomád lelkület megnyilatkozásai — a melyeknek alapos ismerete és számbavétele nélkül, az adott népről megalkotott kép csonka marad, a melyeket sem elhanyagolni, sem mellőzni nem szabad, mert az anthropológiának igen lényeges tartozékai; már azért is, mert reáhatnak az arczatra, sőt a szervezetre, így tulajdonképen bizonyos viszonylatokban pszichikai és ethikai élő értékelői annak, a mit a mérő somato-anthropologia mint sajátost megállapít.

És a hányan csak a magyarság problémájának megoldásával foglalkozunk, kénytelenek vagyunk köteles szerénységgel bevallani, hogy közrendünket nem ismerjük intím élete, szokásai, lényének kialakulása szerint kellő alapossággal. Ez igen nagy hiány, a melyet pótolni kell. Kiknek?

Nekünk öregeknek már nem lehet erre vállalkoznunk.

A kik elég közel állunk a feladathoz és néha bíráló szót is ejtünk, nekünk mindig az volt az álláspontunk, hogy a magyarság kérdésének alapos, vagy bár elfogadható megoldásának alapföltétele, a magyarságnak itt, a hol él, alapos megismerése, bensőbb viszonyai szerint is alapos méltatása.

Mert valójában azok, a kik ez alapföltétel nélkül Ázsianépóczeánjára bocsátották kutatásuk hajóját, derék, gazdagon felszerelt járóművel ereszkedtek a népszokások tengerére; azonban egy lényeges kellék híján, mely

nélkül a legjobb hajó is béna, mert biztos irányt nem vehet, így czélt sem érhet. Hiányzott pedig az az érzékeny, kis műszer, mely a világtájak fekvését mutatja: *az iránytű.*

Már pedig ha a feladat az: egy adott nemzet nyomait egy távoleső világgrészben, népek és szokásaik tarka vegyületében felkeresni, akkor az iránytű annak a nemzetnek alapos ismerete, melynek nyomdokait keressük.

Elismerem, hogy lehet e fölött vitatkozni; lehet a dolgot úgy is felállítani, hogy a fő az: sok anyagot összeszerezni és hazatérve, a hazai jelenségek világánál kiválogatni azt, a mi rokon. Lemondok arról, hogy a vak tyúkról szóló népszót ez ötletből megokoljam.

Mellettem a leghatalmasabb érv tesz megdönthetetlen tanuságot, és ez az, hogy a nemzet legjellemzőbb sajátságai szerint is rohanva alakul át.

És így lejárt az ideje annak, hogy a módszer fölött tusakodjunk, itt a megmentésről van szó, ha nem késő — mert ez is meglehet.

III.

FÜGGELEK.

 midőn könyvem már be volt nyújtva és átment a bírálaton is, akkor jelent meg TIMON Ákos-tól ily című munka: „Magyar alkotmány és jogtörténet, tekintettel a nyugoti államok jogfejlődésére. Budapest 1902.“ Előszava 1902. szeptemberben kelt.

Ez a minden tekintetben jelentős és kiváló mű, egész terjedelmében és minden részében az irodalmi források leggondosabb fölhasználásával épült fel és minden következtetésében, a mely az irodalmi források keretén túlra is vezet, rendkívül óvatos, mert tiszteletben tartja a megokolhatóság minden követelményeit.

Minthogy pedig TIMON Ákos könyve a magyar alkotmányt és jogtörténetet lehetőleg a nemzet őskorától kezdve szervesen igyekezik levezetni, megragadva minden egyes, még a legkezdetlegesebb mozzanatot is, a melyet az alkotmány és jog csirájának vehetünk, nagyon természetes, hogy könyve az én könyvemmel tárgy és viszony szerint sokszorosán szembe kerül, különösen abban, a mi az ősi szervezetekre vonatkozik, a mit ő mint történetíró a maga eszközeivel, én mint ethnológus a magaméival állapít és állapítok meg. Ő könyvének „I. Korszak. Az ősi államszervezet kora“ című szakaszának különösen

II-ik fejezetében, melynek címe: „Az ősi államszervezet és birtokrend“, én leginkább abban a részben, a melyben a magyar nép jellemét bizonyos élő, ethnologiai elemekből levezetni és megszerkeszteni iparkodom.

Lássuk most már TIMON könyvének illető, igen tömören írott részének — mindössze 1—75 oldal — egészen tömör kivonatát, avval a megjegyzéssel, hogy az előzményeket — hun-avar korszakot — mellőzve, azt adom, a mi már világosan a magyarokra vonatkozik. TIMON eszmemenete, illetőleg sorrendje így alakul:

A magyarok eredete ismeretlen.

Az őshaza bizonytalan. Megbízható adatok csak Lebediában való tartózkodásukról vannak.

Bizonyos az, hogy turáni fajhoz tartoznak; de nehéz eldönteni, vajjon a magyarok az urali — finn-ugor — vagy altaji — török-tatár — ágazathoz sorolandók-e?

Nyelv szerint a magyarok közelebb állanak az urali — finn-ugor — mint az altaji — török-tatár — ágazathoz; de ez nem dönt, mert lehet, hogy a török-tatár eredet jelleme a tartós finn-ugor érintkezés behatása alatt nyelvileg elenyészett.

KONSTANTINOSZ a magyarokat még *turkoknak* nevezi.

Etelközt a magyarság 889-ben foglalta el és itt következett be törzseinek egyesülése.

Az állandó haza elfoglalására, melyet a magyarság kalandozásaiból már ismer, 895-ben már egységes vezérlet, ÁRPÁD alatt indul.

Az őshazában, valamint Lebediában a magyar nép a patriarchalizmus alapján kifejlődött törzsszervezet korát éli. Ennélfogva a törzs a magyarság közéletének első formája.

Valami „fő“ alakjában kifejezett politikai kapocs nem létezett; a törzsek közötti kapcsolat csak ethikai volt.

KONSTANTINOSZ szerint a magyarok hét törzset alkottak, ú. m. a Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kara, Kaza törzseket. Minden törzsnek feje — βασιλευς = vajda — volt;¹ de a *törzsfők fölé fejedelmet nem választottak, a törzsek így ethikai kötelékben szuverének voltak.*²

A törzs a magyaroknál első sorban a leszármazásra, vagyis a vérkötelékre támaszkodik; a törzsöket azonban már magasabb közjogi szervezeteknek kell tekintenünk, melyeket a vérköteléken túl a hosszas, szoros együttélés következtében kifejlődött erkölcsi, szokásbeli, műveltségi és vallási közösség fűz össze.

A hét, illetőleg nyolcz magyar törzs így külön-külön politikai egység, külön közjogi alakulat volt.

A törzset tehát nem szabad egyszerű nemzetségnek venni és a vérség mellett pusztán gazdasági egységnek tekinteni — már azért sem, mert a törzs mint magasabb alakulat, nemzetségek foglalatja.

A hagyomány szerint a hét, illetőleg nyolcz magyar törzs száznyolcz nemzetségre oszlott. A nemzetség átlag ezer—kétezer főből állott, az egész nemzet tehát közepes számítással 160,000 főre rúghatott.

¹ A törzsfő magyar elnevezése, TIMON szerint, úgy látszik elveszett s így az írók a szláv „vajdát“ fogadták el és vitték át a magyarságra is.

² TIMON adja a keleti írók — Ibn Roszteh, Gurdezi és El-Bekri — állításait is, a melyek szerint a magyarok ősi szervezete monarchikus volt volna, egy „Kendeh“ uralkodó főkirálylyal és egy „dsila“ — Gyula — a végrehajtó hatalommal rendelkezővel. TIMON szerint itt a keleti írók a magyarokat a kazárokkal tévesztik össze, kik evvel a szervezettel csakugyan bírtak. Az TIMON szerint lehetséges, hogy a magyarok bizonyos körülmények között p. o. háború esetére választhattak fejet „Kendeh“ név alatt és főtisztet „dsila“ nevezettel; de állandó monarchát nem. A magyarokéhoz közelebb áll a Volga — Itil — melléki bolgárok szervezete — 3 törzs — és bese-nyóké is — 8 törzs — 40 nemzetséggel.

A törzsfő nem volt uralkodó, szuverén, hanem a törzsnek inkább csak első tisztviselője, háborúban, békében kormányzója, a ki hatalmát a *törzsgyűléstől* megbízásként nyerte.

A nemzetségek nemzetségi főnököket — valószínűleg „hadnagyokat“ — választottak, kik kivált a gazdasági ügyeket intézték s valószínűleg örökösödésen is alapuló választásból kerültek ki.

Közös támadás, veszedelem vagy nagyobb mozgalom — költözködés — esetében a törzsek egyeteme a törzsfőnökök közül a legkitünőbbet fővezérül választotta. Lebediát a magyarok már ilyen egységes vezetés alatt hagyták el.

A fővezérség azonban csak az adott egy esetre szólt.

Nyilvánvaló, hogy az idők folyamán történt sokszoros, fővezérség alatt való egyesülés vezetett a fejedelemséghez és utóbb a királysághoz; de mindenkoron az örökösödésen is alapuló *választás* korlátjával.

A honalapítás a nemzet közakarata alapján történt.

Az elfoglalt területen nem lévén semmi szervezett elem, a magyarok egységes nemzeti jogrendjükbe belefoglalták a területen talált gyülelészséget, három kategóriába osztva azt:

1. A föltétlenül csatlakozó elemek teljes egyenjogúságot nyerve, vagyonukban is szabadon maradtak.

2. A semleges viselkedők nem nyertek egyenjogúságot, de szabadok és vagyonban maradtak.

3. A fegyveres kézzel ellentállók rabszolgákká váltak. Ez volt a jobbágyság csirája.

Az államforma ekkor demokratikus volt, minthogy a fő, döntő hatalom nem az egyest, hanem az összességet illette.

A magyarság már akkor sem lelkesedett az egyénért, hanem az eszméért, a közért. Az egyéniség elve sohasem emelkedett az államiság, a magánjog soha a közjog fölé.

A nemzetség elfoglalta „szállás“ közös tulajdon volt. Egyéni földtulajdon nem létezett.

A nemzetség tagjai földközösségben éltek; így minden nemzetség gazdaságilag külön egységet alkotott.

A magyarok megtelepedésük idejében még félnomád életet éltek.

Ehhez képest a magyarság a földközösségnek azt a nemét gyakorolta, a melyet „nomád földközösségnek“ nevezünk, a midőn a még kezdetleges földművelés és már virágzó állattenyésztés az óriási határokon folyvást *helyet cserél.*

A földművelés erősödésével halad a megtelepülés; a családok elkülönülnek, a közös táborok oszladoznak. A mai tanyák képére külön, állandó háztartások keletkeznek s előáll a családi házközösség, végre az egyéni birtok mint magántulajdon.

De az ország területének jelentékeny része a nemzetség szerint való földosztásba nem vonatott belé, még pedig természeti okoknál fogva. Ezek a részek a törzs külön tulajdonát alkották továbbra is; megmaradtak az egyéni tulajdon mellett is tovább folyó nomád és félnomád gazdasági élet, mint: halászat, vadászat és baromtenyésztés üzésére. Itt tehát első sorban a vizek, nádasok, rétségek és legelők alkották továbbra is a törzs közös vagyonát.

A törzs közös tulajdona a monarchikus elv győzelmével változott nemzeti vagy állami tulajdonná, a midőn a király ráteszi a kezét és megalkotja a vármegyét.

Eddig TIMON ÁKOS.

EGYEZTETÉS.

A történeti és ethnologiai felfogás ezek szerint a következőkben egyezik az ősi állapotra nézve.

A *nomádság* jellegében, ebben:

- a) A patriarchalizmusban.
- b) A törzsszervezetben.
- c) A törzsszervezet szuverénitásában.
- d) A nemzetségi szervezetben:
 - α) Az egy családnevű falvakban.
 - β) A „sorokban“.
 - γ) A „hadakban“.
- e) A törzs és nemzetség földközösségében:
 - 1. A vándorpásztor életben.
 - 2. A vándorhalász életben.

A mi azonban nyomban szembeszökik és mondhatatlanul fontos, ez az, hogy a most folyó élet mozzanatainak megfigyelése a múltak történetére nézve nemcsak kiegészítő, hanem mélyítő hatással lehet és van is. Itt és így ölelkezik az emberismeret szolgáltatában az anthropologia, ethnologia és a história, és ez írja elő az utat, a melyet a „magyar“ probléma megoldásában a jövőben követnünk kell.

Budapest, 1902 október hava.

BETŰRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATO.

	Oldal		Oldal
Ábel	20	Barkók	27
Adeodat	97	Bartonek Géza	161
Aimara	47	Basahalom	152
Ajakizom, felső	56	Beethoven	43, 84
Alexander Bernát	15	Béla király	28
Alkalmazás	81	Bell	44
Alkotó képzelő erő	49	Belső inger	80
Állandó arczat	22	Beosztás	30
Alsó szempilla	55	Bernadotte	34
Alvág	152	Bessenyők	27
Anonymus	28	Betörő típus	107
Anthropologia	21, 30	Betyár	137
Arany János	167	Betyárelő	161
Arany L.	163	Bezáró szó	189
Arcz-elváltozás	21	Bismarck	52
Arczképek	81	Bogdán	97
Arczkép, embertani	91	Bóka, horvát	97
Arczat tana	30	Bóka, szerb	97
Aristoteles	33	Borée	54
Árva-Lóki	121	Bouchet	47
Átmenet	129	Borzalom	53
Avarok	26	Brutus	43
Ázsiai	48	Buckle	23
Az Úr	18, 20	Buffon	35
 		Bujaság	57
Babarczi-Schwartzner Ottó	7	Böjtös Julianna	122
Bacon	40	Böndi István	104
Badacsony	98	Bűn	19
Bajusz	82	Büntetés	19
Balaton-Csehi	96	Büszkeség	53
Balaton-Ederics	96	 	
Balaton mellék	137	Carolus Magnus	26
Barabás Miklós	86	Cartesius	51

	Oldal		Oldal
Chodowiecki	83	Faji kérdés	27
Cogito	51	Fáró uram	125
Cromwell	83	Fejér György	105
Csallóközi észjárás	160	Féktelen düh	53
Csángók	27	Feladat	91
Csimbók	121	Félelem	53
Csomós bokra	121	Felháborodás	53
Csók	53	Felordítás	53
Csukcsok	25	Felső szempilla	55
Csupor uram	128	Feltétel	92
		Felvég	152
Dal	167	Fennhéjázás	53
Dankházi	97	Fény	172
Darwin	38	Ferencz császár	34
Deák Ferencz	62, 86	Ferenczy Ida	153
Debreczen	152	Festetics Antal	179
Derby, Lord	62, 86	Festetics György	179
Dobos Sándor	153	Festetics Lajos	178
Dobó uram	137	Festetics Pál	179
Duchenne	40	Figyelem	53, 77
Düh	53	Figyelés	57
		Finn-ugor törzs	109
Édeskésség	74	Fitiszmadár	40
Egyenes orr	65	Fitymálás	76
Egyéztetés	200	Fiziognómiai elváltozás	22
Egyiptomi	48	Fiziognomika	30
Egyiptomiak	33	Fogvicsorítás	53
Éles elme	165	Folklore	30
Ellenszenv	53	Földirati felosztás	96
Elragadtatás	75	Főjegy	139
Elváltozott arc	21	Fölvétel	91
Emberismeret	20, 23	Főrend	94
Endréd falu	96	Franczia	48
Eötvös József	144	Fränke	46
Eötvös Károly	155, 156	Franklin	43, 81
Eredet	172	Frigyes II	43
Erzsébet királyné	153	Fuesslin	48
Eszesség	170	Függelék	194
Eszkimók	25	Fütyülés	53
Ethnos	28	Fűző	121
Európai	48		
Expanzív mimika	49	Gaál Gaston	8
		Galambos uram	125
Fájdalom	57	Gall	48
Faji egység	27	Gazdaság	118

	Oldal		Oldal
Germánok	26	Hézag	184
Gesta Hungarorum	28	Hiba	101
Gibbon	17	Hódító tulajdonság	172
Goethe 37, 43, 52, 83		Homlokizom	55
Golardi	47	Homérosz	63
Gond	53	Homo delinquens	46
Gonosztevő	46	Honfoglalás	115
Göcsej	124	Hortobágy	136
Gödröcske	67	Hottentotta	48
Görög	48	Hughes	51
Göröncsér	17	Hunfalvy diagnózisa	109
Gratiolet	38	Hunfalvy Pál	28
Grimasz	41	Hungar	48
Guarana	47	Hunnok	25
Guérin	36	Hunyorító szem	102
Gulaizom	56	Huschke	44
Gúny	53	Húsos orr	65
Gyanakvás	53		
Gyilkos	46	Ijedelem, nagy	78
Gyulai P. 163, 180		Illír	48
Gyülelésség	116	Irány	81
		Irányi	83
H abichtsnase	103	Irigység	53
Had, hatalom	118	Iszonyat	58
Had, nemzetség	119		
Hahota	71	J acovone	47
Hajviselet	120	Járomizom, kis	56
Hajviselet, régi	120	Járomizom, nagy	56
Hajzat	85	Jászok	27
Hajzat, gonosztevőké	89	Jean-Paul 43, 83	
Háládatosság	184	Jehova	23
Halász	154	Jellem	141
Halász üzenet	155	Jellem iskolája	156
Harag 53, 79		Jellem képe	186
Haramia típus	106	Jemtland	102
Harless	44	Jóakarát	57
Háromszögizom	56	Jobbágy 97, 117	
Hasonlat	16	Jobbágy József	107
Hazaszeretet	172	Jobbágyság	94
Heckel	97	Jöttment	151
Héjja feje	65	Józanság	125
Héjjaorr	65	Júno	63
Hekeli	97		
Herke Pál	106	K acsóh Pál 8, 121	
Hervadás	134	Kaczagás	69

	Oldal		Oldal
Kain	20, 21	Lacenaire	47
Kalap és turbán	154	Laokoon	43, 83
Kalvin	81	Lapp	102
Kankó József	99	Laufenauer Károly	8
Katalin II.	43	Lavater	37
Kaulbach	63	Lázár István	32
Kedvetlenség	80	Lélek tükre	49
Kegyetlenség	53	Lenhossék	32
Kelemen kanász	132	Leonardo da Vinci	59
Kemény Zsigmond	180	Lichtenberg	37*
Keserűség	53	Locke	43, 83
Kifejtés-jellem	143	Lombroso	46
Kiliti falu	96	Lombroso típus	7
Kiindulás	11	Lovagiasság	169
Kisérllet	57	Lovas nomád	147
Kiválasztás	93	Lovrez Ferencz	105
Klats	90	Löwenfeld	47
Kléber	34, 43, 81	Lud folt	156
Kocsis Antal	103	Luther	43, 81
Komáromi	97	Macaulay	17
Komáromi Imre	107	Macaulay-Trevelyan	169
Komolyság	169	Maczelka uram	123
Koncentrikus mimika	49	Magyar arcz	32
Köny	73	Magyar és török	168
Kónyi	97	Magyar faj	27
Köpés	53	Magyar lélek	111
Körizom, szájé	56	Magyarság	93
Körizom, szemé	56	Magyar típusok	32
Kőröshegy falu	96	Mai magyarok	134
Kőrösi József	32	Majlát János	122
Körszakáll	123	Majlátné	122
Kossuth és a bíró	183	Majlát-törzs	131
Kossuth-szakáll	82, 86, 125	Makfalvay Géza	8
Koszkol Jenő	8, 121	Malagutti	47
Kovács János	8	Mantegazza	45, 47
Közrend	175	Mányoki	97
Kriza J.	163	Maori	47
Külső inger	80	Marácz József	106
Kultura	174	Maradványok	119
Kunok	27	Matejkó	97
Kun uram	125	Matyikó	97
Kup, feje	122	Meghatározás	29
Kupa vezér	112	Meglepetés	78
Kutató gondolkozás	49	Mély ülés	157

	Oldal		Oldal
Megnyugvás okai	181	O ken	44
Megriadás	57	Oláh	48
Megvetés	53, 57, 76	Olasz	48
Meitzen	146	Önállóság	182
Menyecske	132	Önértet	153
Meresztés	53	Önértet, magyar	111
Mihalkovics	57	Orda	96
Milieu	98	Örfa	145
Mimika	31	Öröm	57
Mimikai elváltozás	21	Orr, osztályozás	64
Mimikai központ	50	Orrczipa-izom	56
Mommsen	17	Ösgyűlés	151
Mondások	166	Osiander	33
Mondások éle	165	Ösi szervezet	149
Moreau	37	Összegezés	80
Mórocz	8, 135	Összehasonlítás	168, 169
Mosoly	53, 67	Osvald	97
Mosolygó izom	56	Ösztön	19
Mózsés	16, 18, 19		
Müller, Johannes	43, 62, 82	P ákász	148
Művészet	167	Palló-izom	56
		Palóczok	27
N agy Frigyes	81	Pampa	47
Nagy János	104	Papagáj-orrr	66
Napoleon	43, 81	Párej István	99
Néger	47	Pásztor	154
Néma nyelv	43	Pásztor és királyné	153
Német	48, 97	Pásztorkodó birtokos	116
Német József	99	Patagon	47
Német Péter	104	Pati-Nagyok	8, 135
Nemzetség	117, 119	Patriarchalizmus	147
Néparadat	13	Pauler Gyula	113, 174
Népirodalom	174	Pentateuch	15
Népköltés	167	Piderit	33, 42
Nero	43	Pisze-orrr	65
Nevetés	33, 68	Portugal	48
Nevetési fokok	67	Psyche	19
Noë	23		
Női szépség	133	R ác uram	137
Nomád rend	146	Ranke	17
Nomádság	145	Ravasz Ferencz	107
Nomád vonás	178	Reinhard asszony	119, 128
Nordenskjöld	25	Rendiség	94
Nyelés	53	Rév-Komárom	135
		Richelieu	43, 82

	Oldal		Oldal
Robespierre	34	Szem	61
Röhögés	70	Szem, élénk	62
Rosszakarat	53	Szem, fátyolozott	61
Roszkedvűség	79	Szem, kalandozó	63
Royalizmus	182	Szemkörizom	55
Rózsa Sándor	106	Szemlélődés	159
Rudnay Béla	8	Szem, lusta	61
Ruházkodás, régi	119	Szem, meredező	63
S		Szem, nyugtalan	63
Sas feje	65	Szemöldökizom	56*
Sasorr	64	Szem, osztályozás	60
Sátorfa	145	Szempillák	55
Satrál	8	Szem, szelíd	62
Schack	34	Szem, szilárd	62
Schwab	33	Szem viselkedése	44
Scott	83	Szentey	137
Sebestyén	8	Szilber	97
Sebestyének	135	Szily József	178
Sémita orr	65	Szily Kálmán	178
Shakespeare	81	Szita András	106
Sírás	53, 57, 72	Szittyá	48
Síró arcz	73	Szittyák	33
Sírva vigadás	162	Sziver	97
Sóma	19	Szláv	48
Sor	119	Szobrok	81
Sorok	149	Szomorúság	57
Spanyol	48	T	
Specht	36, 89	Táblabíró	176
Spener	82	Tabula rasa	26
Sutter	47	Tafel	33
Svajczi	48	Tagányi Károly	146
Symbolika	38	Találós mese	166
Syriai	48	Talleyrand	34
Szabad föld	146	Támadás	57
Szájtátás	53	Tánczszó	163
Szakadatlan sor	113	Tanúság	134
Szakáll	82	Tanyás	150
Szalay, öreg legény	127	Telepedés	116
Szám	174	Természeti sajátság	147
Számadó	136	Természet, jellem	148
Szárszó falu	96	Thrák	48
Széchenyi István	179	Thrákok	33
Szeged	137	Tilalom	19
Székelyek	27	Timon Ákos könyve	195
Széles József	124	Tisztelet	53

	Oldal
Tobas	47
Többi jegy	140
Topinard	64
Tördemicz	96
Torma	137
Török törzs	110
Törzs	116, 119
Tót	97
Tuba János	8
U ndor	53
Úr	117
Uriasság	170
Úri ember	178
Üstök, fonat	123
V akdüh	53
Választottak	135
Választott nép	17
Vámbéri Ármin	7, 28, 109
Varga József	123
Varkocs	120

	Oldal
Vasdinnyey Aladár	8, 121, 129
Vata vezér	112
Vega, hajó	25
Vidámság	53
Vidocq	47
Vigánti József	105
Viselet	173
Viti	47
Vízözön	23
Volf György	114
Volo	51
Voltaire	34
W eisbach	32
Wittmann	8
Z amárd falu	96
Zene	173
Zerényi	137
Zsidó	48
Zupor-Laki	121

TARTALOM.

	*Oldal
Előljáró szó	1
I. A MAGYAR NÉP ARCZA	9
Bevezetés	11
A kiindulás	11
Mózsés kiindulása	17
A sóma és a psyche	19
Anthropologiai vonatkozások	21
A faji vonatkozás	23
A faj és a valóság	24
Alkalmazás	25
Tüzetesebb meghatározás	28
A beosztás	30
A fiziognomika és mimika	33
Aristoteles	33
Schack	34
Lavater	37
Lichtenberg	37
Gratiolet	38
Darwin	38
Duchenne	40
Piderit	42
Lombroso	46
Mantegazza	47
Fuesslin	48
Hughes	51
Az anatómiai készség	55
Leonardo da Vinci	59
A szem	60
Kaulbach	63
Az orr	64
Arczok és arczulatok	67
A mosoly	67
A nevetés	68
A kaczagás	68
A röhögés	70

A sirás	72
Az édeskesség	75
A megvetés	76
A feszült figyelem	77
A meglepetés	78
Az ijedelem	78
A harag	79
Összegezés	80
Gyakorlati alkalmazás	81
Scott	83
Irányi	83
Beethoven	85
Deák	86
Derby	87
A gonosztevők hajzata	89
Az arczkép az anthropológiában	91
A feladat	91
A fölvetel	91
A kiválasztás	93
A meglevő anyag	95
Megkülönböztetés	97
A módszer	98
A hiba	101
Az igazi magyarok	109
Vámbéri	109
Hunfalvy	109
Volf	114
A honfoglalás	115
Régiek maradványai	119
Reinhardné	129
Az átmenet	129
Napjaink magyarjai	134
A tanúság	138
II. A MAGYAR NÉP JELLEME	141
A kifejtés	143
Az összehasonlítás	168
Vámbéri	168
Az úri ember	178
Széchenyi István	179
Kemény Zsigmond	180
A jellem képe	186
Bezáró szó	189
III. FÜGGELÉK	193
Egyeztetés	200
Betűrendes név- és tárgymutató	201

A Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadványaiból még a következők kaphatók.

(A nagyobb számok a bolti árat jelentik, a kisebbek pedig a tagtársainknak szóló kedvezményes árat abban az esetben, ha csak egy művet vásárolnak. 100 kor. bolti árú könyvvásárlásánál a bolti árból 33⁰/₁₀₀ árleengedés számíttatik).

Abafi-Aigner, A lepkészet története Magyarországon. 3—2 kor.
Bereczki, Gyümölcsészeti vázlatok, 4 kötetben, 20—16 kor., kötve 24—20 kor.

Brehm, Az északi sarktól az egyenlítőig; 37 rajz, 17 műlap 14—8 kor.

Chemiai Folyóirat, 1895—1900, évfolyamonként 10—6 kor.

Chernel, Magyarország madarai, két kötet, 40-szines műlappal, 16 táblával, 58 szövegrajzzal. 40—24 kor. félbőr-kötésben 3 részben 6 koronával drágább.

Csopey-Kuppis, A világforgalom, 131 rajzzal, 7—6 kor.

Czöglér, A fizikai egységek, 4—3 kor.

Daday, A magyarországi Myriopodák magánrajza, 4 táblával. 4—3 kor.
— A magyar állattani irodalom ismertetése 1880—1890-ig. 4—3 kor.

— Rovartani műszótár. Ára 1.40—1 kor.

— A magyarországi tavak halainak természetes tápláléka. 6—5 kor.

Darvai, Üstökösök, meteorok, 58 rajzzal. 3.20—2.60 kor.

Darwin, Az ember származása, 78 fametszettel, 2 kötet. 16—12 kor.

De Candolle, Termesztett növényeink eredete, 64 képpel. 8—7 kor.

Emery, A növények élete, 432 ábrával és műlappal. 16—12 kor.

Emlékkönyv a Természettudományi Társulat jubileumára, 156 rajz. 14—10 kor.

Entz, Tanulmányok a véglények köréből, I. kötet. 12—8 kor.

Felletár-Jahn, Törvényszéki chemia. 6—4 kor.

Filarszky, A charafélék, 20 ábra, 5 tábla rajzzal. 4—3 kor.

Francé, A Craspedomonadinák szervezete 4—3 kor.

Freycinet, A természettudományi megismerés. 4—3 kor.

Gothard, A fotográfia gyakorlata és alkalmazása, 40 rajzzal. 2.40—2 kor.

Graber, Az állatok mechanikai műszerei. 6—5 kor.

Grüttner, Szénelemezések. 3—1.50 kor.

Guillemín, A mágnesség és elektromosság, 579 rajzzal. 14—12 kor.

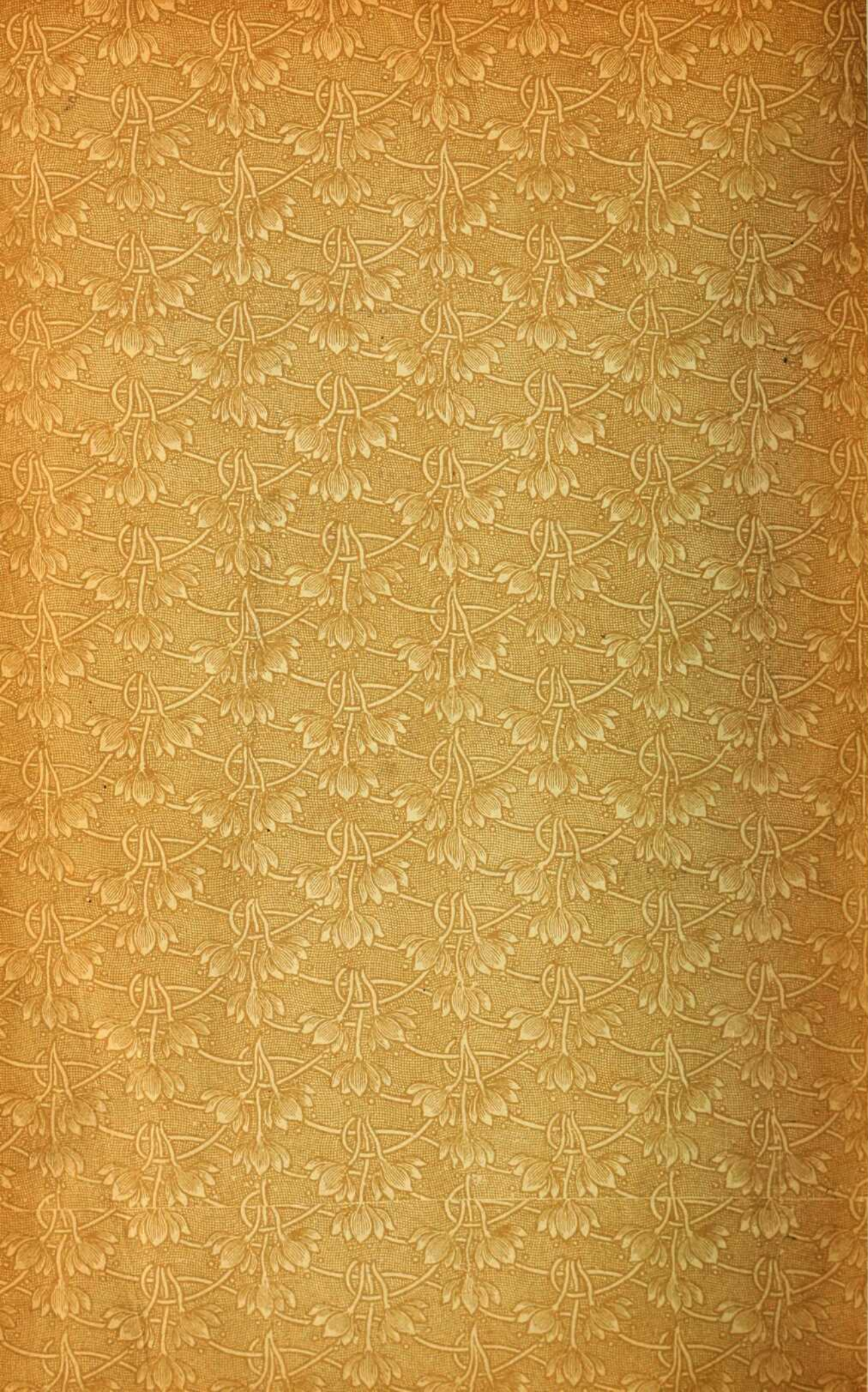
Hartmann, A majmok, 57 rajzzal. 4—3 kor.

- Hegyfoky**, A májusi meteorológiai viszonyok Magyarországon. 5—4 kor.
 — A szél iránya hazánkban, 18 rajzzal, 5 térkép. 4—3 kor.
- Héjas**, A zivatarok Magyarországon. 4—3 kor.
- Heller**, Az időjárás, 31 rajzzal. 5—4 kor.
 — A fizika története a XIX. században. I. kötet. 10—8 kor.
- Herman**, A magyar halászat, 2 kötet, 290 rajzzal, 21 műlappal.
 24—16 kor.
 — A halgazdaság rövid foglalatja, 43 képpel. 3—2.40 kor.
 — Az északi madárhegyek tájáról, 75 képpel és 3 színes táblával. 10—9 kor.
 — Magyarország pókfaunája, 3 kötetben, 10 táblával (csak a II. és III. kötet kapható 12 koronáért).
 — Petényi, a magyar tud. madártan megalapítója, színes műlappal. 8—6 kor.
 — A magyar ősfoglalkozások köréből. 61 rajz. 2 színes képpel. 1—0.80 kor.
 — A madarak hasznáról és káráról, 100 képpel, bekötve 3—2.50 kor.
- Houzeau**, A csillagászat történelmi jellemvonásai, 5 rajzzal. 6—5 kor.
- Ilosvay**, A torjai bűdösbarlang. 2—1 kor.
- Inkey**, Nagyág földtani és bányászati viszonyai. 23 rajzzal. 5—4 kor.
- Jablonowski**, A szőlő betegségei és ellenségei, 79 rajzzal. 5—4 kor.
- Keller**, A tenger élete, 272 rajzzal, 10 színes táblával. 20—16 kor.
- Kirándulók** zsebkönyve, 70 rajzzal. 4—3 kor.
- Klug**, Az érzékszervek élettana, 93 rajzzal. 5—4 kor.
- Kohaut**, Magyarország szitakötőféléi, 3 tábla. 3—2 kor.
- Kosutány**, Magyarország dohányai. II., III. rész kapható 2—1 kor.
 — Ungarns Tabaksorten 1 kor.
- Krenner**, A dobsinai jégbarlang, 6 színes táblával. 3—2 kor.
- Krümmel**, Az óceán, 66 rajzzal. 4—3 kor.
- Kurländer**, Földmágnassági mérések 189²/₄. 3—2 kor.
- Lengyel B.**, A quantitativ chemiai analysis elemei. 6—4 kor.
- Lengyel I.**, Tárgymutató a Természettudományi Közlönyhöz. 2—1 kor.
- Lóczy**, Khina és népe, 200 rajzzal és térképpel. 20—16 kor.
- Lubbock**, A virág, a termés és a levél, 122 rajzzal. 3—2 kor.
- Magyar birodalom állatvilágának** katalógusa. Arthropodák. 35—20 kor.
- Nuricsán**, Útmutatás a chemiai kísérletezésben, 138 rajzzal. 6—4 kor.
- Petrovits**, Homoki szőlők telepítése és művelése. Ára 4—2 kor.
- Prímics**, Csetrás hegység geológiája, 9 ábra, térkép. 3—2 kor.
- Pungur**, A magyarországi tücsökfélék, 6 tábla rajzzal. 5—4 kor.
- Reclus**, A hegyek története, 18 képpel. 3—2.40 kor.
 — A patak élete, 16 képpel. 3—2.40 kor.
- Roiti**, A fizika elemei, két kötetben, 883 rajzzal. 22—12 kor.
- Róna**, A légnyomás a magyar birodalomban. 4—3 kor.
- Rudolf** trónörökös, Tizenöt nap a Dunán. 4—3 kor.

- Schenzl**, Magyarország földmágnességi viszonyai. 18—14 kor.
 — Útmutatás földmágnességi helymeghatározásokra, 113 rajzzal.
 4—3 kor.
- Schmidt**, A drágakövek, 2 kötet. 53 rajzzal. 8—7 kor.
- Schmidt F.**, A fotografozás gyakorlati kézikönyve. 6—5 kor.
- Simonyi**, A sarkvidéki fölfedezések története, 51 rajzzal. 4.40—4 kor.
- Stahlberger**, Az árapály a flumei öbölben, 8 táblával. 4—3 kor.
- Szabó**, Előadások a geológia köréből, 201 képpel és műlapokkal.
 7—6 kor.
- Szádeczky**, A zempléni szigethegység geológiája. 2.40—2 kor.
- Szilasi**, Czukrok. Czukros anyagok megvizsgálása. 3—2 kor.
- Szinnyei**, Természettud. és mathemat. könyvészet, 1472-től 1885-ig.
 8—6 kor.
- Természettudományi előadások** VII—X. kötete, 3 koronájával.
- Természettudományi Közlöny** I., VI., IX., XII., XIV., XVI.,
 XVII., XVIII., XIX., XX., XXII., XXIV., XXV., XXVI., XXVII.
 XXIX., kötet 6—4 kor., Pótfüzetekkel 8—6 kor.
- Than**, A qualitativ chemiai analysis elemei. 6—4 kor.
- Thanhoffer**, Az ember anatómiája, 229 rajzzal és 10 táblával. 7—6 kor.
- Tissie**, Az elfáradás és a testgyakorlás. 6—5 kor.
- Ulbricht**, Adatok a must- és borelemzés módszereihez. 2—1 kor.
- Vángel**, Állatok konzerválása gyűjtemények számára 2—1 kor.
- Wartha**, Az agyagárúkról 103 rajzzal és 25 műlappal. 6—5 kor.

Társulati rendes tag minden magyar állampolgár lehet, ki a természettudományok iránt érdeklődik s a kit egy társulati tag ajánl. — Az évi tagdíj vidéken 6 kor., Budapesten 10 kor., a mely összegért a Természettudományi Közlöny évi folyama jár. — Tagsági levél 4 kor. — A Pótfüzet díja 2 kor. — A Társulat éve januárral kezdődik; az évközben belépő tagok tehát megkapják a Társulat folyóiratának egész évi füzetét. — Választás van minden hónap harmadik szerdáján.

GN
64
H4

Herman, Otto
A magyar nép arcza és
jelleme

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
